

พิมพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
นายวุธ วีระไวทยะ
ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส
วันอาทิตย์ ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๒๓

พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร
อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกา

มารดาบิดา ท่านว่าเป็นพรหม เป็นบุรพาจารย์
เป็นผู้ควรบูชาของบุตร และเป็นผู้อนุเคราะห์หมู่สัตว์

(โสณโพธิสุตฺต) — ขุ. ชา. สตฺตติ. ๒๗/๖๖.

ขอประทานโอกาสกราบพระบาทขอบพระทัย ในเจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ที่โปรดประทานพระเมตตารับเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมในคืนสัตตมวาร ประทานบทพระนิพนธ์นำพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์ และทรงรับเป็นประธานในการพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้

พระเมตตาที่โปรดประทานนี้ เป็นพระคุณอย่างสูงยิ่งแก่นายวุธ วีระไวทยะ และเป็นพระกรุณาคุณแก่เจ้าภาพอย่างยิ่ง

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

นางเชื้อ วีระไวทยะ

อนุสรณ์

คุณสุมันท์ ปิยะอุย ได้แสดงน้ำใจเข้มแข็งด้วยคุณธรรม โดยไม่ปล่อยให้ความเศร้าโศก เพราะพลัดพรากจากท่านบิดา ครอบงำแต่ใจจนเสียการงานที่ควรกระทำ พยายามจัดการพิธีศพอย่างงดงามสมเกียรติ เป็นการแบ่งเบาภาระของ นางเชื้อ ธีระโอทยะ ผู้มารดา เป็นอันดี ตรงกับคุณลักษณะของลูกที่ดี ว่า รับทำกิจของท่าน ไม่ให้พ่อแม่ต้องเดือดร้อน.

คุณแม่ได้รับความเบาใจ ชื่นใจในความสามารถของธิดา ซึ่งแม้จะเป็นหญิง ก็สามารถไม่แพ้ชาย นี่แลคือคุณธรรมของอภิชาตบุตร ที่เปี่ยมด้วยกตัญญูกตเวที น่าเลื่อมใส.

ถึงสมัยขอรับพระราชทานเพลิงศพ นายวุธ ธีระโอทยะ ผู้บิดา จึงได้แสดงความประสงค์ ขออนุญาตพิมพ์บทความ ร้อยแก้ว ๗ บท และร้อยกรอง ๕ บท ซึ่งได้เขียนตามโอกาสอันควร อาตมาอนุญาตให้พิมพ์ได้ตามประสงค์ เป็นการสนับสนุนน้ำใจกตัญญูกตเวทีของคุณสุมันท์ ปิยะอุย ให้สมปรารถนา.

คุณสุมันท์ ปิยะอุย มีอัธยาศัยเยี่ยงอุบาสิกาทั้งหลาย มีความเชื่อความเลื่อมใสมั่นคง บำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนาอยู่เป็นปกติ โดยเฉพาะวัดราชบพิธ ได้คุ้นเคยกับพระเถระทั่วไป ปฏิบัติตนช่วยกิจการของวัดด้วยน้ำใจอันงาม ตราบเท่าถึงปัจจุบัน การที่อาตมาให้พิมพ์บทความ ทั้งร้อยแก้ว ร้อยกรอง ร่วมในพิธีพระราชทานเพลิงศพท่านบิดาครั้งนี้ หากจะถือเหมือนเป็นรางวัลแก่คุณสุมันท์ ปิยะอุย ในฐานะผู้บำรุงวัดราชบพิธ ตลอดถึงภิกษุสามเณรมาตลอดกาล ก็จะไม่เกินความจริงเลย.

และมิใช่บำรุงวัด แต่เฉพาะส่วนตนเท่านั้น ยังชักนำญาติมิตรตลอดธิดาและบุตร ให้เจริญรอยตาม ทำนองอบรมให้มีนิสัยใกล้ชิดกับพระศาสนาโดยเรียบร้อยอีกด้วย สมแล้วที่เป็นธิดาคนเดียวของตระกูล ที่มีจริยานุวัตร แบบอภิชาตบุตร ไม่แพ้บุตรชายของตระกูลอื่นเลย.

ขออำนาจผลความดีงาม ที่ปิยชนทั้งหลาย มีภรรยา ธิดา ญาติมิตร ได้บำเพ็ญมาแล้วตามลำดับกาล จงประมวลเป็นมหากุศลไพศาลดลบันดาล สุขศิริสวัสดิ์ พิพัฒนมงคล สมบูรณ์พูนผลด้วยสิ่งอันพึงปรารถนา แก่คุณพ่อ วุธ ธีระโอทยะ ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมเจตนาปรารถนาทุกสิ่ง ทุกประการ เทอญ.

สมเด็จพระญาณสังวร

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. กทม.
วันศุกร์ ที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๒๓

ขอกราบขอบพระคุณแด่ทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือ และมาร่วมบำเพ็ญกุศล นับแต่วาระแรกที่จัดงานจนถึงวันพระราชทานเพลิงนี้

ข้อบกพร่องประการใด หากจะพึงมี กราบขอประทานอภัยไว้ด้วย

เจ้าภาพ

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๐๑๘ **สำนักพระราชวัง**

๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๓

พระราชทานเพลิงศพ นายวุธ วีระไวทยะ รัตนาภรณ์ ชั้น ๓ ในรัชกาลปัจจุบัน ข้าราชการสังกัดทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ ที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๕๒๓ เวลา ๑๕.๐๐ น. เชิญหีบศพเวียนเมรุ แล้วเชิญขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง.

บุญสม พิมพ์.

ผู้รับ ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายวุธ วีระไวทยะ เพื่อทราบ
	เครื่องประกอบเกียรติยศที่พระราชทานมานี้และเจ้าพนักงานที่มาปฏิบัติ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่ง

โดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

ประวัติ
นายวุธ วีระไวทยะ

เป็นบุตรชายคนแรก ของ นายโป๊และนางเอี่ยม วีระไวทยะ เกิดเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๒ ที่ตำบลวัดเพลง อำเภอแควอ้อม จังหวัดราชบุรี แต่ภายหลังเปลี่ยนไปขึ้นกับจังหวัดสมุทรสงคราม จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ จึงได้ย้ายเข้ามาอยู่กับญาติผู้พี่ในกรุงเทพมหานคร ได้เข้าเรียนหนังสือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ที่โรงเรียนวัดชนะสงคราม จนจบชั้นประถมศึกษาแล้วย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมวัดบวรนิเวศน์ จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓ จึงย้ายไปเรียนมัธยมปีที่ ๔ ที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ และจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ ณ โรงเรียนแห่งนี้ ต่อจากนั้นก็เข้าเรียนโรงเรียนนายดาบแล้วสมัครเข้ารับราชการทหารจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้เข้ารับราชการในกองทะเบียนของสมุหนครบาลแล้วลาออกในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ เพื่อไปช่วยควบคุมดูแลการทำไม้ของญาติที่จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นการทำไม้แบบพื้นเมืองจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๗๒ จึงเลิกการทำไม้กลับเข้ากรุงเทพมหานคร มาช่วยควบคุมร้านขายน้ำมันเชื้อเพลิงของญาติผู้หนึ่งที่สี่แยกถนนนครชัยศรี

พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้เข้าทำงานในบริษัทสั่งรถยนต์จากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายในประเทศไทยโดยทำหน้าที่ควบคุมอู่ซ่อมและประกอบตกแต่งรถและได้ออกจากงานในตอนสิ้นปี เพราะบริษัทเลิกกิจการ

พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้ไปทำงานตัดไม้เบ็ญพรรณในป่าบริเวณปากทวานและทุ่งพรายงาม จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และทำการแปรรูปด้วยแรงงานคน จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงได้เปิดโรงงานทำประตูหน้าต่างอยู่ที่ห้องแถวริมคลองข้างวัดสระเกษ กิจการรุ่งเรืองดี แต่โชคยังไม่อำนวยเพราะในตอนตรุษจีนเกิดไฟไหม้ห้องข้างเคียงทำให้ไฟลุกลามมาเผาไหม้โรงงานจนหมด จนต้องเลิกกิจการ

วันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ เวลา ๑๗.๐๐ น. ได้เข้าพิธีสมรสกับนางสาวเชื้อ จูฑะศรี โดยมี คุณหญิงสงวน ดำรงแพทยาคุณ เป็นเจ้าภาพ และต่อมาก็ให้กำเนิดธิดาเพียงคนเดียว คือ น.ส. สุนันท์ วีระไวทยะ ซึ่งขณะนี้ได้สมรสไปแล้วกับนายสมพจน์ ปิยะอุย

พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้เข้าทำงานในโรงงานแปรรูปไม้ด้วยเครื่องจักรของเรือนจำจังหวัดยะลา และได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเข้มแข็งตลอดมาจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๘๒ จึงได้ลาออกเพื่อไปทำงานที่โรงงานน้ำตาลจังหวัดอุตรดิตถ์ โดยปฏิบัติหน้าที่ในฝ่ายจัดซื้อ

พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้ลาออกจากโรงงานน้ำตาลอุตรดิตถ์ ไปทำงานอยู่โรงงานกลั่นน้ำมันมะพร้าวและน้ำมันละหุ่ง ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลบางมดใกล้วัดสิงห์ ในตำแหน่งผู้ควบคุมโรงงาน และในที่นั้นเป็นที่รวมโรงงานของบริษัท วีระพาณิชย์ จำกัด ซึ่งมีโรงเลื่อยจักรและโรงฟอกหนังรวมอยู่ด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ทางการทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้ซื้อกิจการของบริษัทศรีราชาไว้และมีความประสงค์จะดำเนินงานในรูปเดิม จึงเปลี่ยนชื่อเสียใหม่เป็น บริษัท ศรีมหาราชา จำกัด โดยมี คุณบุญล้อม พึ่งสมุทร ผู้อำนวยการทรัพย์สินเป็นผู้จัดการใหญ่โดยตำแหน่ง

คุณวุธจึงไปสมัครเข้าทำงานในบริษัท ศรีมหาราชา จำกัด และได้รับความกรุณาจากท่านผู้อำนวยการ ให้เข้าทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการ ประจำสำนักงานที่ศรีราชาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมา

ครั้นถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ท่านหม่อมเจ้าทีวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ มาดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการทรัพย์สิน ฯ แทนคุณบุญล้อม ท่านจึงเดินทางมาตรวจงานที่บริษัทศรีมหาราชา จำกัด คุณวุธจึงรายงานข้อบกพร่องของบริษัทและพร้อมกันนี้ก็แนะแนวทางการปฏิบัติที่จะให้บริษัทเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ซึ่งท่านผู้อำนวยการก็รับฟังและสั่งงานให้เป็นไปตามนั้น

ต่อมาได้รับคำสั่งจากท่านผู้อำนวยการทรัพย์สิน ฯ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสเกาะล้านจึงให้เตรียมจัดสร้างที่ประทับและพระกระยาหาร ตลอดจนอาหารสำหรับให้ข้าราชบริพารที่โดยเสด็จบริโภคด้วย คุณวุธจึงสั่งให้คุณเชื้อเป็นผู้เตรียมพระกระยาหารเพื่อรอรับเสด็จ

การเสด็จครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะประทับแรมที่ริมหาดพัทยาด้วย ท่านผู้อำนวยการทรัพย์สิน ฯ จึงสั่งคุณวุธให้สร้างพระตำหนักที่ประทับชั่วคราว รวมตลอดถึงเรือนพักของข้าราชบริพารที่โดยเสด็จด้วย

ตอนปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๐ คุณวุธได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์รัตนาภรณ์ชั้น ๓ และราชรุจิทอง ส่วนคุณเชื้อนั้นได้รับพระราชทานแต่เพียงราชรุจิทอง สำหรับพนักงานที่ไปช่วยงานก่อสร้างที่ประทับนั้นได้รับพระราชทานราชรุจิเงินและเสมาโดยทั่วหน้ากัน

ครั้นถึงสิ้นปี พ.ศ. ๒๕๑๒ คุณวุธมีอายุครบ ๗๐ ปี ท่านก็รู้สึกตัวว่าความจำไม่สู้จะดีนัก อาจทำให้เกิดความเสียหายต่อบริษัท ศรีมหาราชา จำกัด ได้ จึงขอลาออก ท่านผู้อำนวยการทรัพย์สิน ฯ ในฐานะผู้จัดการใหญ่ของบริษัทจึงอนุมัติให้ลาออกจากตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการประจำสำนักงานศรีราชา แต่แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาของบริษัทและนอกจากนี้ยังให้ดำรงตำแหน่งกรรมการอำนวยการและกรรมการบริษัทอีก ๒ ตำแหน่ง ซึ่งนับว่าเป็นกรุณาธิคุณของท่านเป็นอย่างสูง

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ คุณวุธเห็นว่าบริษัท ศรีมหาราชา จำกัด ไม่มีผลกำไรมาหลายปีแล้วและท่านไม่สามารถจะช่วยเหลือได้จึงขอลาออกจากตำแหน่งที่ปรึกษา แต่ยังดำรงตำแหน่งกรรมการอำนวยการและกรรมการบริษัทต่อไปอีก จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๒ คุณพ่ออายุครบ ๘๐ ปี มีสุขภาพไม่สู้ดีจึงขอลาออกจากตำแหน่งกรรมการอำนวยการและกรรมการบริษัททุกตำแหน่ง ตลอดมาจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

คุณวุธเป็นบุตรชายคนโตของนายโป๊และนางเอี่ยม วีระไวทยะ มีพี่น้องท้องเดียวกันอีก ๑ คน เป็นหญิงคือนางอิง (วีระไวทยะ) พูนวิวัฒน์ ภรรยาของ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ และมีพี่น้องร่วมบิดาเดียวกันอีก ๘ คน คือ

๑. ขุนวีระพานิช (เสียง วีระไวทยะ) ถึงแก่กรรมแล้ว

๒. พลตรี พระยาดำรงแพทยาคุณ (ฮวด วีระไวทยะ) ถึงแก่กรรมแล้ว

๓. พันตรี หลวงภูเบนทร์สิงหนาถ (ทองอยู่ วีระไวทยะ) ถึงแก่กรรมแล้ว

๔. ด.ช. บุญช่วย วีระไวทยะ ถึงแก่กรรมแล้ว

๕. นางเอิบ วีระไวทยะ ถึงแก่กรรมแล้ว

๖. นางอบ (วีระไวทยะ) ศรีจันทร์ ถึงแก่กรรมแล้ว

๗. ด.ญ. แดง วีระไวทยะ ถึงแก่กรรมแล้ว

๘. ด.ญ. เฉอะ วีระไวทยะ ถึงแก่กรรมแล้ว

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช
ประทานพระเมตตาเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมในสัตตมวารแรก
๒๗ สิงหาคม ๒๕๒๓

ทรงเป็นประธานในพิธีบรรจุศพ

นำเสด็จ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทอดพระเนตรกิจการของบริษัทศรีมหาราชา ศรีราชา
(บริษัทในเครือของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์)

พระตำหนักที่ประทับ ณ พัทยา

นายวุธ วีระไวทยะ เป็นผู้ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างถวาย

(พระตำหนักแห่งนี้ ภายหลังได้ใช้ต้อนรับพระอาคันตุกะส่วนพระองค์หลายครั้ง)

อาลัย....

อา (เป็นคำที่ผู้เขียนเรียกคุณวุธเมื่ออยู่ด้วยกันตลอดมา) เป็นผู้ที่มีอะไรหลาย ๆ อย่างที่ควรแก่การระลึกถึง มีความมานะบากบั่น มีความอดทนในการทำงานประกอบอาชีพ มีความซื่อตรงในหน้าที่ ในชีวิตของตัวเองทุกด้าน เป็นที่รักและสบายใจของคนในครอบครัว ในปกครอง และญาติมิตร

อาเป็นผู้ที่รู้คุณค่าของชีวิต ว่ามีความสำคัญ มีความสามารถในการดำเนินชีวิตในระยะใดเท่าใด และไม่ใช้วัยของตัวเองให้เป็นที่ขัดขวางหรือกีดกันผู้อื่น ยอมรับสภาพธรรมดาของสังขาร

ในด้านพระศาสนา และสาธารณกุศล อาเป็นผู้ไม่ไกลจากคุณธรรมทั้ง ๒ อย่างนั้น แต่เป็นผู้รักในความจริง และความถูกต้องเป็นเบื้องต้น ไม่หลงงมงาย

การจากไปของอา ย่อมเป็นที่อาลัย เสียดาย ของทุกคนในครอบครัว และในหมู่ญาติมิตร แม้จะทราบว่าสิ่งนั้นเป็นธรรมดา เป็นความจริงที่หนีไม่พ้น

เชื่อว่าบุญกุศลที่อาได้ทำไว้แล้ว และรวมกับที่ครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตรได้บำเพ็ญอุทิศมาโดยลำดับกาล จงรวมเป็นพลังบันดาลสุขสิริสวัสดิ์สถาพรแก่อาในสัมปรายภพตลอดกาลนาน.

เชื้อ วีระไวทยะ

.... อุทิศแด่คุณพ่อ

คติธรรม หรือบทธรรม ที่รวบรวมนำมาพิมพ์ในหนังสือนี้ ส่วนหนึ่งตรงกับอุปนิสัยของคุณพ่อ หรือเป็นหลักธรรม ซึ่งคุณพ่อถือเป็นหลักปฏิบัติมาตลอดการดำรงชีวิตของท่าน

ผลทั้งหลายทั้งสิ้นอันจะพึงมีจากหนังสือนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมอุทิศให้แก่ คุณวุธ วีระไวทยะ ผู้เป็นบิดา เป็นพระพรหม เป็นบุรพาจารย์ของข้าพเจ้า ได้ให้กำเนิดซึ่งร่างกาย ชีวิตจิตใจ และให้ทั้งแบบอย่างแนวทางดำเนินชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ นับเป็นผู้มีพระคุณล้นพ้น ยิ่งกว่าคนอื่นในโลก

ขออำนาจกุศลทั้งหลายที่ได้กระทำมาตามลำดับกาล และจะกระทำต่อไปภายหน้า จงประมวลเป็นบุญอันไพศาล ส่งเสริมแก่คุณพ่อให้ประสบสุคติวิสัยในสัมปรายภพ เทอญ.

สุนันท์ ปียะอุย

คุณตา......

ความตายของคุณตา ทำให้หลาน ๆ รู้สึกขาดความอบอุ่นประจำชีวิตไปทุก ๆ เย็น เมื่อหลาน ๆ กลับจากโรงเรียนจะต้องขึ้นมาคุยกับคุณตาเล่าเรื่องต่าง ๆ สู่กันฟังเสมอ

ตลอดชีวิตของคุณตา คุณตาเป็นผู้ยึดมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์ กตัญญูกตเวทีและยุติธรรม ได้อบรมสั่งสอนหลาน ๆ อยู่เสมอทุก ๆ เวลาว่าให้ยึดถือคุณธรรมเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในชีวิต คุณตาเป็นผู้มีความมานะพากเพียรเป็นเลิศ ในเวลาว่างคุณตาได้เล่าถึงชีวิตแต่วัยหนุ่มให้หลาน ๆ ฟังไว้เป็นตัวอย่างอยู่เสมอว่า คุณตาเคยได้ประกอบอาชีพ แต่หลายครั้งหลายหนที่ล้มเหลว ด้วยความมานะพากเพียรก็ได้ลุกขึ้นมาต่อสู้ตั้งต้นใหม่ และประสบความสำเร็จ มีหลักฐานมั่นคงในบั้นปลาย ฉะนั้นชีวิตของคุณตาจึงเป็นตัวอย่างอันดี สำหรับหลาน ๆ ที่จะยึดถือเป็นตัวอย่าง คุณตาเคยเล่าว่าตลอดชีวิตของคุณตาตั้งแต่ทำงานมาไม่เคยคดโกงใครเลยแม้แต่สตางค์แดงเดียว ได้ปฏิบัติหน้าที่การงานมาด้วยความซื่อตรงสุจริต ฉะนั้นขอให้หลาน ๆ ดูไว้เป็นตัวอย่าง

ในเรื่องการทำบุญในพุทธศาสนาก็ดี คุณตาเป็นผู้ยึดมั่นอยู่ในพุทธศาสนา ได้สร้างโบสถ์ สร้างเมรุ ทอดกฐิน บวชพระ และการสาธารณกุศลต่าง ๆ ในโอกาสอันสมควรอยู่เสมอ และยังได้สอนหลาน ๆ ว่าเราทำบุญอย่าได้อธิษฐานขอสิ่งนั้นสิ่งนี้ "เราทำบุญเพื่อหวังความสงบความสบายใจเป็นที่ตั้งเท่านั้น" นี่คือคติธรรมของคุณตา

หลานจำได้ว่า ตั้งแต่คุณตาลาออกจากงานมาอยู่กรุงเทพ ฯ เพื่อพักผ่อนเนื่องจากสุขภาพไม่แข็งแรง พอถึงวันขึ้นปีใหม่ และวันเกิดของคุณตา จะมีผู้มารดน้ำอวยพรทุก ๆ ปีมิได้ขาด ซึ่งแสดงให้เห็นแล้วว่า คุณตายังมีผู้เคารพนับถืออยู่ตราบจนสิ้นชีวิต เพราะคุณตามีเมตตา ปรานีต่อบุคคลเหล่านี้เสมอมา

เมื่อคุณตาจากหลาน ๆ ไป หลาน ๆ จึงรู้สึกว่าได้ขาดผู้ที่ให้การอบรมสั่งสอนให้ความอบอุ่นใจ เหมือนขาดร่มโพธิ์ร่มไทร

กุศลผลบุญใดที่คุณตาได้กระทำมาแล้ว และที่หลาน ๆ ได้กระทำตลอดมาและจะกระทำต่อไปในภายหน้า ขอจงเป็นผลานิสงส์ส่งเสริมให้คุณตาประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพ เทอญ.

รักเคารพยิ่ง

แป๋ม อุ๋ เบิ้ม

พระนามสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์
พระนิพนธ์บางบท (ตั้งแต่องค์ที่ ๗ ถึง ๑๘)

และนิพนธ์ต่างเรื่อง
ของพระเถระต่างรูป

สมเด็จพระสังฆราชกรุงรัตนโกสินทร์

รัตนโกสินทร์นี้นนครบวรศาสน์
สังฆราชสิบหกองค์ทรงนามเพื่อง
ศรี, สุก, มี, ศรีธรรมประจำเมือง
สุก, ด่อน, เนื่องนาค, มาวาสุกรี
ปวเรศ, สมเด็จสา, วรายศ
วชิรญาณวโรรสพรตเพ็ญศรี
ชินวร, แพ, ชื่น, พื้นเมธี
ปลด, อยู่, ดีดิลกสิบหกจวน.[๑]
ต่อมา ป๋าปุ่น จรูญยศ
วาสนาปรากฏ สิบแปดถ้วน
สมเด็จพระสังฆราชในกระบวน
ทุกองค์ล้วน ทรงพระคุณไพบูลแล.[๒]

---

๑. ไม่ทราบนามผู้แต่ง
๒. เขมาจาระ แต่งเพิ่มเติม.

พระนามสมเด็จพระสังฆราช
ผู้ทรงพระคุณพิเศษเฉพาะพระองค์
ในราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ – ๙

๑.	สี ธมฺมวินยคฺรุธโร	พระองค์ทรงหนักแน่นในพระธรรมวินัยยิ่งชีวิต
๒.	สุก สาสนภารคฺรุธโร	พระองค์ทรงมีพระทัยใส่ในภาระธุระพระ-ศาสนาอย่างหนัก
๓.	มี โอวาทานุสาสนธโร	พระองค์ทรงรวบรวมคำสอนในพระศาสนามาตั้งลงไว้เป็นหลัก
๔.	สุก เมตฺตาธิการธโร	พระองค์ทรงยิ่งด้วยพระเมตตาธรรม
๕.	ด่อน ปุญฺญาธิการธโร	พระองค์ทรงยิ่งด้วยบุญ
๖.	นาค วินยาธิการธโร	พระองค์ทรงรักษาพระวินัย คล้ายกับพระ-อุบาลีพุทธสาวก
๗.	ปรมานุชิต รตนกวีวรคุณธโร	พระองค์ทรงเป็นผู้เลิศในฐานะรัตนกวีของชาวสยาม
๘.	ปวเรศ สพฺพปฏิสมฺภิทาธโร	พระองค์ทรงมีพระปัญญาแตกฉานในวิชาการต่าง ๆ
๙.	สา ปญฺญาธิการธโร	พระองค์ทรงยิ่งด้วยพระปัญญา
๑๐.	วชิรญาณ วชิรญาณาธิกาโร	พระองค์ทรงยิ่งด้วยพระปัญญา ประดุจหนึ่งสายฟ้า
๑๑.	ชินวร ชินวรทายชฺชคุณธโร	พระองค์ทรงเหมาะสมเป็นทายาทของพระ-ชินวรสัมพุทธเจ้า
๑๒.	แพ ปุราณวตฺตคฺรุธโร	พระองค์ทรงหนักแน่น และทรงทราบถึงธรรมเนียมเก่า

๑๓.	ชื่น พฺรหฺมคุณธโร	พระองค์มีพระทัยเทียบได้ประดุจหนึ่งพระ-พรหม
๑๔.	ปลด ปุพฺเพกตปุญฺญธโร	พระองค์มีบุญได้กระทำไว้ในปางก่อน
๑๕.	อยู่ มุทุโสวจสฺสตาธิกาโร	พระองค์ทรงมีความอ่อนหวานสงบเสงี่ยมสมกับสมณะ
๑๖.	จวน โกสลฺลาธิการธโร	พระองค์ทรงมีความเฉลียวฉลาดในทุกกรณี
๑๗.	บุ่น สพฺพชนปฺปิยภาวธโร	พระองค์ทรงผูกน้ำใจให้ชนทั้งหลายมีความรัก
๑๘.	วาสน์ สมสีตฺทฺทยาภาวคุณธโร	พระองค์ทรงไว้ซึ่งน้ำพระทัยสงบเยือกเย็นสมภาวสมณะ

รวบรวมโดย..... เริง อรรถวิบูลย์ เปรียญ

สมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๑. สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดระฆังโฆสิตาราม
พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๓๓๗ ในรัชกาลที่ ๑ (๑๒ ปี)

๒. สมเด็จพระสังฆราช (สุก) วัดพระศรีสรรเพชญ์ (วัดมหาธาตุ)
พ.ศ. ๒๓๓๗ – ๒๓๕๙ พระชนมายุ ๘๕ ในรัชกาลที่ ๑ (๒๒ ปี)

๓. สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุ บางฉบับว่าวัดพระเชตุพน ฯ
พ.ศ. ๒๓๕๙ – ๒๓๖๒ พระชนมายุ ๗๐ ในรัชกาลที่ ๒ (๓ ปี)

๔. สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) วัดมหาธาตุ เดิมอยู่วัดราชสิทธาราม
พ.ศ. ๒๓๖๒ – ๒๓๖๕ พระชนมายุ ๙๐ ในรัชกาลที่ ๒ (๓ ปี)

๕. สมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุ เดิมอยู่วัดสระเกศ
พ.ศ. ๒๓๖๕ – ๒๓๘๕ พระชนมายุ ๘๑ ในรัชกาลที่ ๒ – ๓ (๒๐ ปี)

๖. สมเด็จพระสังฆราช (นาค) วัดมหาธาตุ เดิมอยู่วัดราชบูรณะ
พ.ศ. ๒๓๘๖ – ๒๓๙๒ พระชนมายุ ๘๖ ในรัชกาลที่ ๓ (๗ ปี)

๗. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
สมเด็จพระสังฆราช (พระองค์เจ้าวาสุกรี) วัดพระเชตุพน ฯ
พ.ศ. ๒๓๙๓ – ๒๓๙๖ พระชนมายุ ๖๓ ในรัชกาลที่ ๔ (๓ ปี)

๘. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์
สมเด็จพระสังฆราช (พระองค์เจ้าฤกษ์) วัดบวรนิเวศวิหาร
พ.ศ. ๒๓๙๖ – ๒๔๓๕ พระชนมายุ ๘๓ ในรัชกาลที่ ๔ – ๕ (๓๙ ปี)

๙. สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว ป.ธ. ๙) วัดราชประดิษฐ์ ฯ
พ.ศ. ๒๔๓๖ – ๒๔๔๒ พระชนมายุ ๘๗ ในรัชกาลที่ ๕ (๖ ปี)

๑๐. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
สมเด็จพระสังฆราช (พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ ป.ธ. ๕) วัดบวรนิเวศวิหาร
๑๑ เมษายน ๒๔๔๒–๒ สิงหาคม ๒๔๖๔ พระชนมายุ ๖๒ ในรัชกาลที่ ๕–๖ (๒๒ ปี)

๑๑. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า (หม่อมเจ้าภุชงค์ ชมพูนุท สิริวฑฺฒโน ป.ธ. ๕) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ๒๐ สิงหาคม ๒๔๖๔ – ๒๕ สิงหาคม ๒๔๘๐ พระชนมายุ ๗๙ ในรัชกาลที่ ๖ – ๗ – ๘ (๑๖ ปี)

๑๒. สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว ป.ธ. ๕) วัดสุทัศนเทพวราราม ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑ – ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๘๗ พระชนมายุ ๘๙ ในรัชกาลที่ ๘ (๖ ปี)

๑๓. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว. ชื่น นพวงศ์ สุจิตฺโต ป.ธ. ๗) วัดบวรนิเวศวิหาร ๓๑ มกราคม ๒๔๘๘ – ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๑ พระชนมายุ ๘๕ ในรัชกาลที่ ๘ – รัชกาลปัจจุบัน (๑๔ ปี)

๑๔. สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ ป.ธ. ๙) วัดเบญจมบพิตร ๒๖ เมษายน ๒๕๐๓ – ๑๖ มิถุนายน ๒๕๐๕ พระชนมายุ ๗๔ ในรัชกาลปัจจุบัน (๒ ปี)

๑๕. สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย ป.ธ. ๙) วัดสระเกศ ๔ พฤษภาคม ๒๕๐๖ – ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๘ พระชนมายุ ๙๑ ในรัชกาลปัจจุบัน (๒ ปี)

๑๖. สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี ป.ธ. ๙) วัดมกุฏกษัตริยาราม ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๘ – ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๔ พระชนมายุ ๗๕ ในรัชกาลปัจจุบัน (๖ ปี)

๑๗. สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ ป.ธ. ๖) วัดพระเชตุพน ฯ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๕–๗ ธันวาคม ๒๕๑๖ พระชนมายุ ๗๗ ในรัชกาลปัจจุบัน (๑ ปี)

๑๘. สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน ป.ธ. ๔) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ (องค์ปัจจุบัน)

พระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พฤษภกาสร อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตย์ทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา.

รักตนเสงี่ยมตน บำเพ็ญผลสัตยา
ทานศีลศรัทธาปรา รภเกื้อกุศลธรรม์
รักสัตวนานา พึงรักษาบเดียดฉัน
เลี้ยงดูทุกคืนวัน จนอิ่มหนำเป็นอาจิณ
รักรุกขอุประถัมภ์ พึงรดน้ำและพูนดิน
กิ่งก้านฤๅรานสิน สงวนไว้ได้เชยชม
รักชนพึงเลี้ยงดู ให้อยู่สุขสำราญรมย์
นุ่งห่มอุดมสม บูรณ์พร้อมภักษาหาร
ใช้สอยบหลบลี้ ฤๅหน่ายหนีในงานการ
จงรักภักดีนาน ห่อนเหินห่างคุ้งวางวาย
ผูกงูด้วยมนตรา วิทยาอาคมหมาย
ผูกสารบเคลื่อนคลาย ด้วยเชือกบาศกระสันพัน
ผูกชนด้วยไมตรี จิตรปรีดีหฤๅหรรษ์
รักคุ้งชีวาวัน มรณาศฤๅหน่ายแหนง

พระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

วัดบวรนิเวศวิหาร

ทุกข์

.... ในทุกขอริยสัจที่ต้นว่า อิทํ โข ปน ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ดูกรภิกษุทั้งหลาย อันนี้แลอริยสัจ ของจริงอย่างประเสริฐคือทุกข์ ชาติปิ ทุกฺขา ความเกิดความแก่ความตายเป็นทุกข์ โศกความแห้งใจ แลความร่ำไรรำพรรณเพ้อด้วยจาวาทุกข์ความเจ็บกาย โท มนัสความไม่สบายจิต อุปายาสความคับแค้น ก็เป็นทุกข์ละอย่าง ๆ อนึ่งความที่ประจวบพร้อมด้วยสัตว์แล สังขารที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความที่พลัดพรากจากสัตว์แลสังขารที่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ สัตว์มาปรารถนาอันใดไม่ได้ดังปรารถนา อันนั้นก็เป็นทุกข์โดยย่อแล้วเบญจขันธ์ทั้งห้าเป็นทุกข์มีคำสรุปในทุกขอริยสัจฉะนี้

ในทุกขสมุทัยที่สองนั้นมีความว่า ยายํ ตณฺหา ความดิ้นรนแห่งจิตอันใดที่ให้เกิดความสำคัญเข้าใจว่า นั่นของของเรา ว่านั่นตัวตนของเรา โปโนพฺภวิกา นี่แลมีปรกติทำซึ่งความเกิดอีก นนฺทิราคสหคตา ไปพร้อมแล้วด้วยนันทิราคะ ความกำหนัดด้วยความเพลิน ตตฺร ตตฺราภินนฺทินี เพลินยิ่งเพลินเฉพาะในอารมณ์นั้น ๆ เสยฺยถีทํ อย่างไรนี่เล่า กามตณฺหา ความดิ้นรนแห่งจิตที่สัตว์ปรารถนานักในกามารมณ์ ๑ ภวตณฺหา ความปรารถนาดิ้นรนในความมีความเป็นในภพ ๑ วิภวตณฺหา ความดิ้นรนปราศจากความมีความเป็น ๑ ตัณหาที่กำหนดโดยอาการปวัติสามนี้ เป็นสมุทัยเหตุให้เกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ เป็นปัจจัยแห่งอุปาทาน อุดหนุนซึ่งเจตนาเป็นตัวกรรมนำปฏิสนธิในภพใหญ่ภพน้อย เป็นสมุทัยอริยสัจที่สอง ฯ

ในนิโรธอริยสัจที่สามมีความว่า โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ อุบายเครื่องดับไม่เหลือแห่งตัณหานั้นนั่นแลอันใด จาโค ความสละเสียซึ่งตัณหานั้น

นั่นแลอันใด ปฏินิสฺสคฺโค ความซัดโยนเสียซึ่งตัณหานั้นนั่นแลอันใด มุตฺติ ความปล่อยวางเสียซึ่งตัณหานั้นนั่นแลอันใด อนาลโย ความที่ไม่ข้องพัวพันธ์อยู่แห่งตัณหานั้นนั่นแลอันใด ความที่ตัณหาเหตุแห่งทุกข์มาดับไปโดยไม่เหลือ ดับสนิทจนสิ้นเชิง เป็นทุกขนิโรธอริสัจที่สาม ฯ

ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจที่สี่มีความว่า อยเมว อริโย อฏฺจงฺจิคิโก มคฺโค มรรคามีองค์แปดไปจากข้าศึกอันนี้นี่แหละ อย่างเดียวใช่ทางอื่น เป็นปฏิปทาให้สัตว์ผู้ปฏิบัติถึงความดับทุกข์ องค์แปดประการนั้น สมฺมาทิฏฺจิ ญาณจักษุความเห็นชอบ ๑ สมฺมาสงฺกปฺโป ความดำริชอบ ๑ สมฺมาวาจา วิรัติเครื่องเครื่องเจรจาชอบ ๑ สมฺมากมฺมนฺโต วิรัติธรรมเครื่องธรรมชอบ ๑ สมฺมาอาชีโว ธรรมเครื่องเลี้ยงชีวิตชอบ ๑ สมฺมาวายาโม พยายามชอบ ๑ สมฺมาสติ ระลึกชอบ ๑ สมฺมาสมาธิ ตั้งจิตไว้เสมอชอบ ๑ มรรคามีองค์แปดนี้เป็นข้อปฏิบัติให้สัตว์ถึงความดับทุกข์ ชื่อว่าทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจที่สี่ ฯ.....

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทโว)

วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม

...โมห ความหลง อวิชฺชา ความไม่รู้แจ้งชัด มีกล้าหาญมาก ในผู้ใด ผู้นั้นเป็น มูฬฺโห คนหลง อวิชฺชาคโต ผู้ไปแล้วในอวิชชา ทุปฺปญฺโญ ผู้มีปัญญาทุรพล โมห อวิชชานี้เป็นข้าศึกแห่งปัญญา ปัญญาปรีชาที่รู้ทั่ว รู้ประจักษ์ชัด มาต่อสู้ข่มครอบงำโมหะอวิชชานั้นเสียให้พ่ายแพ้ไป จึงชื่อว่าปญฺญาพลํ กำลังคือปัญญา...

พระนิพนธ์
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
วัดบวรนิเวศวิหาร

.... วันคืนทั้งหลายล่วงไป ๆ มิใช่ล่วงไปแต่วันคืนเปล่า ชีวิตก็ย่อมรุกร้นเข้าไปใกล้ความดับทุกเวลา อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไปหมดไปเหมือนน้ำในแม่น้ำ (อัน) น้อย ใน (ยาม) ฤดูแล้ง ต้องแสงอาทิตย์ มีแต่จะเหือดแห้งไปถ่ายเดียวฉะนั้น ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายน้อยนัก ไม่พอแก่ความปรารถนา มนุษย์ที่เกิดมาย่อมถึงความไม่มีบัญญัติ (มรณะ) เสียแต่ยังไม่ทันถึงร้อยปี หรือหากว่าจะอยู่ไปถึงก็คงล่วงความชรามรณะไปไม่ได้ ผู้มีปัญญาพึงดูถูกชีวิตอันน้อยนั้นเสีย อย่าสำคัญว่าอายุมากแล้วมัวเมาประมาท สิ่งสุจริตใจชอบที่ควรประกอบประพฤติให้เร่งประกอบประพฤติเสียโดยเร็ว ประหนึ่งบุคคลมีศีรษะอันเพลิงไหม้รีบดับไฟที่ศีรษะฉะนั้น....

เรื่องการทำบุญ (๑)

ในเรื่องการทำบุญนั้น ควรทราบว่า ชีวิตร่างกายที่เกิดมาแล้วก็มีแต่จะดับไปหาแก่นสารมิได้ นอกจากจะทำคุณงามความดีอันมีประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เพราะฉะนั้นควรบำเพ็ญ ทาน ศีล ภาวนา ตามกาลอันสมควร.

ทานนั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญทานที่ถาวรและสำเร็จประโยชน์อย่างดีแก่คนเป็นอันมาก เพราะฉะนั้นการที่บริจาคทรัพย์เป็นทุนนอนไว้ในมหามกุฏราชวิทยาลัยก็ชื่อว่าเป็นอันได้ทำทานอันถาวร หรือจะสร้างถาวรวัตถุ ต่าง ๆ ก็ได้

และศีลนั้น ในเวลานี้ ควรรักษาศีลห้า อันเป็นนิจศีล ของคฤหัสถ์

ภาวนานั้น คือการสั่งสมกุศลให้เกิดในจิต คิดแต่อารมณ์อันเป็นกุศลตั้งใจรักษาจิตให้หมดจดบริสุทธิ์ทุกเมื่อ อย่าปล่อยจิตให้ประมาทหลงอาลัยในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความอาลัย ชิงชังในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความชิงชัง หลงในอารมณ์มัวเมาเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา การรักษาจิตให้บริสุทธิ์ได้เช่นนี้ เป็นบุญอย่างประเสริฐ แล ฯ

---

๑. จากลายพระหัตถ์ถึง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพัทตรพิมอุพรรณ ลงวันที่ ๗ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑)

พระนิพนธ์

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

อาชฺชวํ
ความเป็นคนซื่อตรง

คนซื่อตรงนี้มีชื่อเสียงดีโด่งดังปรากฏ ว่าเป็นคนซื่อตรงทั้งเมื่อยังมีชีวิตอยู่ แลล่วงลับไปแล้ว ประวัติของคนซื่อยังมีคนรู้อยู่ตราบใด ชนทั้งหลายก็ยกย่องสรรเสริญอยู่ตราบนั้น แลคนซื่อตรงนั้นได้มีความสุขสำราญกายใจ เพราะประสพลาภยศความสรรเสริญเนือง ๆ แลไม่ต้องวิตกด้วยตนจะติเตียนตนได้ว่าเป็นคนคดโกง ถ้าคนซื่อตรงนั้นเป็นผู้น้อย อยู่ในความปกครองแห่งผู้ใหญ่ ก็เป็นที่ไว้ใจสนิทของท่านผู้ปกครอง ใช้ต่างหูต่างตาได้ ทั้งในที่ใกล้ที่ไกล ไม่เป็นที่ทำให้สงสัยว่าเป็นคนคดโกง ถ้าคนซื่อตรงนั้นเป็นผู้ใหญ่ปกครองคนเป็นอันมาก ก็เป็นที่รักใคร่เคารพนับถือเกรงกลัวอย่างสูงสุดดุจมารดาบิดาแห่งคนผู้น้อยอันอยู่ในความปกครองได้อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน ส่วนคนคดโกงชื่อเสียงชั่วว่าเป็นคนโกงก็มีปรากฏอยู่ไม่รู้สิ้น ถ้าคนทั้งหลายยังรู้เรื่องอยู่เพียงไร แลคนโกงนั้น ไม่ว่าผู้น้อยผู้ใหญ่จะได้แต่ความทุกข์ เพราะเสื่อมลาภยศ แลความนินทาเนือง ๆ บ้านเมืองใหญ่โตหนาแน่นไปด้วยผู้คนชายหญิง บางพวกเป็นคนซื่อตรง บางพวกเป็นคนคดโกง จึงต้องมีสิ่งสำหรับทำให้เชื่อถือไว้ใจแห่งกันแลกัน คือเปล่งวจีสัจกล่าวคำปฏิญญาสาบานแช่งตนแสดงให้เห็นว่าเป็นคนซื่อตรงดังเคยมีปีละสองครั้ง ที่เรียกว่า ถือน้ำพระพิพัฒสัตยาธิษฐาน แลทานบนสัญญาอื่นอีกเป็นอเนก แลยังเครื่องสำหรับชั่งให้รู้ว่าคนไหนโกงคนไหนซื่อ ใช่อื่นไกล คือกฎหมายพระวินัยนั้นเอง ใช่แต่เท่านั้น ยังต้องมีพลตระเวนทหารพร้อมทั้งเครื่องศัสตราวุธสำหรับป้องกันปราบปรามคนคดโกง ซึ่งเรียกกันต่าง ๆ ว่าโจรผู้ร้ายพวกขบถ

ข้าศึกศัตรู ให้กลับใจเป็นคนซื่อตรง รักษาคนซื่อตรงให้อยู่เย็นเป็นสุข ยังอุบายวิธีสุขุมอีกชนิดหนึ่ง คือแสดงคำสั่งสอนให้รู้จักโทษแห่งความคดโกง คุณแห่งความซื่อตรง จึงมีวันธรรมสวนะในระยะ ๗ วันครั้งหนึ่งหยุดการงานประชุมกัน ณ สภาคารสถานต่าง ๆ มีวัดเป็นต้น เพื่อฟังคำสั่งสอนตักเตือนใจเช่นนั้น ถือมีเครื่องสำหรับเกียดกันไม่ให้มีคนคดโกง แลเปลี่ยนใจคนคดโกงให้กลับเป็นคนซื่อตรงหลายอย่างดังนี้ ก็ยังคงมีคนซื่อตรงบ้าง คนคดโกงบ้างทั้งสองพวก เพราะอะไรเล่า เพราะความดีคือความซื่อตรงอันคนชั่วคดโกงทำยาก แต่คนดีซื่อตรงทำง่าย ความชั่วคือความคดโกงอันคนดีซื่อตรงทำยากแต่คนชั่วคดโกงทำง่าย แต่จะปล่อยให้เป็นไปตามธรรมดาเช่นนั้นอย่างไร ใคร ๆ ก็ล้วนอยากได้ความสุขความสำราญด้วยกันทั้งนั้น ความสุขความสำราญเกิดแต่ความประพฤติซื่อตรง เมื่อไม่ประพฤติซื่อตรง ความสุขความสำราญจะมีมาแต่ไหน ความทุกข์ความไม่สำราญเกิดแต่ความประพฤติคดโกงแน่แท้ แต่ได้ความทุกข์ความไม่สำราญช้าบ้างทันทีบ้าง ต่อเมื่อประสพความทุกข์ความไม่สำราญทันทีจึงจะค่อยเห็นโทษง่าย ถ้าประสพช้าไปจึงทำให้เห็นว่าความคดโกงได้ความสุขความสำราญ แต่ไม่ใช่เช่นนั้นเลยที่ได้ประสพความสุขความสำราญในระหว่างประพฤติความคดโกง เป็นความสุขความสำราญเกิดแต่สิ่งอื่นแน่แท้ แต่ไม่ตรึกตรองจึงเห็นว่าเกิดแต่ความคดโกง ความชั่วยังไม่ให้ผลเพียงใด คนโง่ก็สำคัญความชั่วที่ตัวประพฤติดุจน้ำผึ้งเพียงนั้น ต่อเมื่อใดความชั่วให้ผลเมื่อนั้นคนโง่จึงถึงทุกข์ รู้สึกว่าความทุกข์เกิดแต่ความชั่วคือความคดโกง

คนที่ไม่โอ้อวดสิ่งที่ไม่มีในตน ไม่ล่อลวงปิดบังความชั่วของตนไว้ ชื่อว่าคนซื่อตรง คนประพฤติตรงกันข้ามกับที่ว่ามาแล้วนี้ คือโอ้อวดสิ่งที่ไม่มีในตน ปกปิดความชั่วของตนไว้ ชื่อว่าคนคดโกง คนรู้อะไรน้อยก็โกงเล็กน้อย คนรู้อะไรมากก็โกงใหญ่โต คนไม่รู้อะไรยังเซอะอยู่จึงเป็นคนซื่อ หรือว่าสั้น ๆ คนฉลาดเป็นคนโกง คนโง่เซอะเป็นคนซื่อ โดยอธิบายว่าคนรู้อะไร ๆ ไว้สำหรับคิดโกง ไม่ได้ไว้สำหรับละความโกง รู้อะไรน้อยจึงโกงน้อย รู้อะไรมากจึงโกงใหญ่โต เมื่อยังไม่รู้อะไรจึงยังต้องซื่ออยู่ก่อน เพราะฉะนี้ จึงมีเครื่องป้องกันต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้นเพื่อไม่ให้รู้อะไร ๆ ไว้สำหรับโกง ให้รู้ไว้สำหรับซื่อตรง แต่ซื่อเซอะนั้น ความเซอะความโง่ไม่ใช่เพราะ

ความซื่อ ๆ คงเป็นคุณความดีแท้ ความเซอะความโง่นั้นเป็นเพราะไม่มีความไหวพริบ คือวิจารณรอบคอบ คนซื่อแต่มีไหวพริบแล้วไม่ใคร่เสียทีคนโกง ถ้าคนซื่อเซอะจำต้องเสียทีคนโกง ความซื่อเป็นเหมือนอาวุธสำหรับต่อสู้คนโกง ความโกงเป็นเหมือนข้าศึกของความซื่อ คอยประทุษร้ายให้ความซื่ออยู่ในอำนาจ ข้อซึ่งกล่าวมานี้ไม่ได้กล่าวหมายความว่า คนซื่อจะผลาญคนโกงให้ชนะด้วยความซื่อของตน หมายความว่า ความซื่อแลความโกงซึ่งเกิดขึ้นในใจผู้ใด ผู้นั้นจะละความโกงด้วยประพฤติความซื่อ จะประพฤติความซื่อตรงด้วยละเว้นความโกง

เพราะฉะนั้น ผู้รักชาติบ้านเมืองแลศาสนาของตน พึงทำอัธยาศัยให้ซื่อตรงต่อกันแลกัน ไม่ควรทำอัธยาศัยให้คดโกงต่อกันแลกัน แลควรชักชวนกันแลกันให้ตั้งอยู่ในความซื่อตรง ควรห้ามปรามกันแลกันอย่าให้ตั้งอยู่ในความคดโกง ความเจริญรุ่งเรืองก็จะเกิดมีแก่ชาติบ้านเมืองแลศาสนาของตน แลไม่เสียทีที่ได้เกิดมาร่วมชาติบ้านเมืองแลศาสนาเดียวกันเลย.

ธรรม ๔ ประการ
(สำหรับผู้ครองเรือน)

ธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ๑ ทมะ คือ ความฝึก ๑ ธิติ ความหนักแน่น ๑ จาคะ ความสละ ๑ เหล่านี้มีอยู่แก่บุคคลผู้ใดซึ่งมีความเชื่อต่อของที่ควรเชื่อ แสวงหาซึ่งอุบายแห่งความครองเรือนให้ดำรงศิริสวัสดิ์สิ้นกาลนาน บุคคลผู้นั้นละโลกนี้ไปย่อมไม่เศร้าโศก

ผู้มีความเชื่อต่อของที่ควรเชื่อ คือเชื่อว่าการปกครองเรือนให้เป็นไปตลอดบุตรหลานเหลนและต่อลงไปอีกสิ้นกาลนาน จำต้องมีธรรมอันเป็นอุบายที่ดีงามสำหรับผู้ปกครองประพฤติ ฯ และข้อว่าแสวงหาอุบายแห่งความครองเรือนก็คือเมื่อมีความเชื่อดังนั้น จึงแสวงหาธรรมอันเป็นอุบายสำหรับผู้ครองเรือนปฏิบัติ คือ สัจจะ ทมะ ธิติ จาคะ ๔ ประการนั้นเอง ฯ

ก็สัจจะความจริง วิภาคเป็น ๓ ด้วยสามารถการงานและถ้อยคำและความถือแต่ล้วนที่ดีจริง ฯ การงานของพรานนกชาวประมงเป็นตัวอย่าง เป็นการงานที่ชั่วมีโทษจริง การค้าขายการทำไร่นาเลือกสวนและการจ้าง เป็นการงานที่ดีจริง ถ้อยคำที่ไม่เท็จ เป็นถ้อยคำที่ดีจริง ถ้าเป็นคำจริงใช่คำมุสา แต่เป็นคำยุยงส่อเสียดให้ฝ่ายข้างโน้นข้างนี้แตกร้าวจากกัน ก็หาชื่อว่าคำดีจริงไม่ถ้าเป็นคำจริงแต่เป็นคำหยาบซึ่งกล่าวด้วยจิตหยาบคือเจือด้วยจิตโกรธหรือคิดจะให้ผู้ฟังโกรธ คือ บริภาษด้วยคำที่จริงหาชื่อว่าคำดีจริงไม่ ถ้าเป็นคำจริงและเป็นคำหยาบ แต่เป็นคำตักเตือนให้ประพฤติดีชอบ เพราะกล่าวด้วยจิตละเอียด เช่น กล่าวสั่งสอนว่า ท่านอย่าฆ่าสัตว์ เป็นการไม่ดีเป็นการเบียดเบียนให้ผลเป็นทุกข์ ดังนี้ ก็ชื่อว่าคำดีจริง ถ้าเป็นคำจริงแต่หาเป็นประโยชน์ไม่ เป็นคำเพ้อเจ้อ เช่น กล่าวตามคำที่ได้ฟังโดยแม่นยำซึ่งเป็นคำหาประโยชน์มิได้ หรือประดิษฐ์กล่าวขึ้นเองด้วยคำเพ้อเจ้อซึ่งไม่ตั้งใจปด ดังนี้ หาชื่อว่าคำดีจริงไม่ เพราะฉะนั้น คำสัตย์ได้แก่คำที่ประกอบด้วยอรรถด้วยธรรม ฯ ก็ความถือสัจจะ ความซื่อตรง คือ ทำการงานที่ดีจริงจังกล่าวมาแล้วนั้น เช่น ไม่ขายของปลอม ไม่รุกที่นา

ไม่โกงที่สวนของผู้อื่นมาเป็นที่นาที่สวนของตน แม้รับจ้างทำการกำหนดชั่วโมงเท่าไร ก็ทำจนเต็ม ถึงไม่มีใครคุมก็ตาม หรือถ้าเป็นผู้อยู่ในความปกครองก็ทำกิจตามหน้าที่ ประพฤติตนตามยศที่มี ตามคำสั่ง ไม่มีจิตคิดทรยศด้วยทางใดทางหนึ่ง ถ้าเป็นผู้ปกครอง ก็สอดส่องบริษัททั่วไป เห็นว่าผู้ไหนประพฤติผิด ควรลงโทษมากน้อยหรือเพียงแต่ กล่าวข่มคาดโทษภาคทัณฑ์ ก็ทำตามควร เห็นว่าผู้ไหนประพฤติดี ก็ปูนบำเหน็จรางวัล หรือยกย่องสรรเสริญ ก็ทำตามควร เป็นอันซื่อตรงต่อกันทั้งผู้ใหญ่แลผู้น้อย ฯ ผลของ ความรักษาสัตย์ก็คือให้เป็นที่ไว้วางใจกัน ให้พร้อมเพรียงปรองดองกัน ให้ปกครองกัน และกันตามผู้น้อยผู้ใหญ่โดยลำดับ ให้การงานดำเนินไปด้วยสะดวก เพราะฉะนั้น สัจจะจึงเป็นข้อปฏิบัติของบุคคลผู้ครองเรือนประการหนึ่ง เป็นที่ต้น ฯ

๏ **ทมะ ความฝึก** เรียนอย่างเดียวก็ไม่ชื่อว่าฝึก เรียนและปฏิบัติตามที่เรียน รู้ ชื่อว่าฝึก เพราะเรียนศิลปศาสตร์หรือข้อปฏิบัติแล้วไม่ทำไม่ปฏิบัติก็มี เรียนแล้วพัก ผัดไว้ว่าเมื่อนั้นเมื่อนี้จึงจะทำจะปฏิบัติก็มี เรียนแล้วไม่ทำไม่ปฏิบัติก็ไม่มีผลหรือเรียน แล้วผลัดวันเวลาทำเวลาปฏิบัติไป ในระหว่างที่ผลัดก็ไม่มีผล เรียนไปทำไปปฏิบัติไป พร้อมกันจึงจะมีผล แต่ศิลปและข้อปฏิบัติบางอย่างต้องเรียนก่อนจึงทำแลปฏิบัติได้ เพราะฉะนั้นทั้งเรียนให้รู้ทั้งทำหรือปฏิบัติด้วยจึงชื่อว่าฝึก แจกตามทวารเป็น ๓ คือฝึก กาย ฝึกวาจา ฝึกใจ แต่ในส่วนที่ดีจริง เช่น ฝึกในการงานที่ดีจริงดังกล่าวแล้ว ฝึกกิริยา ให้สุภาพเรียบร้อย ฝึกวาจากล่าวแต่คำที่ดีจริงดังกล่าวแล้ว ฝึกใจให้นึกน้อมแต่ในการที่ จะฝึกกายวาจาให้เป็นไปโดยอาการที่ดีจริงนั้น ฯ การฝึกย่อมให้ผลแก่ผู้ฝึก คือ ทำให้มี อัธยาศัยงามห่างไกลต่อสิ่งที่มีโทษอันจะพึงเกิดทางกายบ้าง วาจาบ้าง ใจบ้าง ฝึกชั่วกาล เท่าใดย่อมมีคุณส่วนเดียวชั่วกาลเท่านั้น ถ้าฝึกอยู่เสมอก็มีแต่ชำนาญดีเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น จนถึงที่สุดแห่งกิจหรือจริยานั้น ๆ แลถ้าในชนหมู่หนึ่งมีแต่ฝึกด้วยกันทั้งนั้น ต่างก็จะ ประพฤติชอบแลสมัครสโมสรอยู่เป็นผาสุกด้วยกัน เพราะฉะนั้น ทมะความฝึกหรือ ความทรมานจึงเป็นข้อปฏิบัติของผู้ปกครองเคหสถานประการหนึ่ง เป็นที่ ๒ ฯ

๏ **ขันติ ความหนักแน่น** ตรงกับความอดกลั้นมีประการหนึ่ง คือ ความที่ทำใจ ให้หนักแน่น เมื่อจะทำกิจอันใดด้วยกาย จะพูดอะไรด้วยวาจาก็ไม่ทำหรือพูดง่าย ๆ โดย

ไม่เห็นคุณแลโทษก่อนย่อมคิดแล้วคิดเล่าใคร่ครวญถ้วนถี่ เห็นว่าเป็นกิจมีโทษเป็นถ้อยคำมีโทษ ก็หยุดยั้งไม่ทำไม่พูด ต่อเห็นว่าเป็นคุณเป็นประโยชน์จึงทำจึงกล่าว เช่นสัจจะแลทมะตามลักษณะที่แสดงมาแล้วว่าเป็นสัจจะแลทมะแท้ นั่นแหละจึงประพฤติให้เป็นไป ฯ ธิติย่อมมีผลแก่ผู้ประพฤติ คือ เป็นผู้ไม่ตกไปในอำนาจอคติ ๔ คือ ประพฤติอะไร ๆ ไม่ลำเอียง เพราะรัก เพราะชัง เพราะกลัว หรือเพราะเขลา ไม่เห็นแก่ลาภยศที่จะได้ ซึ่งเป็นของเกิดขึ้นโดยไม่ชอบธรรม ย่อมให้เกิดขึ้นแต่ลาภยศที่ชอบธรรม ได้ยินได้ฟังใครกล่าวตักเตือนหรือยุยงหรือกล่าวเพื่ออันใด ก็ตรึกตรองรอบคอบไม่หูเบาแลไม่ระแวงไปในที่ผิดทุกเมื่อ ควรเชื่อก็เชื่อไม่ควรเชื่อก็ไม่เชื่อ ย่อมมีอัธยาศัยอันไม่คลอนแคลนเหมือนหลักที่ปักแน่น ธรรมข้อนี้ถ้ามีในชนหมู่ใด ชนหมู่นั้นย่อมจะอยู่สำราญไม่บาดหมางต่อกัน เพราะฉะนั้น ธิติจึงเป็นข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนประการหนึ่งเป็นที่ ๓ ฯ

ก็จาคะการสละพัสดุอันใดอันหนึ่งของตนให้แก่ผู้อื่น เป็นการเฉลี่ยความสุขต่อกัน คฤหัสถ์ชนผู้บริบูรณ์ด้วยธรรม ๓ คือ สัจจะ ทมะ ธิติแล้ว ก็จะบริบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติฐานันดร แต่ล้วนเกิดขึ้นโดยชอบธรรมเพราะฉะนั้น ธรรมปฏิบัติข้อนี้สำหรับจัดทรัพย์สมบัติให้เป็นไปโดยดี คือ ควรแบ่งเป็น ๔ ส่วน ส่วนหนึ่งไว้เลี้ยงตนบุตรภรรยาบริชนบรรดาอยู่ในความปกครองของตน แลจำแนกแจกทานแก่สมณะพราหมณ์ยาจกวณิพก เพื่ออนุเคราะห์หรือบูชาคุณ ส่วนหนึ่งเก็บไว้สำหรับเพื่อภัยอันตรายพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นจะได้นำออกบำบัดตามควร อีกสองส่วนสำหรับไว้เป็นทุนต่อผลให้เกิดเสมอ ๆ การจัดบริจาคทรัพย์แลขยักรักษาไว้บ้างนี้ ใช่จะต้องจัดแบ่งสรรดังกล่าวแล้วนี้ที่กล่าวนี้ก็เพียงเป็นนิทัศนตัวอย่าง จะบริจาคบ้างเก็บไว้บ้างตามส่วนมากน้อยอย่างไรแล้วแต่ควร ข้อสำคัญเพียงเพื่อให้จ่ายแต่การที่ควรจ่าย ไม่ให้ถึงซึ่งเรียกว่าฟูมฟายหรือฝืดเคือง แลมิให้เก็บนิ่งไว้เฉย ๆ ซึ่งไม่มีประโยชน์ ฯ การสละทรัพย์สมบัติตามควรนี้ ย่อมมีผลคือเป็นการสมานไมตรีแห่งกัน ทำผู้ได้รับซึ่งอยู่ในความปกครองให้ตั้งใจทำการงานโดยดีด้วยจิตจงรักภักดี ทำท่านผู้ปฏิคาหกผู้ทรงคุณธรรมหรือผู้ขัดสนให้ได้ความสุขแลมีเมตตาจิตตอบ ภัยพิบัติมาถึงจะต้องใช้ทรัพย์

มากน้อยเท่าใด ก็ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะไม่มีพอจาคะจึงเป็นข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ชนประการหนึ่งเป็นที่ครบ ๔ ฯ

ธรรมทั้ง ๔ คือ **สัจจะ ทมะ ธิติ จาคะ** นี้เป็นข้อปฏิบัติส่วนหนึ่ง ๆ แต่ก็ดูเหมือนอาศัยกันแลกัน คือ สัจจะ จะมีก็เพราะบริบูรณ์ด้วยการฝึกเสมอ สัจจะแลการฝึกจะเป็นไปโดยอาการที่ถูกก็เพราะบริบูรณ์ด้วยธิติ ความที่ใจหนักแน่น แม้จาคะการบริจาคจะเป็นไปโดยดีก็เพราะมีความหนักแน่น เมื่อเช่นนี้ความหนักแน่นเป็นข้อสำคัญมากอยู่ ฯ

นี่แหละผู้บริบูรณ์ด้วยธรรม ๔ มีสัจจะเป็นต้นแล้ว ครั้นละโลกนี้ไป ย่อมไม่เศร้าโศก คือ สิ้นชีพทำลายขันธ์ไปแล้ว ย่อมไม่ไปเกิดในคติอันเศร้าโศก เพราะธรรมทั้ง ๔ หาเป็นเหตุแห่งความเศร้าโศกไม่ เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลตั้งอยู่ในธรรมทั้ง ๔ นี้แล้ว เป็นหวังได้ว่าไม่ต้องเดือดร้อนในภายหลัง ฯ

ในพระคาถาต่อไปว่า "เชิญเถิดจงลองสมณะพราหมณ์เหล่าอื่นมีอยู่ดื่นในโลก ถ้าธรรมอันใดอันหนึ่งในโลกมีดียิ่งกว่าสัจจะ ทมะ จาคะ แลขันตินี้" ไม่มีข้อความลึกซึ้งซึ่งควรอธิบายวิตถาร ควรอนุมานเข้าแต่ใจความสังเขป สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดงโดยตรง ไม่ประสงค์บังคับข่มขืนใจผู้ฟังให้เชื่อให้ใช้ปัญญาของตนตรึกตรองตามแต่จะเชื่อ หรือมิเชื่อจะปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามแล้วแต่ใจ อันที่จริงผู้มีปัญญาพิจารณาแล้ว คงไม่เห็นธรรมอื่นซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของคนครอบครองเคหสถานจะพึงปฏิบัติดียิ่งกว่าธรรม ๔ นี้เลย ฯ

ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ชนคนมีกิจกังวลปกครองฆราวาสสมบัติโดยแท้ เมื่อคฤหัสถ์ชนตั้งอยู่ในข้อธรรมปฏิบัติ ๔ นี้แล้ว คงประสบผลดังแสดงมาแล้ว ทั้งจะสมบูรณ์ด้วยบริวาร อายุเดช ศรี อันเป็นที่นิยมยินดีปรารถนาตามวิสัยยังเป็นปุถุชนคนพอใจโลกิยสุข จึงอธิบายตามควรแก่ความเป็นคิหิปฏิบัติ ฯ ก็ธรรมทั้ง ๔ นี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงในพระบาลีประเทศที่อื่นก็มีหลายสถานเป็นข้อปฏิบัติอันสูงควรแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งฝ่ายคฤหัสถ์แลบรรพชิตก็มี จำจะประมวลมาอธิบายพอได้ใจความสังเขปเฉพาะข้อหนึ่ง ๆ สำหรับผู้มีปัญญามีอัธยาศัยอัน

สูงมุ่งต่อธรรมปฏิบัติอันสูงจะได้สดับฟังจำทรงพิจารณาความประพฤติโดยธรรมานุธรรมปฏิบัติ ฯ

ข้อต้น สจฺจํ ของจริง ได้แก่อริยสัจจ์ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตัวทุกข์ก็เป็นของจริง ตัณหาความดิ้นรนเป็นสมุทัยเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้นพร้อมก็เป็นของจริง นิพพานดับทุกข์สนิธชื่อว่านิโรธก็เป็นของจริง ข้อปฏิบัติ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้นชื่อว่ามรรคทางแห่งนิโรธก็เป็นของจริง ของจริงทั้ง ๔ นี้แต่ล้วนเป็นของจริงอย่างประเสริฐ เมื่อเรื่องของจริงอย่างประเสริฐมีอยู่ดังนี้ จะทำประการใดจึงจะสม ก็ควรศึกษาให้รู้ความโดยละเอียดแล้วปฏิบัติตามข้อปฏิบัติทั้ง ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้นนั้น จนเกิดญาณทัสนะถึงที่สุดแห่งการปฏิบัติ ก็จะบรรลุผลคือนิโรธดับทุกข์แลตัณหาสนิธสำเร็จกิจในธรรมข้อนี้ ฯ

ที่ ๒ คือ ทโม ความฝึก ก็ประสงค์ความฝึกอินทรีย์ ๖ มีจักษุเป็นต้น ฝึกอย่างไร ฝึกไม่ให้ความยินดียินร้ายเกิดขึ้น เพราะจักษุเห็นรูปเป็นต้น ด้วยพิจารณาเห็นตามความจริงว่าอินทรีย์ ๖ ก็เป็นตัวทุกข์ ทุกข์นี้มีอยู่ก็เพราะตัณหาเป็นเหตุให้มี ถ้าจะดับก็ดับด้วยนิโรธซึ่งดับได้ด้วยปฏิบัติตามอริยมรรค ๘ นั้น ฝึกใจให้เกิดญาณทัสนะรู้เห็นอินทรีย์ ๖ โดยเป็นอริยสัจจ์นี้เป็นเหตุมิให้ความยินดียินร้ายเกิดขึ้น เพราะจักษุเห็นรูปเป็นต้น สำเร็จกิจในธรรมข้อนี้ ฯ

ที่ ๓ คือธิติหรือขันติ คือ ความหนักแน่นหรือความอดกลั้น ได้แก่ความหนักแน่นอดกลั้นต่อทุกข์ที่เกิดขึ้นแต่ความโลภ ความโกรธ ความหลง ด้วยอำนาจมิให้ทุกข์เห็นปานนั้นเกิดขึ้น ด้วยอุบายที่ชอบ ห้ามมิให้ความโลภ ความโกรธ ความหลงครอบงำจิต เมื่อความโลภ ความโกรธ ความหลงไม่ครอบงำจิตได้แล้ว ทุกข์ก็ไม่เกิดขึ้นชื่อว่าความหนักแน่นอดกลั้นต่อทุกข์เป็นที่ตั้งแห่งโลภะ โทสะ โมหะ จะทำจิตให้หนักแน่นอดกลั้นต่อทุกข์ดังนั้นด้วยอุบายที่ชอบอย่างไร คือ มาพิจารณาเห็นว่า รูปนามก็เป็นตัวทุกข์เหลือทนอยู่แล้ว ต้องหนักแน่นอดกลั้นมิให้จิตกระสับกระส่ายไปตามกายที่ทุกข์หนัก และยังจะต้องหนักแน่นอดกลั้นต่อ โลภะ โทสะ โมหะ อันเป็นเหตุแห่งทุกข์อีก ก็แต่รูปธรรมนามธรรมอันเป็นตัวทุกข์นี้มีอยู่ จึงเป็นที่ตั้งที่เกิดแห่งทุกข์อันเกิด

แต่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ถ้ารูปธรรมนามธรรมดับ ความโลภ ความโกรธ ความหลงก็ดับ เมื่อเห็นว่ารูปนามเป็นที่เกิดแห่ง โลภะ โทสะ โมหะ ฉะนี้ก็จำต้องละเหตุเกิดแห่งรูปนาม เหตุเกิดแห่งรูปนามก็คือตัณหายังอริยมรรค ๘ ให้เกิดมีขึ้น ก็ถึงความดับนามรูปอันเป็นตัวทุกข์ ก็และเมื่อบำเพ็ญกิจได้ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าถึงที่สุดแห่งกิจที่ทำ คือ ดำรงตนในพระอรหัตตผล แม้เบญจขันธ์ยังปรากฏอยู่ ก็ดับเครื่องร้อนเครื่องลำบากคือราคะ โทสะ โมหะ ได้แล้ว ไม่ต้องบำเพ็ญธิติอีกต่อไป อัธยาศัยก็มีธิติหรือขันติอยู่เป็นปกติ โดยอุบายที่ทำจิตให้หนักแน่นอดกลั้นต่อทุกข์อันเกิดแต่ โลภะ โทสะ โมหะ ตามอริยสัจจ์นั้น เป็นอันสำเร็จกิจในธรรมข้อนี้ ฯ

ที่ ๔ คือจาโค ความสละ ได้แก่ความบริจาคอุปธิคือเบญจขันธ์ด้วยวิธีที่ใช้ญาณปรีชาให้เป็นไปในจตุราริยสัจจ์นั้นแหละ เป็นอันสำเร็จกิจแห่งธรรมข้อนี้

นักปราชญ์ติสิ่งที่ควรติ ชมสิ่งที่ควรชม คนพาลมักพูดสับปลับ สิ่งที่ควรติกลับชม สิ่งที่ควรชมกลับติ ฯ

ชินวรภาษิต

ฐานะ ๔ ประการ

(สำหรับเลือกประพฤติ)

ในจตุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย สมเด็จพระผู้มีพระภาคผู้รู้เห็นผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธได้ตรัสไว้มีอยู่ ก็ฐานะ ๔ ประการนั้นเป็นไฉน คือ ๑. ฐานะไม่เป็นที่เจริญใจไม่ชอบใจทำ และบุคคลทำลงย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ๒. ฐานะไม่เป็นที่ชอบใจทำ แต่บุคคลทำลงย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์ ๓. ฐานะเป็นที่ชอบใจทำ แต่บุคคลทำลงย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ ๔. ฐานะเป็นที่ชอบใจทำ แลบุคคลทำลงย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์

ฐานะทั้ง ๔ ประการนี้มีอธิบายตามสมควรดังต่อไปนี้ฐานะที่ชอบใจทำ จะนับว่าเป็นฐานะที่ควรทำหรือฐานะที่ไม่ชอบ ใจทำจะนับว่าเป็นฐานะที่ไม่ควรทำก็หาไม่ การที่ชอบใจทำหรือมิชอบใจทำไม่เป็นประมาณเพราะว่ากิจดีกิจชอบ บางคนก็ชอบใจทำ บางคนก็ไม่ชอบใจทำ กิจไม่ดีกิจมีโทษ บางคนไม่ชอบใจทำ บางคนชอบใจทำก็ถ้าฐานะใดเป็นไปเพื่อสิ่งใช่ประโยชน์ ฐานะนั้นไม่ควรทำ จะชอบใจทำหรือมิชอบใจทำก็ตาม คงไม่ควรทำ ฐานะใดเป็นไปเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์ ฐานะนั้นควรทำ จะชอบใจทำหรือไม่ชอบใจทำก็ตาม คงควรทำแท้

เพราะฉะนั้นฐานะที่ต้น ซึ่งว่าฐานะไม่เป็นที่ชอบใจทำ แลทำลงก็เป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งใช่ประโยชน์นั้นแม้คนพาลสันดานเขลาก็คงรู้ว่าไม่ใช่ฐานะที่ควรทำเพราะเป็นฐานะที่ไม่ชอบใจทำ แลทำลงก็ไม่เป็นประโยชน์

ฐานะที่ ๒ ซึ่งว่าฐานะไม่เป็นที่ชอบใจทำ แต่ทำลงเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์นั้น คนพาลสันดานเขลาไม่คิดเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะถือเอาความไม่ชอบใจทำเป็นประมาณว่าไม่ควรทำ ครั้นไม่ทำลงก็ย่อมกลับเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งใช่ประโยชน์ ส่วนบัณฑิตคิดเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ เพราะถือเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นประมาณ ว่าควรทำ ครั้นทำลงก็ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์

ฐานะที่ ๓ ซึ่งว่าฐานะเป็นที่ชอบใจทำ แต่ทำลงย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งใช่ประโยชน์นั้น คนพาลสันดานเขลาหาคิดเห็นไม่ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำเพราะถือเอาความชอบใจทำเป็นประมาณว่าควรทำ ครั้นทำลงก็ย่อมกลับเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งใช่ประโยชน์ ส่วนบัณฑิตคิดเห็นว่า หาใช่สิ่งที่ควรทำไม่ เพราะถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เป็นประมาณ ว่าไม่ควรทำ ครั้นไม่ทำลงก็ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์

ฐานะที่ ๔ ซึ่งว่าฐานะเป็นที่ชอบใจทำแต่ทำลงก็ย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์นั้นคนพาลสันดานเขลาก็ต้องรู้ได้ว่า เป็นฐานะที่ควรทำเพราะอาการ ๒ อย่างคือเป็นฐานะที่ชอบใจทำด้วย เป็นฐานะที่ทำลงแล้วย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งเป็นประโยชน์ด้วย ฯ

ก็สิ่งที่เป็นประโยชน์ได้แก่สิ่งอันใดบ้าง สิ่งที่เป็นประโยชน์นั้นมีมาก จะนำมาแสดงพอเป็นตัวอย่างคฤหัสถ์ผู้ครอบครองเคหสถานเลี้ยงชีพด้วยพาณิชกรรมกสิกรรมแลภัตติกรรม ด้วยกำลังกายกำลังความคิดมิได้คิดแก่ร้อนแลเย็น เป็นไปโดยชอบธรรมสุจริตเป็นสัมมาชีพก็ชื่อว่าประกอบสิ่งที่เป็นประโยชน์บรรพชิตผู้ต้องทำกิจในพระพุทธศาสนา มิได้เกียจคร้านขยันในกิจน้อยใหญ่เช่นหมั่นซ่อมเสนาสนวิหารตามกำลังที่จะทำได้ หมั่นสวดมนต์ไหว้พระเจริญเมตตาจิตต่อกันแลกัน เพื่อสามัคคีรสธรรมให้เป็นไปในเพื่อนพรหมจรรย์ ขยันในกิจตามหน้าที่สงฆ์หรือผู้ปกครองบังคับให้ทำ คอยแลดูสอดส่องมิให้อวัณณโทษเกิดขึ้นในหมู่คณะของตน แนะนำตักเตือนกันแลกันให้ประพฤติแต่ในสมณกิจโดยเต็มกำลังที่จะทำได้ หรือคฤหัสถ์ก็ดีบรรพชิตก็ดีบริจาคอามิสเฉลี่ยความสุขต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันตลอดจนสัตว์ดิรัจฉานสงเคราะห์กันด้วยธรรมามิสก็ดี ตั้งอยู่ในศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ แลปาริสุทธศีล ๔ คือสำรวมในพระปาติโมกข์มิได้แกล้งย่ำยีสิกขาบทใหญ่น้อยที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้เป็นพุทธอาณา เมื่ออาศัยความประมาทล่วงลงในสิกขาบทใด ก็มิได้หวงดองไว้ทำให้บริสุทธิ์โดยวุฏฐานวิธีหรือเทศนาวิธีตามสมควรแก่ความเป็นวิติกกมหนักหรือเบา ชื่อว่าปาติโมกขสังวรศีลสำรวมระวังในทวารทั้ง ๖ คือ จักษุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ มนะ

มิให้บาปอกุศลอภิชฌาโทมนัสไหลไปตามเพราะเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัส โผฏฐัพพารมณ์แลรู้แจ้งธรรมารมณ์ชื่อว่าอินทรีย์สังวรศีลยังการเลี้ยงชีพให้บริสุทธิ์ คือ ไม่กระทำกุลทูสกะอเนสนะเวชชกรรมเป็นต้น ชื่อว่าอาชีวปาริสุทธศีล เมื่อบริโภคปัจจัย ๔ มิได้ว่างเว้นการพิจารณาให้อำนาจประโยชน์แห่งการบริโภคแลความเป็นของปฏิกูลความเป็นของสักว่าธาตุคือพิจารณา เมื่อเวลารับหรือเวลาบริโภคชื่อว่าตังขณิกปัจจเวกขณ์เมื่อเวลารับหรือเวลาบริโภคพลั้งเผลอไปมิได้พิจารณาพิจารณาต่อภายหลังชื่อว่าอดีตปัจจเวกขณ์การมิได้พลั้งเผลอพิจารณาปัจจัย ๔ นี้ ชื่อปัจจัยสันนิสสิตศีล ตั้งอยู่ในปาริสุทธศีล ๔ นี้ก็ดี เจริญสมถภาวนาสงบระงับจิต เจริญวิปัสสนาภาวนา ให้ปัญญาเห็นไตรลักษณ์เกิดก็ดี ยังมรรคผลนิพพานให้มีแจ้งขึ้นก็ดี เหล่านี้เป็นประกอบกิจเป็นประโยชน์ ฯ เมื่อกล่าวโดยทวารทั้ง ๓ ทำประโยชน์ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ก็เป็นประโยชน์ ๓ ประการตามทวาร เมื่อกล่าวถึงบุคคลผู้ประพฤติเป็น ๒ ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น เมื่อกล่าวตามกาลก็เป็น ๓ คือเป็นประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้าประโยชน์อย่างยิ่งพ้นจากชาตินี้ ชาติหน้าหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพ หมั่นเล่าเรียนศิลปที่ไม่มีโทษ รักษาทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมมิให้เป็นอันตราย รักษาการงานหน้าที่ที่ทำมิให้เสื่อมคบมิตรที่ดีเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้นี้เป็นประโยชน์ชาตินี้ ยังศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญาให้เป็นไปในสันดาน นี้เป็นประโยชน์ชาติหน้า บำเพ็ญสัมมาปฏิบัติที่ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ คือยังไตรสิกขาศีลสมาธิปัญญาให้บริบูรณ์ จนทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งปวงให้สิ้นไปเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์ ๓ ประการนี้ประโยชน์ชาตินี้เป็นนับว่าทำง่ายกว่าประโยชน์ทั้ง ๒ แต่ถึงอย่างนั้นก็เป็นการยากของผู้ประพฤติเกะกะไม่นำพา เพราะฉะนั้นท่านจึงเปรียบไว้ว่า คนตาบอดทั้ง ๒ ข้างมิได้เห็นอะไรเลยเป็นผู้เสื่อมประโยชน์ทางจักษุทวารนี้ เป็นเหมือนคนไม่ทำประโยชน์ทั้ง ๒ คือประโยชน์ชาตินี้ชาติหน้าคนตาบอดข้างเดียวเหมือนคนที่ทำแต่ประโยชน์ชาตินี้ไม่เหลียวแลทำประโยชน์ชาติหน้าเลย คนตาดีทั้ง ๒ ข้างเปรียบเหมือนคนผู้ฉลาดทำประโยชน์ทั้งชาตินี้ชาติหน้า ฯ

สิ่งที่ไม่มีประโยชน์ผู้มีปัญญาพึงรู้อรรถาธิบาย โดยเนื้อความกลับกันกับสิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งได้แสดงมาแล้วนั้น ฯ

เหตุดังนั้นฐานะ ๔ ประการ ฐานะที่ต้นว่า ฐานะไม่เป็นที่ชอบใจ ทำแลทำลงก็ไม่เป็นประโยชน์นั้นเป็นฐานะที่ควรเว้นไม่ควรทำแท้ ฐานะที่ ๒ ว่า ฐานะไม่เป็นที่ชอบใจจะทำแต่ทำลงเป็นประโยชน์นั้น เป็นฐานะที่ควรทำ แม้ไม่ชอบใจทำ ก็ต้องอุตส่าห์ผืนใจทำไป ไม่ช้าบางทีก็จะกลับเป็นฐานะที่ชอบใจทำ ฐานะที่ ๓ ว่า ฐานะเป็นที่ชอบใจทำ แต่ทำลงไม่เป็นประโยชน์นั้น เป็นฐานะที่ควรเว้น ไม่ควรทำ แม้ถึงจะชอบใจทำก็ฝึกใจอย่าให้พอใจเลยฐานะที่ครบ ๔ ว่า ฐานะเป็นที่ชอบใจทำแลทำลงก็เป็นประโยชน์นั้น เป็นฐานะที่ควรทำแท้ ควรรักษาไว้ให้เป็นไปอยู่เนือง ๆ รวมเป็นฐานะที่ควรทำแลไม่ควรทำอย่างละ ๒ คือฐานะที่ต้น ฐานะที่ ๓ เป็นฐานะที่ไม่ควรทำ ฐานะที่ ๒ ฐานะที่ ๔ เป็นฐานะที่ควรทำ

ไม่ดี ๔ จำพวก

(สำหรับเว้น)

---

๑ คฤหัสถ์ครอบครองเคหสถาน เป็นผู้เกียจคร้านต่อกิจการทั้งปวง เป็นผู้ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

๒ บรรพชิต ผู้มีอันเว้นความชั่วทั้งปวง มาเป็นผู้ไม่สำรวมกายวาจาใจ ก็เป็นผู้ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

๓. พระราชามหากษัตริย์ไม่ทรงพิจารณาก่อน ทรงทำราชกรณียกิจ ก็เป็นผู้ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

๔ บุคคลผู้บัณฑิต เป็นไปด้วยปัญญา มาเป็นผู้โกรธง่าย ๆ ก็เป็นผู้ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ

รวมโดยบุคคลหรือโดยธรรม เป็น ๔ ดังนี้ จะอธิบายภาษิตนี้ตามความประสงค์ ฯ

ข้อว่า บุคคลผู้ครองเรือน เป็นคนเกียจคร้านเป็นผู้ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จนั้น ตามทางที่ถูกธรรมดาผู้ครองเคหสถาน จำเป็นต้องเป็นผู้ขยันขันแข็งในกิจที่ทำ เช่น เป็นพ่อค้า เป็นชาวนา เป็นชาวสวน เป็นช่าง หรือรับราชการ ต้องหมั่นในหน้าที่นั้น ๆ ไม่อ้างหรือกลัวเย็นร้อนหิวกระหาย หรือเห็นแต่การสนุกพร่ำเพรื่อมากกว่า การเกียจคร้านให้โทษแก่คฤหัสถ์ ยังทรัพย์ที่มีอยู่ให้หมดไป ไม่ยังทรัพย์ให้เกิดขึ้นพอการจ่ายและเหลือไว้จ่ายเพื่อป้องกันอันตรายซึ่งจะจู่มาเกิดขึ้นกับยังให้โทษอย่างอื่นอีกเป็นเอนกนัก การเกียจคร้านมิใช่จะให้โทษแก่คฤหัสถ์ผู้ครองกามากรสถานเท่านั้นหามิได้ บรรพชิตเกียจคร้าน ความเกียจคร้านก็ให้โทษแก่บรรพชิตเหมือนกัน ความเกียจคร้านซึ่งไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จนี้ เมื่อจะอ้างตามกระแสพุทธภาษิตก็มีอยู่ แต่เรียกว่ามลทิน เช่น

"การไม่ท่องบ่นมนต์ ข้อควรจำทรงไว้ในใจ เช่น ศิลปศาสตร์หรือวิทยาคม ๑ การไม่หมั่นซ่อมแซมเย่าเรือน ๑ ความเกียจคร้านชำระขัดสีร่างกายให้มีผิวผ่องใส

แลผ้านุ่งผ้าห่มเครื่องแต่งกายให้สะอาด ๑ ความที่บุคคลรักษากิจการหรือเข้าของเลินเล่อไม่เอาใจใส่ในกิจการหรือเข้าของ ๑ ล้วนเป็นมลทินแต่ละอย่าง ๆ" ความเป็นของไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จฉันใด ความเป็นมลทินก็ฉันนั้น

บุคคลมีชีวิตอยู่ได้นานแต่อยู่มาด้วยความเกียจคร้านสู้บุคคลมีชีวิตเป็นอยู่ไม่นานแต่เป็นคนขยันต่อการงานตามที่ต้องประกอบหาได้ไม่แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสติเตียนบุคคลเห็นปานนั้นว่า

"บุคคลผู้เกียจคร้านหาความเพียรมิได้ เป็นอยู่ร้อยปีจะประเสริฐอะไร บุคคลผู้ปรารภความเพียรมั่นเป็นอยู่วันเดียวประเสริฐกว่า"

อนึ่งเมื่อกล่าวถึงความเกียจคร้านเป็นการไม่ดีไม่งามแก่บุคคลทั้งปวงแล้วก็เป็นปฏิปักษ์แก่ความพยายามปรารภความเพียรและบาป บำเพ็ญบุญเป็นความดีความงามแก่บุคคลทั้งปวง ก็ตรงกับข้อความในองค์มรรคที่ครบ ๖ ในมัคควิภังคสูตรว่า

"แน่ะภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมยังความพอใจให้เกิด ย่อมพยายาม ย่อมปรารภความเพียร ย่อมประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้เพื่อมิให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วละเสีย เพื่อให้กุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้นแล้วให้เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งให้ไพบูลย์ เพราะเหตุนั้นบุคคลทั่วไป ไม่ควรเกียจคร้าน ควรขยันในกิจที่ชอบ"

ข้อว่า บรรพชิตเป็นผู้ไม่สำรวม ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ นั้น โดยอรรถาธิบายว่า บุคคลอันได้นามว่าบรรพชิตผู้ละเว้นความชั่วทั่วไป ก็ต้องเป็นผู้ประพฤติให้สมกับชื่อ ทางที่ถูกแล้วต้องเป็น **สญฺญโต** ผู้สำรวมทางกายทางวาจาทางใจ มิให้บาปอกุศลอย่างหยาบตลอดจนอย่างละเอียดเกิดขึ้นทางไตรทวาร ข้อนี้เมื่อเทียบตามพระพุทธภาษิตแล้ว ก็ได้ในพระพุทธนิพนธคาถา แสดงสังวรระวังหรือสำรวมอายตนะ ๖ ว่า

"ความระวังทางจักษุ ทางโสตะ ทางฆานะ ทางลิ้น ทางกาย ทางวาจาแลทางมนะ ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ความระวังในที่ทั้งปวง ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ภิกษุผู้ระวังในที่ทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง"

อนึ่งสมกับที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงข้อความเห็นปานนี้ในอปัณณกสูตรข้อต้น ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีทวารในอินทรีย์ ๖ อันรักษาแล้ว เพราะเป็นผู้ปฏิบัติอปัณณกปฏิปทา (ข้อปฏิบัติไม่ผิดข้อปฏิบัติตรงต่อธรรมานุธรรม) อันเป็นเหตุปรารภแล้ว ประคองไว้แล้วเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย"

"ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักษุ ฟังเสียงด้วยโสตะ ดมกลิ่นด้วยฆานะ ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจ ก็ไม่ถือเอานิมิต คือ รวมถืออินทรีย์ ๖ มีรูปเป็นต้นทั้งหมดไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ คือ แยกถืออินทรีย์ทั้ง ๖ มีรูปบางส่วน ปฏิบัติเพื่อระวังรักษาอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้น ซึ่งอภิชฌาโทมนัสบาปอกุศลไปตามอินทรีย์ทั้ง ๖ อันมิได้ระวัง"

อปัณณกธรรมนี้ ทั้งอุเทศ ทั้งนิเทศได้ความเผิน ๆ ดูเหมือนปิดไม่เปิดอายตนะภายใน ๖ ให้กระทบกับอายตนะภายนอก ๖ หาเป็นเช่นนั้นไม่ คงต้องกระทบกันตามปกติ แต่อย่าให้อภิชฌาโทมนัส บาปอกุศลเกิดขึ้นครอบงำจิต

ข้อว่า พระราชาไม่ทรงพิจารณาก่อนแล้ว ทรงทำราชกิจ ก็ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จนั้น มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้ พระราชาผู้นิสัมมการี หรือผู้อนิสัมมการีให้คุณให้โทษปานใด ผู้ได้อ่านราชพงศาวดารจักทราบได้ดี ว่าในส่วนกรุงสยาม พระบรมวงศานุวงศ์ เสวกามาตย์ ราษฎร สมณะชีพราหมณ์ ผู้ได้พึ่งพระบรมโพธิสมภารบารมีธรรม ร่มเย็นเป็นสุข ในพระราชอาณาจักรสยามตลอดหลายรัชกาลล่วงไปจนถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ เพราะทรงเป็นนิสัมมการีทุกพระองค์ เป็นที่น่ายินดียิ่ง

ก็บุคคลผู้พิจารณาก่อนจึงทำหรือ ไม่พิจารณาก่อนจึงทำ ย่อมให้คุณหรือให้โทษไม่เฉพาะแต่จะให้แก่พระราชามหากษัตริย์ ย่อมให้คุณหรือให้โทษแก่ชนทั่วไป ไม่ว่าคฤหัสถ์หรือบรรพชิต บุคคลผู้พิจารณาก่อนจึงทำการงานนั้น ยศย่อมเจริญยิ่งมีอุทาหรณ์เป็นนิทัศนะดังพระพุทธภาษิตคาถาว่า

"ยศย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้ขยัน ผู้มีสติ ผู้มีการงานหมดจด ผู้ไตร่ตรองก่อนแล้วทำการงาน ผู้สำรวมไตรทวาร ผู้เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ผู้ไม่ประมาท"

เพราะฉะนั้นผู้มีปรีชาจะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไรควรพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน ควรทำจึงทำไม่ควรทำอย่าทำ ควรพูดจึงพูด ไม่ควรพูดอย่าพูด ควรคิดจึงคิด ไม่ควรคิดอย่าคิด ก็จะสำเร็จประโยชน์ล้วนแต่จะเป็นที่พึงใจทุกประการ

ข้อว่า บัณฑิตมักโกรธก็ไม่ยังประโยชน์ ให้สำเร็จนั้น มีอธิบายว่าบุคคลชื่อว่าเป็นบัณฑิต ไม่ควรเป็นผู้มักโกรธง่าย จึงจะสมกับความที่เป็นคนมีปัญญา อันบุคคลผู้มีปัญญาต้องเป็นคนใจดีเยือกเย็น หาควรเป็นคนมักขัดเคืองง่ายไม่ ย่อมอยู่เป็นสุขทุกอิริยาบถ ตรงกับพระพุทธพจน์ว่า

"บุคคลฆ่าความโกรธเสียได้ย่อมอยู่เป็นสุข ย่อมไม่เศร้าโศก"

อนึ่งบุคคลชนะความโกรธเสียได้ ก็ด้วยอุบายที่ตรงกันข้ามคือความไม่โกรธนั่นเอง ดังพระพุทธภาษิตว่า

"พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ"

ผู้ชนะความโกรธได้ ชื่อว่าชนะอุปกิเลสได้ประการ ๑ เพราะความโกรธเป็นอุปกิเลสประการ ๑ ฯ บุคคลผู้ไม่มีความโกรธด้วยไม่เห็นโทษแห่งความโกรธซึ่งเป็นดุจเพลิงเผากายให้เร่าร้อน หาความผาสุกมิได้ชื่อว่าเป็นผู้รั้งความโกรธไว้อยู่ แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสไว้ว่า

"บุคคลใดรั้งความโกรธซึ่งกำลังเกิดขึ้นไว้อยู่ ดุจนายสารถีรั้งรถซึ่งกำลัง (ม้าพา) แล่นไปอยู่ เรากล่าวบุคคลนั้นว่าดุจนายสารถี ชนนอกนี้ (คือคนมักโกรธง่าย) เป็นเหมือนสักว่าถือบังเหียนเท่านั้น"

เหตุดังนั้นผู้เป็นบัณฑิตควรบรรเทาความโกรธให้น้อยเบาบางลง ก็จะชื่อว่าเป็นผู้ยังประโยชน์ให้สำเร็จกล่าวคือประสพอานิสงสคุณมี ได้ความเย็นใจเป็นต้น สาธุชนผู้หวังสาธุกิจ ควรละอสาธุกิจเสียบำเพ็ญสาธุกิจให้บริบูรณ์ในสันดาน ด้วยความไม่ประมาททุกเมื่อ.

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทโว)

วัดสุทัศน์เทพวราราม

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสบริหารเป็นพระคาถาว่า

เยธ ลทฺธา มนุสฺสตฺตํ วทญฺญู วีตมจฺฉรา

พุทฺเธ ปสนฺนา ธมฺเม จ สํเฆ จ ติพฺพคารวา.

เป็นต้น ความว่า นรชนเหล่าใด ได้อัตภาพมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้แล้ว รู้ถ้อยคำของบัณฑิต มีจิตปราศจากตระหนี่ ยินดีในจาคะ มีความเคารพกล้า เลื่อมใสในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นรชนเหล่านั้น ย่อมรุ่งเรืองในสวรรค์อันเป็นที่เกิดของตน แม้จะกลับมาอุบัติในมนุษย์โลกนี้เล่า ย่อมเกิดในตระกูลสูง มั่งคั่งไปด้วยโภคทรัพย์สมบัติอันง่ายไม่ฝืดเคือง.

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

วัดบวรนิเวศวิหาร

มีคำกล่าวไว้ในมหาสุตโสมชาดกว่า

พระราชาผู้เอาชนะบุคคลที่ไม่ควรชนะ ไม่ชื่อว่าพระราชา

เพื่อนผู้เอาชนะเพื่อน ไม่ชื่อว่า เพื่อน

ภริยาผู้ไม่ยำเกรงสามี ไม่ชื่อว่า ภริยา

บุตรผู้ไม่เลี้ยงมารดาบิดาผู้แก่เฒ่า ไม่ชื่อว่า บุตร

สภาที่ไม่มีสัตบุรุษ (ผู้สงบ) ไม่ชื่อว่า สภา

ผู้ไม่พูดเป็นธรรม ไม่ชื่อว่า สัตบุรุษ

ผู้ละ (หรือสงบ) ราคะ โทสะ โมหะ พูดเป็นธรรม ย่อมชื่อว่า สัตบุรุษ

ศีล

ศีล ตรงกับภาษาบาลีว่า สีล ตามศัพท์แปลว่า ปกติ หมายความว่า คนที่มีจิตเป็นปกติ ไม่ถูก โลภะ โทสะ โมหะ ครอบงำ และชักไปทำชั่วทำผิด จิตเป็นปกติ เมื่อจะทำอะไรทางกายด้วยจิตที่เป็นปกติ ก็ไม่ทำกายทุจริต เมื่อจะพูดอะไรทางวาจา ก็ไม่คิดเป็นมโนทุจริต, เพราะฉะนั้น ใจจึงเป็นศีล, ทำทางกาย กายก็เป็นศีล, ทำทางวาจา วาจาก็เป็นศีล, คิดทางมนะ มนะก็เป็นศีล, แต่ถ้า โลภะ โทสะ โมหะ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นครอบงำจิต ก็ทำให้คิดอยากได้ ให้คิดล้างผลาญ ให้หลงงมงาย ทีนี้เสียปกติ จิตก็วิปริต เสียศีลภายในทางใจ เมื่อศีลทางใจเสียไปแล้ว ทำอะไรทางกายด้วยอำนาจ โลภะ โทสะ โมหะ ก็เป็น กายทุจริต พูดทางวาจาก็เป็นวจีทุจริต คิดทางมนะก็เป็นมโนทุจริต โดยตรงเป็นเช่นนี้. แต่เมื่อมุ่งเอาอาการที่ปรากฏก็คือ ทางกาย ทางวาจา, เพราะทางใจคนอื่นรู้ด้วยไม่ได้ รู้ได้แต่ตัวเอง, คนที่เว้นจากทำชั่วทางกายก็เป็นศีลทางกาย, เว้นชั่วทางวาจาก็เป็นศีลทางวาจา, คนที่รักษาศีลกันอยู่โดยมาก รักษาศีลทางกายวาจาไม่ถึงใจ แต่ถึงเช่นนั้นก็ยังดีกว่าไม่มีเสียเลย ถึงใจจะไม่เป็นปกติเป็นศีลแท้ แต่กายก็ไม่ทำทุจริต วาจาไม่พูดทุจริต ยังดีกว่าทำกายทุจริต พูดวจีทุจริต, เมื่อรักษาศีลทางกาย ทางวาจา ไปจนเตือนใจ สะกิดใจ ให้ใจสงบจาก โลภะ โทสะ โมหะ ได้ แม้ชั่วครู่ชั่วขณะนี้เป็นศีลทางใจ เป็นศีลแท้.

๚ ะ ๚

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ)

วัดเบญจมบพิตร

ข้อที่คนดีไม่เสพ ๔ อย่าง

๑. ไม่เสพธรรมที่เลว คือ ไม่ประพฤติทุจริตด้วย กาย วาจา ใจ
๒. ไม่อยู่ด้วยความประมาท คือ มีสติสัมชัญญะรอบคอบ
๓. ไม่ถือความเห็นที่ผิด คือ ใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลโดยชอบ
๔. ไม่ทำตนให้เป็นคนรกโลก คือ ทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นโดยสมควร.

* * *

...สุหุชู แปลว่าเป็นคนตรงด้วยดี หรือสุหุชูตา ความเป็นคนซื่อ ๆ ตรงนั้น คือตรงต่อหน้าที่ ตรงต่อบุคคลตรงต่อกิจการ ตรงต่อเวลา ตรงอย่างนั้น ๆ ก็คือเป็นผู้ซื่อ เมื่อได้มีความเคารพนับถือผู้ใดเป็นไปอย่างไรแล้ว ซื่ออยู่เสมอไม่มีบิดพริ้วแปรผันเป็นไปอย่างอื่น นี้ได้ในหลักกตัญญูกตเวทิตา คือ ความเป็นผู้มีอุปการะอันท่านผู้ใหญ่มีแก่ตนแล้ว เคารพนับถือจงรักภักดีซื่อตรงไม่คลืนคลาย ได้เคารพนับถือท่านผู้ใด เห็นคุณสมบัติแห่งท่านเป็นที่เคารพนับถือแล้วประพฤติปฏิบัติซื่ออยู่เสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่เป็นไปโดยประการอื่น มีไมตรีต่อท่านพร้อมด้วยกายวาจาจิตดังพระพุทธภาษิตที่ได้ตรัสไว้ในสาราณียสูตร อันเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ก็ได้แก่ความซื่อความตรงต่อกันนั้นเอง คือ ในระหว่างมิตรผู้ประพฤติร่วมกัน เช่น บรรพชิตมีไมตรีจิตต่อกันและกัน ทางกายก็ให้มีเมตตาต่อกัน ช่วยขวนขวายในกิจธุระของกันและกัน ทางวาจา มีการตักเตือนกันและกันโดยทางที่ชอบ ทางใจคือแม้จะไม่มีโอกาสแสดงด้วยกาย ด้วยวาจา น้ำใจก็ให้หวังดีต่อกันและกัน เมื่อมีอะไรก็ให้ระลึกถึงกันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แจกปันกันและกัน และความประพฤติก็ให้ประพฤติซื่อต่อกันตรงต่อกัน คือ ฝ่ายหนึ่งประพฤติดีอย่างไรแล้ว ต้องประพฤติให้ดี สมควรกัน ไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งรังเกียจเพราะความประพฤติต่ำกว่ากัน เมื่อมีความเห็นผิดแผกแตกต่างกันในบางคราว

บางกาล พึงพยายามอดกลั้นยับยั้งให้ควรแก่สถานะที่พึงจะเป็นไปได้ ไม่ผ่าผืนไปจนถึงให้เกิดความแตกร้าว อันเป็นความเสื่อมเสีย ความซื่อตรงต่อกันและกันในระหว่างหมู่ในระหว่างคณะ ในระหว่างบุคคลก็เหมือนกัน บุคคลผู้ประพฤติตรงประพฤติซื่อ ด้วยอำนาจขันติความอดกลั้น ด้วยอำนาจกตัญญูกตเวทิตา ความภักดีมั่นคง ความมีเมตตากรุณาต่อกันและกันตามสถานะ ความประพฤติสม่ำเสมอกันเหล่านี้ชื่อว่าเป็นบุคคลผู้ซื่อ เป็นบุคคลควรคบเป็นที่ไว้วางใจกันได้ และเมื่ออยู่ในหมู่ใดคณะใด ก็ชักนำกันและกันให้เป็นไปในทางที่ดีที่ชอบเสมอ ฯ ความเป็นคนซื่อตรงต่อกันและกันนี้ ชื่อว่าเป็นลักษณะของบุคคลผู้ฉลาดในประโยชน์ที่มุ่งหมายเพื่อบรรลุถึงที่สุดแห่งความสงบระงับ เป็นประการที่ ๓ คือ สุหุชู เป็นคนซื่อ ฯ...

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย)

วัดสระเกศ

พระพุทธเจ้าตรัสกับชายหนุ่มคนหนึ่งว่า

กมฺเมน กิตฺตึ ลภติ ปสํสํ

กมฺเมน ชานญฺจ วธญฺจ พนฺธํ

ตํ กมฺมนานา กรณํ วิทิตฺวา

ตสฺมา วเท นตฺถิ กมฺมนฺติ โลเก.

จะได้ยศและสรรเสริญก็เพราะกรรม จะได้ความเสื่อม จะถูกประหารและการจองจำ ก็เพราะกรรม ครั้นทราบว่ากรรมบันดาลให้เป็นได้ต่าง ๆ ดังนี้ ไฉนยังจะกล่าวว่ากรรมไม่มีในโลก.

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี)

วัดมกุฏกษัตริยาราม

— ผู้กำเนิดในสกุลสูง เพราะประพฤติอปจายนธรรม คือ มีความนอบน้อมคารวะต่อบุคคลเป็นนิจสิน

ส่วนผู้กำเนิดในสกุลต่ำ เพราะมีมานะเย่อหยิ่งถือตัวไม่มีความนอบน้อมคารวะต่อผู้ที่เจริญกว่าตน

— ผู้มีร่างกายสวยงาม เพราะมีขันติ คือ มีความอดทนไม่โกรธ และรู้จักครอบงำความโกรธไว้ได้

ส่วนผู้มีร่างกายไม่งาม ผิวพรรณไม่สวย เพราะปกติมักโกรธและวู่วามไปตามอารมณ์โกรธนั้น ๆ

— ผู้มีสติปัญญาเฉลียดฉลาด เพราะสนใจ เข้าใกล้ชิดนักปราชญ์บัณฑิตเพื่อซักถามเรื่องบาปบุญเป็นต้น

ส่วนผู้โง่เขลาเบาปัญญา เพราะไม่สนใจถามและฟังความรู้จากนักปราชญ์ดังกล่าว ฯลฯ

ระงับเวร

ในโลกนี้ มีสิ่งอันเป็นปฏิปักษ์ กันอยู่ ๒ อย่าง คือ มิตรกับศัตรู มิตรเป็นฝ่ายเกื้อกูล ศัตรูเป็นฝ่ายล้างผลาญ มิตรนั้น แปลว่า ผู้มุ่งดี คือ ผู้มีไมตรีจิตหวังความสุขความเจริญให้ ศัตรู แปลว่า ผู้มุ่งร้าย คือ เป็นข้าศึกที่คิดล้างผลาญตัดรอน ฯ เราทุกคนต้องการมิตร ไม่ต้องการศัตรูแต่มิตรหรือศัตรูไม่ได้มีมาเอง ย่อมเกิดขึ้นเพราะเราเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้น เมตตาจิตเป็นเหตุให้เกิดมิตร โทสะจิตเป็นเหตุให้เกิดศัตรู ฯ อันบุคคลผู้มีเมตตาอยู่ในจิต คือ หวังดีต่อผู้อื่น ด้วยแผ่ไมตรีจิตไป ปรารถนาให้เขาพ้นทุกข์ อยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า ย่อมไม่เห็นคนอื่นสัตว์อื่นเป็นข้าศึกศัตรูต่อตน ย่อมเห็นล้วนเป็นมิตร คือ เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของตนทั้งนั้น การทำ การพูด การคิด ของบุคคลผู้มีจิตเมตตานั้น ย่อมปราศจากโทษ ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียนก่อทุกข์แก่ผู้อื่น ย่อมเป็นไปโดยเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียว เพราะผู้ที่มีจิตปราศจากอาฆาตพยาบาท และวิหิงสา มีจิตเมตตาหวังดี พูดและทำแต่การที่ปราศจากโทษไม่เบียดเบียนผู้อื่น ใครเล่า จะเกลียด จะโกรธ จนถึงกล้าตั้งตนเป็นศัตรูคอยปองร้าย จะมีก็แต่คนผู้รักใคร่หวังดีตอบสนอง เพราะมนุษย์เรามีน้ำใจดี มุ่งจะทำดีต่อกันมากกว่าที่จะคิดทำร้ายตอบ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งทำดีต่อ อีกฝ่ายหนึ่งก็เกิดความรักใคร่ทำดีตอบบ้าง ฯ เมตตา จึงเป็นอาวุธวิเศษสำหรับป้องกันศัตรู มิให้ทำร้ายผู้มีเมตตาได้และเป็นเหตุให้เกิดมิตรในที่ทั้งปวง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญเมตตาว่ามีคุณานิสงส์มากถึง ๑๑ ประการ คือ ผู้มีเมตตาจิตนั้นหลับอยู่ก็เป็นสุข, ตื่นอยู่ก็เป็นสุข, ไม่ฝันร้าย, เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย, เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย, เทวดาย่อมรักษา, ไฟหรือยาพิษ หรือศัตราไม่กล้ำกรายถูกต้องได้, มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว, มีผิวพรรณผ่องใส, ไม่หลงใหลทำกาลกิริยา, เมื่อไม่ได้ตรัสรู้อรหัตต์อันเป็นธรรมยิ่งย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก ฯ

เพราะเหตุนั้นบุคคลผู้หวังจะทำตนให้พ้นจากศัตรู และปรารถนาจะเป็นผู้มีมิตรรอบข้างห้อมล้อมไปด้วยคนผู้รักใคร่หวังดีแล้ว ก็พึงอบรมเมตตาให้เป็นคุณธรรมประจำใจของตนอยู่เสมอ ฯ

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ)

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ราคะย่อมแสดงอาการแผดเผาจิตให้เดือดร้อนกระวนกระวาย ท่านจึงให้นามว่า ราคคฺคิ ไฟ คือ ราคะ ตามธรรมดาไฟปกติย่อมใช้สอยหุงต้มภัตตาหารและสำเร็จการที่เป็นประโยชน์ได้ตามสมควร แต่ถ้าวัตถุเป็นเชื้อมากเกินส่วน ก็อาจเผาผลาญบ้านเรือนที่อาศัยที่พักให้หักพังพินาศไป ทำวัตถุเหล่านั้นให้เสียหาย มิให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้เป็นเจ้าของได้ จะป่วยกล่าวไปไยถึงไฟสำคัญ ที่เรียกไฟประลัยกัลป์ประลัยโลกเล่า ไฟชนิดนี้ท่านว่าย่อมเผาผลาญโลกกระทั่งสัตว์บุคคลให้พินาศในเมื่อถึงคราวโลกประลัย แต่ว่าไฟ ๒ ประเภทดังกล่าวแล้วย่อมเผาผลาญในบางคาบบางสมัย และเผาไหม้แสดงเถ้าถ่านให้ปรากฏ ส่วนไฟคือราคะนั้น ย่อมไม่แสดงเถ้าถ่านให้ปรากฏ มิได้แผดเผาร่างกายให้อันตรธาน แต่สามารถเผาผลาญกายใจให้ทุรนทุรายอยู่ บุคคลผู้มากไปด้วยราคะจริต ปล่อยจิตให้ลุอำนาจความรักและความยินดี ส่งใจไปในอารมณ์ที่ใคร่ที่ปรารถนา มิได้แสวงหาอุบายที่จะขจัดให้หมดสิ้นไป ความกำหนัดย่อมจะรัดรึงผูกพันตนไว้ให้ยิ่งกว่าเครื่องจองจำธรรมดา.

พระนิพนธ์

สมเด็จพระสังฆราช (วาสน์ วาสโน)

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม

คุณพ่อ

เมื่อเรื่องคุณแม่ได้พิมพ์อ่านกันแล้ว มีผู้ขอร้องให้เขียนเรื่องคุณพ่ออ่านสู่กันฟัง อีกบ้าง บางรายเพื่อจะขอพิมพ์ในงานทำศพบิดาก็มี ทำให้ต้องเริ่มค้นคว้าเรื่องของพ่อเป็นพิเศษ เพราะตามที่ปรากฏหลักฐาน ก็มีแต่พรรณนาคุณรวมกันไปทั้งบิดามารดา หรือมารดาเป็นส่วนมาก ในฝ่ายพระศาสนาถึงกับเรียงคำว่ามารดาบิดาอยู่ทั่วไป ด้วยส่งเสริมว่ามารดามีพระคุณยิ่งใหญ่แก่ลูก คุณของพ่อจึงดูลี้ลับ ไม่เปิดเผยกระจ่าง ทั้งความใกล้ชิดสนิทสนมกับลูกแม่เป็นฝ่ายประคับประคองอุ้มชูละมุนละไมกว่าพ่อ ลูกทั้งหลายจึงต่างสนิทสนมกับแม่เป็นส่วนมาก

อันที่จริง จะกล่าวถึงคุณของบิดามารดาที่มีแก่ลูกจะอ้างว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยิ่งหย่อนกว่ากัน ก็ยากที่จะหาเครื่องพิสูจน์ จะได้นามว่าพ่อก็ต้องอาศัยแม่ จะได้นามว่าแม่ต้องอาศัยพ่อ ดังคำโบราณว่า "ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่าอัชฌาศัย" ต่างทำหน้าที่ของคนละฝ่าย แต่หน้าที่ของแม่แต่ละฝ่ายนั้นก็ร่วมกันในจุดประสงค์ว่าเพื่อลูกเหมือนกันหมด

แม่มีครรภ์อุ้มชูลูกมาจนตลอด แล้วก็ยังทะนุถนอมเลี้ยงดู ยุงมิให้ไต่ไรมิให้ตอม อดหลับอดนอนเฝ้าถนอมจนกว่าจะเติบโต แม่มีกังวลใกล้ชิดกับลูกเห็นปานนี้ ส่วนพ่อเล่า, พ่อไม่มีครรภ์อุ้มชูก็จริงแต่ภาระของพ่อก็คล้ายกับครรภ์ของแม่ ที่จะต้องอุ้มชูทั้งแม่ทั้งลูก แสวงหาทรัพย์สินมาเพื่อให้เลี้ยงดูลูกเป็นสุขสบาย คอยป้องกันอันตรายและภัยต่าง ๆ จะมารบกวน แม่ลูกอยู่เย็นเป็นสุขพ่อก็แสนสบาย หมดห่วง หายเหนื่อย, ความหวังของพ่อเมื่อมีภรรยาก็หวังอุ้มชูอุปถัมภ์ภรรยาให้มีความสุข สะดวกสบายตามสมควร ด้วยความรักใคร่เสน่หา, เมื่อมีลูกก็ขยายน้ำใจที่หวังเฉพาะภรรยานั้น เผื่อแผ่มาถึงลูกอีกด้วย จะทำมาหากินก็เพื่อเลี้ยงลูกให้เติบโตให้การศึกษา ให้เป็นมรดกเลี้ยงชีพสืบไป ต่อมาทั้งพ่อ – แม่ต่างก็ช่วยกันทำมาหาเลี้ยงชีพเพื่อตนเอง เพราะลูกเป็นยอดรักปานแก้วตาของพ่อแม่

พ่อเป็นเพศชาย ย่อมมีร่างกายแข็งแรงและทรหดอดทนบึกบึน คล้ายกับสำหรับป้องกันอันตราย และปกครองควบคุมลูกเมีย ครอบครัวของตนให้อยู่เย็นเป็นสุข

จึงไม่ใคร่จะมีโอกาสจะอยู่ใกล้ชิดติดต่อกับลูกเท่าไรนัก ลูกมีเวลากกกอดใกล้ชิดอยู่กับอกแม่มาแต่เล็กแต่น้อย จึงมักมีความเคารพรักนับถือแม่มาก แต่ความจริงแล้ว คุณของพ่อมักลี้ลับอย่างปิดทองหลังพระ หรือสำหรับลูกบางคนก็เหมือนปิดทองก้นพระทีเดียว ถ้าจะเทียบกับอวัยวะในร่างกายของเรา คุณพ่อก็เหมือนกระดูก คุณแม่เหมือนเนื้อที่หุ้มห่อกระดูกนั้น จะทรงร่างกายเป็นรูปร่างอยู่ได้ก็เพราะกระดูกเป็นโครงอยู่ภายในเนื้อ จึงมีโอกาสหุ้มห่อให้เจริญอยู่ได้ แต่มีกี่คน ที่คอยนึกถึงคุณของโครงกระดูก มีแต่ถ้าเห็นเฉพาะโครงกระดูกเคลื่อนไหวมาใกล้ ก็เผ่นหนีล้มลุกคลุกคลานโกลาหลกันเท่านั้น แต่ไหนแต่ไรมา ก็มีแต่ถนอมขวัญตกแต่งประดับประดากันแต่ปาก ตาหน้ามือเป็นส่วนใหญ่ จนความนิยมว่าอย่างไรสวยงามตามไม่ใคร่ทัน จะมีใครนึกถึงการบำรุงกระดูกภายในบ้างกี่มากน้อยนี่แหละพระคุณของพ่อ, แต่ก็ไม่ควรลืมว่ากระดูกกับเนื้อต้องอาศัยกันเป็นแท้ จะแยกจากกันมิได้ เช่นเดียวกับคุณพ่อ – แม่ฉะนั้น

การสมรสในสมัยก่อนได้ยินว่า ฝ่ายชายเป็นผู้ออกทุนปลูกเรือนหอ ดังเสภาตอนขุนแผนแต่งงานกับนางพิมว่า:—

“ ครานั้นจึงโฉมเจ้าพรายแก้ว ครั้นถึงกำหนดแล้วจึงนัดหมาย
บอกแขกปลูกเรือนเพื่อนผู้ชาย มายังบ้านท่านยายศรีประจัน
ให้ขุดหลุมระดับชักปักเสาหมอ เอาเครื่องเรือนมารอไว้ที่นั้น
ตีสิบเอ็ดใกล้รุ่งฤกษ์สำคัญ ก็ทำขวัญเสาเสร็จเจ็ดนาที
แล้วให้ลั่นฆ้องหึ่งโห่กระหน่ำ ยกเสาใส่ซ้ำประจำที่
สับขื่อพรึงติดสนิทดี ตะปูตียกเสาดั้งตั้งขึ้นไว้
ใส่เต้าจึงเข้าปรานพลัน เอาจันทันเข้าไปรับกันทันอกไก่
พาดกลอนผ่อนมุงยุ่งกันไป จั่วใส่เข้าฝาเซ็ดหน้าอึง
บ้างเจาะถากถุ้งเถียงเสียงเอะอะ เกะกะกบใส่ไชเหล็กจึ๊ง
บ้างผ่าฟั่นสนั่นอึงคนึง วันหนึ่งแล้วเสร็จสำเร็จการ.”

ฝ่ายหญิงเพียงจัดหาเครื่องตกแต่งเรือน เช่น เครื่องนอน เครื่องแต่งตัว เครื่องอาหารเป็นต้น ทั้งนี้ก็แสดงเทียบให้เห็นว่า ความมั่นคงแข็งแรงตกอยู่กับฝ่ายชาย ความสวยงามละมุนละไมอ่อนโยนตกอยู่กับฝ่ายหญิง จึงรวมกันเป็นครอบครัว หรือฝ่ายชายเป็นส่วนครอบ คือ ปกครองรักษาภายนอก ฝ่ายหญิงเป็นส่วนครัว คือ จัดแจงสิ่งของเครื่องใช้ภายใน จึงรวมกันเป็นครอบครัว ก็เป็นข้อขำได้ประการหนึ่ง, และถ้าคิดสนุกดูตามลำดับเรียงอักษร ๆ พ. เรียงไว้ก่อนอักษร ม. ซึ่งชวนให้สนับสนุนว่าพ่อเป็นฝ่ายคุ้มครองป้องกัน เป็นกำลังสำคัญที่จะทำมาหาเลี้ยงครอบครัวบุตรภรรยาให้ปลอดภัยอยู่เย็นเป็นสุข ดังท่านจัดไว้เป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่ง ตามที่ถอดเป็นบทดอกสร้อย ว่า

อุดมเอยอุดมมงคล หนึ่ง, กังวลเลี้ยงบิดามารดาเสมอ
สอง, สงเคราะห์บุตร สาม, ภรรยาเธอ สี่, เสนองานเผล็ดสำเร็จจรัญ,
สี่ข้อนี้ชินสีห์มีดำรัส เพื่อสวัสดิ์มงคลพิมลสรรพ์
ใครประพฤติยึดทำประจำมั่น ก็จะพลันเจริญสุขทุกเมื่อ เอย.

แม่เป็นฝ่ายรับจัดทำกิจภายในของครอบครัว ให้เป็นแดนสวรรค์, ความใกล้ชิดของลูก จึงต้องผ่านแม่มาก่อน แล้วถึงพ่อภายหลัง คุณของพ่อจึงมองดูคล้ายกับอาภัพลูกไม่ใคร่นึกเห็น เพราะหน้าที่ต้องเหินห่างกับลูกเป็นส่วนมากเช่นนั้น เหมือนเราผ่านบ้านเรือน ๒ ฟากถนนย่อมเห็นรูปสัณฐานบ้านเรือนตลอดหลังคาได้ถนัด นี่เหมือนพระคุณของพ่อ. ครั้นย่างเข้าสู่ภายในของบ้านเรือนนั้น ทรวดทรงตลอดหลังคาย่อมไม่พบเห็น คงเห็นแต่เครื่องประดับประดาตกแต่งอยู่ภายใน สวยสดงดงามนานาประการ นี่เช่นพระคุณของแม่, เครื่องประดับประดาทั้งหลายนั้นถ้าบ้านไม่มีหลังคา ทรวดทรงไม่มั่นคงแข็งแรง เครื่องสวยงามนั้นจะประดับอยู่ได้อย่างไร ยิ่งพ่อพรากไปจากแม่เพราะความตายหรือหย่าร้าง แม่ตกอยู่พุ่มหม้าย ย่อมไม่มีผาสุกใจเลย ดังคำของพระนางมัทรีว่า :—

"พระคุณเอ่ย เป็นหญิงนี้ยากที่จะไว้จะวางตัว ครั้นจะทำขมุกขมัวมอมแมม ชายเห็นจะเยื้อนแย้มบริภาสให้บาดจิต ครั้นจะบำรุงรูปดัดจริตให้ดีดดิ้น จะผัดหน้าทาขมิ้นสิ้นราคี คำคนมันจะเสียดสีชวนกันข้อนว่าเล่นต่าง ๆ จนชั้นแต่ว่าผมเหม็นสาบจะเสยสางใส่น้ำมัน กันเก็บไรให้สระสวยก็สาลวอน จะทาแป้งหอมเมื่อยามร้อนก็ข้อนว่า บำรุงรูปกิริยาเที่ยวหาผัว ครั้นเหลือบแลมันก็จะว่าเล่นตัวและเล่นตา ครั้นเดินเฉยไม่เงยหน้ามันจะนินทาว่าทำบึ้นบึ้ง พระคุณเอ่ยลูกคิด ๆ ถึงตัวแล้ว ก็ยิ่งเศร้าเสียน้ำใจด้วยถ้อยคำคนจะข้อนแคะได้พิไรว่า ให้เสวยความเวทนาน่าใจหาย วิธวา ชาตาอันหญิงหม้ายชายทิ้งขว้าง ร้างไว้ให้เอกาน่าอดสูใจ ย่อมมีอาลัยในรสรักกำเริบร้อนอกใจมันให้ค่อน ๆ จะนั่งนอนก็ไม่หลับสนิท จะกลืนข้าวดังยาพิษติดคออยู่ขื่นขม ทั้งรักทั้งแค้นก็กลืนกลม หน้าชื่นอกตรมไม่ผ่องแผ้ว พระพุทธเจ้าข้า มีผัวเสมือนหนึ่งฉัตรแก้วอันกั้นเกศ งามหน้างามเนตรทุกเวลา."

ทั้งนี้ย่อมแสดงแล้วว่า พ่อเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นกำลังส่วนใหญ่ที่จะปกป้องคุ้มกันอันตรายให้แก่แม่ลูก ลูกจะคิดเพียงความอบอุ่นที่แนบอกแม่อยู่เท่านั้นยังผิดมาก อันที่จริงแม่จะนั่งให้ลูกแอบอกอยู่ได้ ก็เพราะพ่อปกป้องคุ้มกันอยู่แล้วนั่นเอง พระคุณของพ่อมิได้ลดหย่อนกว่าพระคุณของแม่อย่างใดเลย สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ารัชกาลที่ ๖ ประกาศบรมราชโองการเรื่องนามสกุล ก็ให้ถือฝ่ายบิดาเป็นสำคัญตามเยี่ยงอย่างนานาอารยประเทศ ดังที่ดำเนินตามพระราชบัญญัติสืบมาทุกวันนี้.

แม่ทุกท่านมักปรารถนาอยากได้เชยชมลูกชายให้เป็นมิ่งขวัญของตนเองอยู่เสมอ ลูกชายก็คือลูกที่เป็นเพศของพ่อ มีความเข้มแข็งผิดกว่าลูกหญิง ซึ่งมีแต่ความนุ่มนวลละมุนละไม, ยิ่งได้ลูกชายคนหัวปีมักมีปีติยินดีกันทั่วหน้า ถ้าเป็นพุทธ-ศาสนิกชนก็ดีใจว่า จะได้ให้บวชเรียนสืบอายุพระศาสนา พ่อแม่จะพลอยอาศัยเกาะชายผ้าเหลืองไปสุคติด้วย สมกับคำของนางบุษบาภรรยาพระพิจิตรอยากได้ลูกชายตอนขุนแผนขอนางศรีมาลาว่า

"นางบุษบาได้ฟังนั่งหัวร่อ　　พ่อคุณอารีดีนักหนา
อีเม้ยมึงจำเอาตำรา　　ไปบอกศรีมาลาเหมือนพ่อพลาย
แล้วหันหน้ามาพูดกับขุนแผน　　แม่นี้แค้นตัวเองมิรู้หาย
มีลูกก็ไม่เห็นเป็นผู้ชาย　　ยังเสียดายอยากได้ไว้สักคน"

หรือพระมเหสีเจ้ากรุงการเวกพูดชมสุดสาครว่า

"นางคำนับรับรสพจนา　　แล้วคลานมาหมอบเรียงเคียงบัลลังก์
พินิจดูมุนีฤๅษีน้อย　　ช่างแช่มช้อยชื่นในฤทัยหวัง
สมเป็นหน่อสุริวงศ์ดำรงวัง　　เหมือนเดือนปลั่งเปล่งฟ้านภาลัย
นางคำนับรับขวัญสรรเสริญ　　แสนเจริญรู้สิกขาจะหาไหน
มิเกิดครรภ์ฉันนี้บ้างเป็นอย่างไร　　ไปเกิดไกลกลับมาหามารดร"

ในด้านครอบครัวก็มักพูดกันติดปากว่า สามีเหมือนช้างเท้าหน้า ภรรยาเหมือนช้างเท้าหลัง หรือในกฎหมายแบ่งสินสมรส ก็ถือว่าให้ชายได้มากกว่าหญิง ตามคำเก่าที่ว่าผัวหาบเมียคอน หมายความทั่ว ๆ ไปว่า การปกครองหรือการแสวงหาทรัพย์สิน การตั้งหลักฐานของครอบครัว การสืบตระกูล จะดำเนินด้วยวิธีไร อย่างไรสามีต้องเป็นผู้นำเป็นหลักของครอบครัวเสมอทุกประการ แต่ก็ต้องหันหน้าเข้าปรึกษาหารือกันทั้งฝ่ายสามีฝ่ายภรรยา ต้องผ่อนผันสั้นยาวเข้าหากัน ความปกติสุขในครอบครัว หรือเป็นครอบครัวที่มั่งคั่งสมบูรณ์อยู่เย็นเป็นสุขตลอดหลานเหลน ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจัดเป็นคนสำคัญยิ่งที่จะต้องบากบั่นมานะอดทน หนักเอาเบาสู้เพื่อได้ทรัพย์สินมาเจือจานเลี้ยงครอบครัวให้เป็นสุข ทวีความเจริญยิ่งขึ้นเสมอไป อันหน้าที่หัวหน้าครอบครัวนี่เอง บังคับให้ต้องคิด ต้องจัด ต้องทำ เพื่อความเจริญแก่ครอบครัว เมื่อได้เลี้ยงดูบำรุงลูกพอเติบโต ควรจะศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ ก็ต้องจัดการตามสามารถ อุตสาหะแสวงหาเงินทองเพื่อเป็นอุปกรณ์สนับสนุนจนกว่าการเรียนของลูกจะสำเร็จผล นับเป็นจำนวนตั้งสิบ ๆ ปีกว่าลูกจะพอตั้งตัวได้ ลองอ่านความปรารถนาของพ่อ ที่ต้องการให้ลูกมีวิชาความรู้จากหนังสือพระอภัยมณี ตอนท้าวสุทัศน์ให้พระอภัยมณีกับศรีสุวรรณเรียนวิชาดูก่อนก็ได้ ดังนี้

"สมเด็จท้าวบี่ตุรงค์ดำรงราช แสนสวาทลูกน้อยเสน่หา
จะเสกสองครองสมบัติขัตติยา แต่วิชาสิ่งไรไม่ชำนาญ
จึงดำรัสตรัสเรียกโอรสราช มาริมอาศน์แท่นสุวรรณแล้วบรรหาร
พ่อจะแจ้งเจ้าจงจำคำโบราณ อันชายชาญเชื้อกษัตริย์ขัตติยา
ย่อมพากเพียรเรียนไสยศาสตร์เวท สิ่งวิเศษสืบเสาะแสวงหา
ได้ป้องกันอันตรายนครา ตามกษัตริย์ขัตติยาอย่างโบราณ
พระลูกรักจักสืบวงศ์กษัตริย์ จงรีบรัดเสาะแสวงแห่งสถาน
หาทิสาปาโมกข์ชำนาญชาญ เป็นอาจารย์พากเพียรเรียนวิชา"

หรือจะพิจารณาเรื่องในหิโตประเทศ ฉบับคารม พ.ศ. ๒๔๕๙ ของโรงพิมพ์ไทย ถนนรองเมือง ซึ่งจะขอคัดมาสนับสนุนน้ำใจของพ่อที่ห่วงใยในบุตร เฉพาะบางตอนว่า

"ยังมีพระนครหนึ่งชื่อปาฏลีบุตร ตั้งอยู่เหนือฝั่งแม่น้ำภาคีรถี ผู้เป็นกษัตริย์ปกครองพระนครนี้ มีพระนามว่าท้าวสุทัศนะ พระองค์เป็นผู้ประกอบด้วยราชจรรยาอันสมแก่ผู้เป็นใหญ่ทุกอย่าง, มาวันหนึ่ง พระองค์ได้สดับใครคนหนึ่งร่ายโศลก ๒ บท มีความต่อไปนี้

ศิลปวิทยาเครื่องส่องข้ออรรถธรรมทั้งปวง ให้เห็นสิ่งที่ต้องการได้มากต่อมาก ตัดเสียซึ่งความสงสัยเป็นอันมาก ให้ขาดสูญ ไม่มีในผู้ใด ผู้นั้นไม่ผิดอะไรกับคนบอด.

ความเป็นหนุ่ม ๑ ทรัพย์สมบัติ ๑ ความเป็นใหญ่ ๑ ความไม่สงัดใจเสียเลย ๑ แต่ละอย่างยังสำหรับไม่มีประโยชน์ ถ้ามีรวมในผู้เดียวบริบูรณ์ทั้ง ๔ อย่างแล้วก็ไม่ต้องกล่าวถึงผลละ.

เมื่อพระราชาได้สดับดังนี้ ก็รู้สึกอัดพระทัยที่พระโอรสของพระองค์หามีวิทยาความรู้ ไม่เอาพระทัยใส่การศึกษาวิทยาศาสตร์ มีแต่สาลวนประพฤติอยู่ในสิ่งที่ผิดทางไม่เป็นคุณประโยชน์ ทรงพระดำริในพระทัยว่า

ถ้ามีบุตรที่ไม่มีความเฉลียวฉลาด หรือไม่ประพฤติอยู่ในทางธรรมจรรยาอันดี ก็จะได้รับผลเป็นคุณประโยชน์อะไรเล่า เปรียบเหมือนมีจักษุ แต่ว่าพิการมัวมืดจะมีประโยชน์อย่างไร มีไว้ให้รำคาญตาเท่านั้น.

การไม่มีบุตร ๑ หรือมีแต่ตายไปเสียแล้ว ๑ หรือว่ายังมีชีวิตอยู่แต่เป็นบุตรที่โง่ ๆ ทื่อ ๆ ๑ สามชนิดนี้ควรเลือกอย่างที่ ๑ และที่ ๒ ดีกว่าอย่างที่ ๓ เพราะจะต้องโทมนัส เดือดร้อน เนื่องด้วยอย่างที่ ๑ และที่ ๒ เพียงครั้งเดียว แต่อย่างที่ ๓ จะได้รับความโทมนัสเป็นนิรันดร

สังสารวัฏฏ์ยังหมุนเวียนอยู่ ใครเลยเมื่อตายลงแล้วจะไม่ผุดไม่เกิดอีก แต่จะเกิดก็เกิดเถิด เกิดแล้วทำให้ตระกูลเจริญขึ้น นับว่าเกิดมาไม่เสียทีเกิด

บุตรที่ประพฤติความดีความงามมิได้ ซึ่งยังไม่ควรจะจดจารึกชื่อบุตรนั้นลงในบัญชีชื่อของผู้ที่เป็นคนฉลาดและบริสุทธิ์ได้แล้ว จะเรียกหญิงผู้เป็นมารดาบุตรนั้นว่าเป็นหมันก็ควรกัน.

ฯลฯ

จะนับว่าผู้มีบุตรหลายคน ว่าเป็นคนเคราะห์ดีได้อย่างไรถ้าบุตรเหล่านั้นเป็นเหมือนทนานเปล่าเต็มอยู่ในยุ้ง ได้บุตรแต่คนเดียวจะดีกว่า ถ้าบุตรนั้นเป็นที่พึ่งแก่สกุลและเป็นสิริสง่าแก่ผู้เป็นบิดา.

มีบิดา ผู้ซึ่งสะสมหนี้สินไว้ คือ ศัตรู, มีมารดาผู้ซึ่งมิได้ประพฤติในความบริสุทธิ์ คือ ศัตรู, มีภรรยารูปงาม คือ ศัตรู, มีบุตรปราศจากความรู้ คือ ศัตรู.

ฯลฯ

อนิจจา ลูกเรา เมื่อเจ้าปล่อยเวลากลางคืนให้เปล่าประโยชน์ โดยมิได้ศึกษาความรู้อย่างไร อยู่ในหมู่ปราชญ์ก็มีแต่จะจมลงไปทุกที เหมือนกับผู้ที่ตกอยู่ในปลักฉะนั้น

ฯลฯ

เมื่อพระราชาทรงรำพึงดั่งนี้แล้ว จึงรับสั่งให้บรรดานักปราชญ์ทั้งหลายเข้าเฝ้าตรัสว่านี่แน่ ท่านซึ่งเป็นบัณฑิตอันกอปรด้วยคุณสมบัติทั้งหลาย ลูกเราเดินอยู่ในทางที่ผิดเสมอ หามีความรู้ในศิลปศาตร์สักนิดเดียว จะมีใครในจำพวกท่านบ้าง ที่มีปัญญาทำให้ลูกเรากลับมาเดินทางดีที่ชอบที่ถูก ให้เหมือนกับเกิดใหม่ โดยสั่งสอนให้มีความรู้ทางนิติศาสตร์''

แม้ในลูกหญิงพ่อก็เป็นห่วงเป็นใยมากเหมือนกัน จึงขอสาธกด้วยคำหารือของท้าวสามลในเรื่องสังข์ทองตอนเลือกคู่ว่า

"ท้าวคิดรำพึงถึงเวียงชัย นานไปจะเป็นของเขาอื่น
เห็นจะไม่จีรังยั่งยืน ด้วยลูกเต้าเราแต่พื้นเป็นธิดา
จำจะคิดปลูกฝังเสียยังแล้ว ให้ลูกแก้วมีคู่เสน่หา
ถ้าเขยคนใดดีมีปัญญา จะยกพารามอบให้ครอบครอง"

หรือชอบเรื่องพระอภัยมณี ก็มีกล่าวถึงอารมณ์รักของพ่อกับลูกพรรณนาไว้อย่างน่าฟัง ตอนเจ้าลังกาครวญถึงอุศเรนลูกชายว่า

"พอโยธาพาศพมณฑปประดับ มาถึงทับทูลแจ้งแถลงไข
ทราบว่าบุตรสุดสิ้นชีวาลัย สลดใจเจียนว่าเลือดตากระเด็น
ให้ปลดเปลื้องเครื่องมณฑปดูศพสด ปรอทรดรอบกายให้หายเหม็น
แต่อกแตกแปลกซูบกว่ารูปเป็น พระแลเห็นใจหายเจียนตายตาม
ประคองบุตรอุศเรนไว้ริมตัก โอ้ลูกรักวายวางลงกลางสนาม
เพราะประมาทอาจหาญการสงคราม มาติดตามแตกทับถึงอับจน
โอ้น้อยจิตบิดาก็มาด้วย หรือไม่ช่วยลูกรักได้สักหน
ถึงตัวลูกถูกธนูก็สู้ทน พอข้ามพ้นภัยมารักษากาย
แต่ตัวเจ้าเขาจับให้หลับเนตร สุดสังเกตกลศึกลึกใจหาย
แล้วมิหนำซ้ำเกณฑ์อ้ายเดนตาย เอาศพสายสวาทมามารยาครัน
ชิชะพระอภัยกระไรหนอ ทั้งหลอกล่อลามเลยมาเย้ยหยัน
ยิ่งแค้นคั่งสั่งมาลีกะบีตัน ของของมันสารพัดเครื่องฉัตรธง
ทั้งโกศทองรองศพมณฑปใส่ รักษาไว้ท่าข้ามตามประสงค์
จะจับตัวพระอภัยสับใส่ลง ข้ามไปส่งเสียเหมือนกันให้มันอาย
พระสั่งพลางทางแลดูลูกรัก สงสารนักนึกไปก็ใจหาย
เมื่อยามเป็นเห็นหน้าพาสบาย เห็นเจ้าตายใจพ่อระท้อเย็น
โอ้แต่นี้มีแต่จะแลลับ มิได้กลับทวนทบมาพบเห็น
เปรียบเหมือนพ่อข้อแขนขาดกระเด็น จะรอดเป็นชีวีอยู่กี่วัน

เมื่อดวงใจไปจากอุระแล้ว ไม่คลาดแคล้วกายาคงอาสัญ
สิ้นชีวิตบิตุรงค์สิ้นพงศ์พันธุ์ ใครจะกันเขตแคว้นแดนลังกา
ยังแต่น้องของเจ้าเป็นสาวรุ่น แม้สิ้นบุญบิตุเรสกับเชษฐา
จะเปล่าเปลี่ยวเดียวดิ้นกินน้ำตา โอ้นึกน่าหนักทรวงเป็นห่วงใย
หวังจะปลูกลูกรักทั้งชายหญิง ให้ยอดยิ่งญาติกาได้อาศัย
ไม่สมคิดบิตุราชจะขาดใจ เหลืออาลัยลูกยาธิดาดวง
เสียดายศักดิ์รักตระกูลพูนทเวศ น้ำพระเนตรมิรู้สิ้นรินรินร่วง
เหมือนอกเจ็บเหน็บเข็มไว้เต็มทรวง โอ้บาดหลวงพระไม่ช่วยฉันด้วยเลย
ระทวยทอดกอดศพซบสะอื้น ไม่พลิกฟื้นวรองค์สรงเสวย
พอสายัณห์จันทร์กระจ่างน้ำค้างเชย ท้าวก็เลยล่วงสวรรคครรไล

ที่นำเรื่องต่าง ๆ มาอ้างสนับสนุนนี้ อาจชวนให้สงสัย เพราะเป็นนิยายที่ท่านผูกแต่งขึ้น ก็ขอให้นึกถึงท่านผู้เป็นเจ้าของแต่งนิยายนั้น ๆ ว่าท่านเป็นปราชญ์เพียงไรบ้าง ก็จะควรรับฟังความคิดเห็นของท่านเป็นหลักฐานได้แน่นอน หรือเพื่อให้ได้หลักฐานยิ่งขึ้น ก็ขอเชิญพิจารณาพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ เป็นเครื่องอ้างสนับสนุนน้ำใจของพ่อที่ห่วงใยลูกเพียงไรอีก ดังนี้

"จดหมายคำสั่งตามความประสงค์ให้แก่ลูก บรรดาซึ่งจะให้ออกไปเรียนหนังสือในประเทศยุโรป จงประพฤติตามโอวาทที่จะกล่าว ดังต่อไปนี้

๑. การซึ่งให้ออกไปเรียนครั้งนี้ มีความประสงค์มุ่งหมายแต่จะให้ได้วิชาความรู้อย่างเดียว ไม่มั่นหมายจะให้เป็นเกียรติยศชื่อเสียงอย่างหนึ่งอย่างใด ในชั้นซึ่งเป็นผู้เรียนวิชาอยู่นี้เลย เพราะฉะนั้น ที่จะไปครั้งนี้ อย่าให้ไว้ยศว่าเป็นเจ้า ให้ถือเอาบรรดาศักดิ์เสมอลูกผู้มีตระกูลในกรุงสยาม คือ อย่าให้ใช้อิสรอแยล ไฮเนสปรินส์นำหน้าชื่อ แต่ให้ใช้ ชื่อเดิมของตัวเฉย ๆ เมื่อผู้อื่นเขาจะเติมหน้าชื่อ หรือจะเติมท้ายชื่อตามธรรมเนียมอังกฤษเป็นมิสเตอร์ หรือเอศไควก็ตามทีเถิด อย่าคัดค้านเขาเลย แต่ไม่

ต้องใช้คำว่านายตามอย่างไทย ซึ่งเป็นคำนำของลูกขุนนางที่เคยใช้แทนมิสเตอร์ เมื่อเรียกชื่อไทยในภาษาอังกฤษบ่อย ๆ เพราะว่าเป็นภาษาไทยซึ่งจะทำให้เป็นที่ฟังขัด ๆ หูไป

ขออธิบายความประสงค์ข้อนี้ให้ชัดว่า เหตุใดจึงได้ไม่ให้ไปเป็นยศเจ้าเหมือนอาของตัวที่เคยไปแต่ก่อน ความประสงค์ข้อนี้ใช่ว่าจะเกิดขึ้นเพราะไม่มีความเมตตากรุณา หรือจะปิดบังซ่อนเร้น ไม่ให้รู้ว่าเป็นลูกอย่างนั้นเลย พ่อคงนับว่าเป็นลูก และมีความเมตตากรุณาตามธรรมดาที่บิดาจะกรุณาต่อบุตร แต่เห็นว่าซึ่งจะเป็นยศเจ้าไปนั้นไม่เป็นประโยชน์อันใดแก่ตัวนัก

ฯลฯ

๔. อย่าได้ถือตัวว่า ตัวเป็นลูกเจ้าแผ่นดิน พ่อมีอำนาจยิ่งใหญ่อยู่ในบ้านเมืองถึงจะเกะกะไม่กลัวเกรงข่มเหงผู้ใด เขาก็คงจะมีความเกรงใจพ่อ ไม่อาจต่อสู้หรือไม่อาจฟ้องร้องว่ากล่าว การเชื่อใจดังนั้น เป็นการผิดแท้ทีเดียว เพราะความปรารถนาของพ่อไม่อยากจะให้ลูกมีอำนาจที่จะเกะกะอย่างนั้นเลย เพราะรู้เป็นแน่ว่าเมื่อรักลูกเกินไปปล่อยให้ไม่กลัวใครและประพฤติชั่วดังนั้น คงจะเป็นโทษแก่ตัวลูกนั้นเองทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพราะฉะนั้นจงรู้เถิดว่า ถ้าเมื่อได้ทำความผิดเมื่อใด จะได้รับโทษโดยทันทีการที่มีพ่อเป็นเจ้าแผ่นดินนั้น จะไม่เป็นการช่วยเหลืออุดหนุนแก้ไขอันใดได้เลย

ฯลฯ

จงประพฤติการให้เรียบร้อยตามแบบอย่างซึ่งเขาตั้งลงไว้ อย่าเกะกะวุ่นวายเชื่อตัวเชื่อฤทธิ์ไปต่าง ๆ จงอุตสาหะพากเพียรเรียนวิชาให้รู้มาได้ช่วยกำลังพ่อเป็นที่ชื่นชมยินดี สมกับที่มีความรักนั้นเถิด"

พ่อทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะสูงต่ำ ยากจน เข็ญใจอย่างไร ย่อมมีความรักลูกของตนเทียมเท่าเหมือนกันหมด ลูกเป็นเหมือนดาวแห่งความสุข ชุ่มชื่นเบิกบานใจของพ่อ แม้ลูกจะง่อยเปลี้ยเสียขาอย่างไร พ่อก็ทอดทิ้งลูกไม่ได้ ลูกจะเห็นพระคุณพ่อได้ถนัดใจก็เมื่อไม่มีแม่แล้ว พ่อต้องทำหน้าที่ทั้งของพ่อ ทั้งของแม่ให้แก่ลูกพร้อมกันไปในตัว พ่อจะไม่มีบ่นอิดหนาระอาใจต่อลูกเลย เมื่อเร็ว ๆ นี้ได้อ่านข่าวจากหนังสือพิมพ์ว่า พ่อตาบอดต้องอดทนกรากกรำสุดท้ายขายบุหรี่และหุงข้าวเลี้ยงลูกเล็ก ๆ เพราะ

แม่ทิ้งลูกไปเสีย รู้สึกน่าบูชาน้ำใจเหลือเกิน ต่อไปนี้ใคร่ขอเชิญให้พิจารณาพ่อที่ดำรงอยู่ในฐานะพระศาสดาเอกของโลกว่ามีปรารถนาดีกับลูกอย่างไร เพื่อรับรองน้ำใจรักของพ่อเป็นอุทาหรณ์ตามเนื้อความในหนังสือพุทธานุพุทธประวัติปริจเฉทที่ ๑๐ ว่า

"วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จไปที่พระราชนิเวศน์ของพระราชบิดา นางยโสธราซึ่งเป็นพระราชเทวีเก่าของพระองค์ส่งราหุลกุมารผู้เป็นโอรสออกมาขอราชสมบัติที่ตน์ควรจะได้ เพราะว่าพระศาสดาเป็นพระโอรสใหญ่ของพระเจ้าสุทโธทนะ ควรที่จะได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์ เมื่อพระองค์ไม่รับแล้ว ก็ควรที่จะประทานให้พระโอรส นางเห็นอย่างนี้จึงส่งราหุลกุมารออกไปทูลขอราชสมบัติ ราหุลกุมารออกไปเฝ้าเจรจาปราศรัยแสดงความรัก มีประการต่าง ๆ ครั้นเห็นพระศาสดาจะเสด็จกลับ ก็ร้องทูลขอราชสมบัติตามเสด็จมา ก็บรรดาธนสมบัติที่จะถาวรมั่นคงและประเสริฐยิ่งกว่าคุณสมบัติมิได้มี เหตุนั้นพระศาสดาจึงตรัสสั่งพระสารีบุตรว่า ถ้าอย่างนั้นสารีบุตรจงบวชให้ราหุลเถิด" นี้เป็นการแสดงน้ำใจของพ่อที่ควรเป็นตัวอย่างอันยิ่งใหญ่ พ่อมั่งคั่งด้วยธนสารสมบัติ ก็ย่อมแบ่งสันปันส่วนธนสารสมบัติให้แก่ลูกตามควรได้ ส่วนพระศาสดาพระองค์สมบูรณ์มั่งคั่งด้วยพระคุณสมบัติ เมื่อจะทรงแบ่งปันคุณสมบัติ (อริยทรัพย์) ให้แก่พระโอรส ก็ต้องทรงแบ่งปันคุณสมบัติ (อริยทรัพย์) ให้เท่านั้น เริ่มต้นด้วยการบรรพชาราหุลกุมารเป็นสามเณร เพื่ออบรมคุณสมบัติเป็นลำดับไป

เมื่อได้อ้างเหตุผลพร้อมกับตัวอย่างมาให้เห็นน้ำใจของพ่อ ซึ่งมีความรักเอ็นดูต่อลูกชายหญิงของตนอย่างเป็นชีวิตจิตใจเท่าเทียบกับแม่เช่นนี้แล้ว ก็สมควรที่ลูกทั้งหลายจะรำลึกพระคุณท่านแล้วแสดงความกตเวทีตอบสนองพระคุณท่านตามกำลังสามารถของตนจนเต็มสติกำลัง ไม่ปล่อยปละละเลยทอดทิ้ง เพราะท่านได้เป็นพ่อบังเกิดเกล้าของเราแล้ว มีพ่อคนเดียวเท่านี้ในชีวิตลูก ยากดีมีจนอย่างไร ก็ต้องเลี้ยงดูอุปถัมภ์บูชาด้วยความเต็มใจอย่างยิ่ง อย่าทิ้งขว้างให้ท่านได้รับความเดือดร้อนระทมใจจึงจะได้อุดมมงคลคุ้มตัว มีความสุขจำเริญยิ่ง ๆ ขึ้น ถ้าบุตรมาทอดทิ้ง ไม่เป็นธุระเลี้ยงดูให้อุปการะแก่ท่านตามสามารถหรือทำอย่างเสียมิได้ ก็เหมือนทำลายพระประจำชีวิตของตนเอง ทำลายพระพรหมของตนเอง ทำลายครูคนแรกของตนเองอย่างนี้แล้ว บุตรคนนั้นจะหมดสง่าราศีไม่มีความจำเริญใจมีแต่จะพบความเสื่อมทุกด้านทุกมุม

ทุกกาลเทศะ เพราะใจเนรคุณเป็นรากฐานของคนบาปหนัก ดังจะสาธกด้วยเรื่องพราหมณ์แก่ อันมีข้อความปรากฏในคัมภีร์ธรรมบท พอเป็นสังเขปว่า

พราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี มีทรัพย์สมบัติประมาณ ๘ แสน มีบุตร ๔ คน เมื่อตกแต่งบุตรให้มีครอบครัว ได้แบ่งทรัพย์แก่บุตรทั้ง ๔ นั้นคนละ ๑ แสน ต่อมานางพราหมณีทำกาลกิริยา ทิ้งให้พราหมณ์ปกครองทรัพย์สมบัติแต่ผู้เดียว พวกบุตรจึงปรึกษากันว่า ถ้าพ่อเราได้แม่ใหม่มีลูกใหม่ออกมา ทรัพย์ของพ่อที่เหลือก็จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของลูกใหม่ทั้งหมด พวกเราช่วยกันหาทางนำเอาสมบัติของแม่มาปกครองเสียเองเถิดแต่นั้นมา บุตรทั้ง ๔ ก็พยายามทะนุบำรุงเอาอกเอาใจให้พราหมณ์พ่อได้รับความสุขสบายทุกอย่าง จนพราหมณ์ตายใจ ครั้นเห็นว่าเป็นโอกาสดีแล้วจึงอ้อนวอนขอให้แบ่งทรัพย์ที่เหลืออีก ๔ แสนนั้นให้แก่พวกตนปกครองเสียเถิด ส่วนการเลี้ยงดูอุปถัมภ์บำรุงก็จะจัดให้เป็นอย่างดีตามเคยจนตลอดชีวิต พราหมณ์พ่อหลงเชื่อยอมยกสมบัติที่เหลือให้แก่บุตรเหล่านั้นจนหมด เหลือเพียงผ้านุ่งผ้าห่มไว้เท่านั้น บุตรคนหัวปีรับบำรุงได้ไม่นาน วันหนึ่งเมื่อพราหมณ์พ่ออาบน้ำแล้วเดินกลับมาลูกสะใภ้ก็พูดใส่หน้าพ่อว่า "ลูกคนหัวปีของคุณพ่อได้รับแบ่งทรัพย์ของคุณพ่อมากกว่าพวกน้อง ๆ หรือก็เปล่า ได้คนละ ๒ แสนเท่ากัน ไฉนคุณพ่อจึงไม่รู้จักทางไปบ้านเรือนของลูกคนอื่นบ้าง" พราหมณ์พ่อได้ฟังก็โกรธ ด่าว่าแล้วก็ไปอยู่กับลูกคนรอง มิช้าก็ถูกคำพูดจากลูกสะใภ้ทำนองเดิมอีก ทำให้น้อยใจกลับไปอยู่กับลูกคนที่ ๓ – ๔ ก็ได้รับคำสะเทือนใจเช่นนั้น หมดโอกาสที่จะอาศัยอยู่กับลูกคนใดคนหนึ่งได้แล้ว จึงบวชเป็นชีปะขาวเที่ยวขอเขากิน มิช้ามินานร่างกายก็ทรุดโทรม เพราะแก่เฒ่าผิวพรรณซูบซีดปลงอนิจจังตัวเอง จะพึ่งลูกก็พึ่งไม่ได้ ตกลงจะลองไปเฝ้าพึ่งพระพุทธเจ้าดูบ้าง จึงจัดแจงนุ่งห่มให้เรียบร้อย ถือไม้เท้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ๆ ตรัสถามว่า "พราหมณ์เพราะอะไรหนอ ท่านจึงเศร้าหมองห่มผ้าเก่าเช่นนี้" พราหมณ์ทูลว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์มีบุตร ๔ คน เขาถูกภรรยายุยงขับข้าพระองค์ออกเสียจากเรือน" พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ถ้ากระนั้น ท่านจงเรียนคาถาเหล่านี้ เมื่อมหาชนประชุมกันในสภา พอบุตรของท่านเข้านั่งประชุมแล้วจงกล่าวคาถาดังที่ถอดเป็นคำกลอนว่า

ข้าสุขใจ ได้บุตร สุดสวาท
มุ่งมั่นปรารถ – นาเจริญ เพลินแก่เขา
เขาถูกเมีย เขียมุ ยุยงเอา
รุกรานเรา เหมือนสุนัข ดักสุกร
มันเลวทราม ชั่วช้า เรียกข้าพ่อ
คือเหล่ากอ ยักษ์ร้าย หมายปลิ้นปล้อน
พอพ่อแก่ เสื่อมแรง ก็แก่งงอน
ไม่อาทร ทิ้งทอด ตลอดมา
ต้องลำบาก ยากไร้ ไม่แลเหลียว
จึงทนเที่ยว ขอทาน อาหารผ้า
เหมือนม้าลด หมดกำลัง ทั้งชรา
เจ้าของพราก จากหญ้า อาหารเลย
อันไม้เท้า ของข้าเจ้า ประเสริฐกว่า
ลูกดื้อด้าน มารยา นะท่านเอ๋ย
ไม้เท้ากัน โคสุนัข ชะงักเลย
สอดส่ายเสย นำทาง กลางคืนดี
หรือใช้หยั่ง ลงไป ในลุ่มลึก
ยังรู้สึก คุณไม้เท้า ไม่เปล่าปลี้
หากพลาดล้ม กั้มยัน ขึ้นทันที
ไม้เท้ามี คุณกว่า ลูกเนรคุณ

เมื่อพราหมณ์แก่จำคาถาได้แม่นยำดีแล้ว พอถึงวันประชุม พวกบุตรนั้นแต่งตัวโอ่โถง ย่างเข้าสู่สภาด้วยความภาคภูมิ นั่งอยู่ในท่ามกลางพวกพราหมณ์ผู้มีเกียรติ พราหมณ์แก่คิดว่า "ขณะนี้เป็นเวลาของเราแล้ว" จึงเข้าไปปรากฏตัวท่ามกลางสภาชูมือพูดว่า "ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าประสงค์จะกล่าวคาถาแก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจักฟังไหม ?" เมื่อที่ประชุมอนุญาตว่า "กล่าวเถิดพราหมณ์พวกเราจะฟัง" ได้ยืนขึ้นกล่าวคาถานั้นจนจบ

ในสมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีประเพณีอยู่ว่า "บุตรใด ใช้สอยทรัพย์ที่เป็นของบิดามารดาอยู่ แต่ไม่เลี้ยงบิดามารดา บุตรนั้นต้องถูกฆ่า" พวกบุตรของพราหมณ์แก่นั้นสำนึกตัวกลัวตาย จึงหมอบกราบแทบเท้าพราหมณ์พ่อ วิงวอนว่า "คุณพ่อขอคุณพ่อโปรดให้ชีวิตแก่พวกกระผมเถิด ต่อไปจะไม่ประพฤติเลวทรามเช่นนั้นอีก" ด้วยอำนาจความรักลูก เพราะหทัยของบิดาเป็นธรรมชาติอ่อนโยนเกิดสงสารลูกขึ้นมา จึงกล่าวต่อที่ประชุมอีกว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าให้บุตรน้อยเหล่านี้ถึงความพินาศเสียเลย เขารับรองจะเลี้ยงดูข้าพเจ้าแล้ว"

มนุษย์ทั้งหลาย จึงกล่าวกะบุตรของพราหมณ์ว่า "ตั้งแต่วันนี้ไป ถ้าพวกท่านไม่ประคับประคองบิดาให้ดีแล้ว พวกเราจะฆ่าพวกท่านเสีย" พวกบุตรเหล่านั้นกลัว

มากจึงเชิญบิดาให้นั่งบนตั่ง ยกขึ้นนำไปสู่เรือนด้วยตนเอง อาบน้ำชำระขัดสีให้ร่างกายสะอาดหมดจด แล้วชะโลมด้วยของหอม ต่างเรียกภรรยาของตนมาสั่งว่า "ตั้งแต่วันนี้ไปเธอทั้งหลายจะประคับประคองบิดาของพวกฉันให้ดีมีความสบายทุกอย่าง ถ้าเพิกเฉยละเลยทอดทิ้งแล้ว จักลงโทษพวกเธออย่างหนัก" พราหมณ์พ่อนั้นได้รับบำรุงเป็นอันดี ก็มีความสุขกายสบายใจตลอดมา"

ขอแทรกความรู้สึกนึกคิดบางประการในเรื่องการสืบตระกูล ตามที่เคยสังเกตมาในตระกูลหนึ่ง ๆ คนในตระกูลย่อมได้รับอบรมฝึกฝนตามจารีตประเพณีของตระกูลมาแต่เล็กตราบจนเติบโต ก็พอร่มเย็นเป็นสุข เพราะสืบเชื้อสายเป็นพี่น้องแนวเดียวกันมา ครั้นมีเขยมีสะใภ้แทรกเชื้อสายอื่นเข้ามาปะปน นี่แลเป็นต้นเรื่อง ที่จะเพาะความแตกร้าวประการต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น แม้ว่าเขยสะใภ้เหล่านั้น จะได้พิจารณาเลือกเฟ้นกันเป็นอันดีแล้วก็ตาม เมื่อกาลเทศะหมุนเวียนเปลี่ยนไปด้วย อัธยาศัยใจคอก็ย่อมแปลกเปลี่ยนไปด้วย ฉะนั้นถ้าจะได้พบเห็นตระกูลไหนพิถีพิถัน ถือศักดิ์ถือตระกูลเลือกเฟ้นเขยสะใภ้อย่างน่ารำคาญจงนึกให้อภัยเถิด เพราะจะมีฝ่ายอื่นเข้ามาปะปนเชื้อสายจะไม่ให้เลือกเฟ้นอย่าง "คบคนให้ดูหน้า ซื้อผ้าให้ดูเนื้อ" บ้างกระไรได้ แต่ทั้ง ๆ ที่เลือกเฟ้นอย่าง "กรองด้วยหนัง ชั่งด้วยหิน" กันละเอียดลออเต็มที่แล้วก็ตาม ก็ยังอดมีคำรำพันว่า "โธ่ไม่นึกเลยว่าจะเป็นถึงเช่นนี้" อยู่ประจำโลกมิได้

ตามที่เขียนมาเพียงนี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นน้ำใจพ่อว่ามีพระคุณแก่ลูกอย่างยิ่งเหลือที่ลูกทั้งหลายจะแทนทดให้สาสมเท่าเทียมได้ ลูกแต่ละคนย่อมเกิดมาด้วยความรักของพ่อแม่รวมกัน หรือจะพูดว่า ลูกคือผลคุณของความรักความเอ็นดูของพ่อ – แม่นั่นเองก็ได้ ลูกคนไหนจะใจร้ายทิ้งพ่อได้ อย่างลูกของพราหมณ์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างบ้าง ขอได้พิจารณาตัวของเราเองในบัดนี้ว่าเรามีอายุอยู่ในปูนปฐมวัย ๑ – ๒๕ ปีนี้เราได้เคยอุปการะ แสดงความเคารพรักใคร่กับพ่อของเราอย่างไรบ้างหรือไม่ ถ้าเพิกเฉยเพราะกำลังคะนอง ซึ่งมักเห็นพ่อแม่โง่ ไม่นึกถึงใจคนหนุ่มคนสาวบ้างแล้ว เมื่อมีอายุถึงปูนมัชฌิมวัย ๒๖ – ๕๐ ปี ก็ควรจะได้สำนึกตัว กลับตัวบูชาพระคุณพ่อให้ได้ เพราะพลาดมาวัย ๑ แล้ว ยังจะพอแก้ตัวได้อีก ๒ วัย ทั้งในวัยนี้เราก็จะมีฐานะเป็นพ่อ–แม่

เขาบ้างแล้ว จะได้เป็นแบบฉบับนำให้ลูกของเราจดจำเป็นตัวอย่างด้วย ถ้าหลงมัวเมา
เพื่อเสียในชีวิต จะผ่านถึงปัจฉิมวัยก็นับว่าน่าวิตกมาก เพราะพลาดชีวิตที่สุกใส
ลืมพ่อลืมแม่มาตั้ง ๒ วัยแล้ว มีเวลากลับตัว แก้ตัวอีกวัยเดียวเท่านั้น เรากำลังเป็น
คนแก่ เป็นตัวอย่างแก่ลูกหลานของเราเองอยู่แล้ว รักลูกหลานของเราเองเพียงไร
พ่อ – แม่ของเราก็ต้องรักเราเช่นเดียวกัน ขออย่าให้เราเป็นตัวอย่างที่เลวให้ใครเขา
ตราหน้าฆ่าชื่อว่า เป็นคนตัวอย่างที่แพร่ลัทธิอกตัญญู เนรคุณพ่อ – แม่ไว้สืบวงศ์
ตระกูลเลย จงพยายามสนองพระคุณท่านจนสุดกำลัง ยามเมื่อท่านมีชีวิตอยู่ ก็จงถนอม
กล่อมเกลี้ยงให้ท่านได้รับความสุขกายสบายใจ เพราะความดีมีความสุขความเจริญของ
เราให้ท่านเบิกบานสำราญใจ เพราะเป็นลูกดีมีกตัญญูกตเวทีต่อท่าน ให้ท่านสุขใจ
นอนตาหลับ ถึงยามท่านตายจากก็คงหลับตาตายอย่างเป็นสุขหมดห่วง คำอวยพร
หรือมงคลเมตตามหานิยมอื่นใด จะมาประเสริฐยิ่งกว่าพรที่พ่อ – แม่ประสิทธิ์ประสาท
ให้ด้วยพรหมวิหารธรรมของท่านเป็นไม่มี เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว พระคุณของท่าน
ยังไม่รู้สูญ จงเคารพบูชาพระคุณท่าน ด้วยการตั้งตนอยู่ในความขยันหมั่นเพียรมีศีล
มีธรรม รักษาทรัพย์สมบัติที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงตนให้เจริญทวียิ่งขึ้น อย่าทะนง
หลงทำลายให้สิ้นสูญด้วยมรดกเหล่านี้ ก็คือหยาดเหงื่อของพ่อแม่นั่นเอง จงพยายาม
ดำรงวงศ์ตระกูลให้มั่นคงยั่งยืนเป็นศรีสง่า เป็นเกียรติแก่บุรพชนอย่างนี้แล พ่อ–แม่
ได้พบเห็น ก็ย่อมสรรเสริญเจริญพร หากท่านตายจากไปก่อนแล้ว วิญญาณของท่าน
ก็คงเสวยสุขในทิพยพิมาน หากมีอิทธิประการไรก็คงตามอุปถัมภ์ลูกให้เจริญสุขยิ่ง ๆ
เป็นแท้ ญาติมิตรใครอื่นพบเห็น ก็มีแต่เคารพนับถือยกย่องด้วยเกียรติยศ คือ ลูกหลาน
ของตน จะได้รับอบรมเป็นตัวอย่างประพฤติตามซึ่งเป็นยอดปรารถนาของเราเอง
เช่นเดียวกับที่พ่อ – แม่เคยปรารถนาในตัวเรามาแล้วเหมือนกัน จะได้ชื่อว่าเป็นลูกดี
เป็นศรีแก่ตระกูล เป็นคนเกิดมาไม่รกโลก ชื่อว่าทำโลกให้เจริญรุ่งเรืองด้วยอำนาจ
กตัญญูกตเวทีเป็นรากฐานประจำใจอยู่มั่นคงแล้ว ความสุขความเจริญต่าง ๆ ย่อมประชุม
ตั้งอยู่บนรากฐานนี้เท่านั้น

ครอบครัวตระกูลไหน บ้านไหน ตำบลไหน เมืองไหน ชาติไหน จะรังเกียจคนผู้มีใจเต็มไปด้วยกตัญญูกตเวทีบ้างเล่าหนอ

โอม

กตัญญูกตเวที จงสถิตมั่นประจำใจลูกทั้งหลาย

โอม

เนรคุณ จงพินาศปราศจากใจลูกทุกคน

โอม

ศีลธรรม จงเจริญ จงประจำใจลูกชาย — หญิงทั้งต่อหน้าและลับหลังตลอดกาลเทอญ

สิทฺธมตฺถุ

พระบรมศาสดาองค์ปัจจุบัน

ตามธรรมดาเมื่อผู้ใหญ่ของตระกูล มีบิดามารดาเป็นต้น ตลอดถึงประมุขของประเทศชาติมีอันเป็นถึงแก่ความตายจากไป อนุชนในตระกูล หรือประชาชนในประเทศย่อมรู้สึกว้าเหว่เปลี่ยวเปล่าเศร้าใจ ด้วยรู้สึกว่าขาดมิ่งขวัญเครื่องอบอุ่นใจที่เคารพนับถือ ขาดผู้ที่พึ่งพาอาศัยของตน เหตุการณ์อย่างนี้ย่อมมีอยู่เป็นอยู่ทุกครอบครัวทุกยุคทุกสมัยตลอดมา

ถึงแม้ในเวลาก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานเพียงไม่กี่ชั่วโมง สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ก็ได้ตรัสแก่พระอานนท์ถึงเรื่องเช่นนี้ ทั้ง ๆ ที่กำลังทรงไสยาอยู่ระหว่างสาลพฤกษ์ทั้งคู่ ณ สาลวันแห่งเมืองกุสินารา เพื่อให้ภิกษุบริษัทมีความเคารพต่อธรรมและวินัย ไม่ว้าเหว่เศร้าใจ ในเมื่อเสด็จปรินิพพานแล้วว่า "ดูก่อนอานนท์ความดำริดังนี้ จะพึงมีบ้างแก่ท่านทั้งหลายว่า ศาสนธรรมมีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาแห่งเราทั้งหลายไม่มี ดังนี้ ดูก่อนอานนท์ ท่านทั้งหลายไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใด อันเราได้แสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาแห่งท่านทั้งหลาย โดยกาลที่ล่วงไปแล้วแห่งเรา"

อาศัยพระพุทธโอวาทที่ตรัสเตือนปรากฏอยู่ดังนี้ จึงนับแต่เวลาปรินิพพานแล้วในคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เวลาใกล้รุ่งตลอดมาตราบเท่าทุกวันนี้ ชาวพุทธศาสนิกชนได้มีพระบรมศาสดาองค์ใหม่ คือ พระธรรมวินัยเป็นที่สักการะเคารพบูชาสืบต่อมาถึงปัจจุบันโดยมิขาดสาย นับเวลาได้ถึง ๒๕๐๐ ปีเศษแล้ว

พระธรรม หมายถึงคำสอนที่ตรัสเทศนา ตลอดเวลา ๔๕ ปี ให้เป็นเหมือนแผนที่ชี้ทางวิธีดำเนินชีวิต เพื่อเว้นบาปทางชั่ว ดำรงอยู่ในบุญทางดี ตลอดถึงอบรมใจให้ผ่องใส บริสุทธิ์จากบาป เป็นหน้าที่ของผู้มีความเชื่อถือเลื่อมใส จะพึงประพฤติตามเอาเอง พระพุทธองค์เป็นเพียงผู้บอกชี้ทางให้เท่านั้น ใครประพฤติชั่วย่อมได้รับผลชั่วสนองเอง ใครประพฤติดี ก็ย่อมได้รับผลดีสนองเอง ไม่มีบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนละเมิดไว้โดยเฉพาะ มีแต่ผลแห่งการประพฤติจะสนองให้เองเท่านั้น.

พระวินัย หมายถึงคำสอนที่ทรงวางเป็นระเบียบข้อบังคับ สำหรับควบคุมหมู่สงฆ์สาวกให้มีกิริยามารยาทสงบงาม เรียบร้อย สมตามเพศบรรพชิต เป็นหมู่คณะที่น่าเลื่อมใส มีบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนละเมิดหนักเบาตามควรแก่โทษานุโทษ

ผู้ที่มีความเคารพเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธองค์ถ้าไม่ได้บรรพชาอุปสมบท ดำรงเพศอยู่เป็นคฤหัสถ์ ย่อมมีหน้าที่ปฏิบัติตนเฉพาะในส่วนพระธรรมเท่านั้น แต่เมื่อบวชเป็นภิกษุสามเณรย่อมมีหน้าที่ประพฤติตนอยู่ทั้งในระเบียบพระวินัยอย่างเคร่งครัด และทั้งยังต้องปฏิบัติตามในส่วนพระธรรมอีกด้วย

ในปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชน ทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตต่างนิยมสร้างพระพุทธรูปเป็นปางต่าง ๆ เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ด้วยวัตถุต่าง ๆ มีดินบ้าง ไม้บ้าง อิฐปูนบ้าง โลหะบ้าง เพื่ออุทิศแด่องค์พระบรมศาสดาสำหรับให้เตือนตาเตือนใจทำสักการบูชา เรียกว่าอุทเทสิกเจดีย์ นับเป็นความสมควรประการหนึ่ง แต่พระพุทธรูปเหล่านี้ เป็นเพียงพระพุทธปฏิมา คือ รูปแทนตัว มิใช่องค์จริง เหมือนภาพถ่ายรูปของบิดามารดา มิใช่ตัวจริง เป็นเพียงภาพเงาสำหรับเตือนใจให้ระลึกถึงอุปการคุณฉะนั้น

เมื่อพระบรมศาสดาในปัจจุบันนี้ คือ พระธรรมและพระวินัยเป็นพระบรมศาสดา แทนพระองค์จริงที่ปรินิพพานไปแล้วนานตามพระพุทธโอวาทนั้น ยังประดิษฐานปรากฏอยู่ในบ้านเมืองอย่างบริบูรณ์เช่นนี้ ไฉนจะมัวหลงนิยมเคารพสักการพระพุทธปฏิมา รูปแทนองค์พระศาสดาอยู่นักเล่า หากจะเคารพด้วยมุ่งให้เป็นสื่อนำอารมณ์ให้ถึงการประพฤติตามพระธรรมและพระวินัยพร้อมไตรทวาร ก็ยังพอทำเนา แต่ถ้ามุ่งเพียงเป็นโบราณวัตถุ หรือขลังศักดิ์สิทธิ์ติดอยู่เพียงนี้ ไม่ทะลุถึงองค์พระศาสดาที่แท้จริง คือ พระธรรมวินัย จะมิถูกเปรียบเหมือนทัพพีไม่รู้รสแกง หรือใกล้เกลือกินด่างไปหรือ ?

อนึ่ง พระบรมศาสดาเคยตรัสกะพระวักกลิว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราตถาคต ก็บัดนี้ พระธรรมพระวินัยกำลังเป็นพระศาสดาอยู่แล้ว ผู้ไม่ประพฤติตามธรรมวินัย เพิกเฉยละเลยเสีย จะมีชื่อว่าผู้ไม่เห็นพระตถาคตทั้ง ๆ ที่พระธรรมแพร่หลายให้ได้สดับตรับฟังอยู่ทุกวันพระ แม้อยู่ในบ้านก็ยังมาเยี่ยมถึง เมื่อยามปกติก็ไม่รู้จักพระศาสดาของตนเอง ขาดความสนใจในการเชื่อถ้อยฟังคำของพระศาสดา พากัน

ย่ำยีหลีกเลี่ยงเมินเฉย ไม่เข้าใกล้พระศาสดาของตนด้วยคารวะ มิช้าก็จะกลายเป็นผู้ชักน้ำเข้าลึก ชักศึกเข้าบ้าน เปิดช่องให้ศัตรูเข้ามาลบล้างพระศาสดาคือพระธรรมและวินัย ซึ่งดำรงตำแหน่งพระบรมศาสดาอยู่ในปัจจุบันให้ย่อยยับ เพราะพุทธศาสนิกชนชนิดกระดาษเป็นแนวที่ ๕ มิหนำยามได้รับทุกข์ภัยพิบัติ ยังจะขอร้องอำนาจท่านให้มาคุ้มครองป้องกันอีกเล่า คงยากที่จะสมปรารถนา

จึงสมควรอย่างยิ่ง ที่ชาวพุทธบริษัททั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต จะพร้อมใจกันถวายความเคารพสักการะต่อพระบรมศาสดาองค์ปัจจุบัน ด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ด้วยความบริสุทธิ์ใจยิ่งขึ้นทุกวันคืน โดยทั่วกัน.

ตำแหน่งหน้าที่

นักเลงหมากรุก ย่อมรู้ดีว่า ตัวหมาก เช่น เม็ด ม้า โคน เบี้ย เรือ มีหน้าที่ในการเดินของแต่ละตัวอย่างไร เมื่อได้เดินไปตามตำแหน่งหน้าที่ ย่อมชวนให้เพลิดเพลิน ใครเดินผิดหน้าที่เรียกว่าเดินตาโป่ง ถึงต้องวิวาทกันทีเดียว ฉันใด

คนเราเกิดมาแล้ว จะเป็นเด็ก ผู้ใหญ่ชายหญิงอย่างไร ต่างก็มีตำแหน่งหน้าที่ประจำตัวทั้งเด็กผู้ใหญ่ด้วยกันทั้งนั้น เช่น พ่อ แม่ ลูก ครูอาจารย์ ศิษย์ ผัวเมีย

เมื่อทุกคนประพฤติตัวสมตามหน้าที่ ทุกขณะเวลา สถานที่ ไม่ก้าวก่ายแก่งแย่ง ละเลยทอดทิ้ง, สังคมหรือครอบครัวย่อมอยู่เย็นเป็นสุขเพราะมีแต่เคารพนับถือเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน เหมือนญาติสงเคราะห์ญาติ

ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทอดทิ้งตำแหน่งหน้าที่ของตน หรือก้าวก่ายตัดรอนตำแหน่งหน้าที่ของเขาอื่น ย่อมนำให้เกิดวิวาท ทะเลาะ เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ฉันนั้น

ถ้าอยากทราบว่า เรามีหน้าที่อะไร จะต้องปฏิบัติอย่างไร จึงเหมาะสมตำแหน่งหน้าที่ จงพลิกหนังสือนวโกวาท (เรื่องทิศ ๖ หน้า ๗๕)

หน้าที่พุทธศาสนิกชน

การปฏิบัติตนตามหน้าที่ของผู้มีความเคารพเลื่อมใสต่อคำสอนของพระบรมศาสดา ที่รวมเรียกว่าพุทธศาสนิกชน หรือพุทธมามกชนนั้น จะต้องดำเนินการปฏิบัติตนตามลำดับการศึกษา คือ

ศีล การระมัดระวังส่วนกาย วาจา อันถือว่าเป็นส่วนหยาบรู้เห็นง่าย ให้อยู่ในระเบียบเรียบร้อย สงบเสงี่ยม มีเมตตากรุณาเป็นคุณประจำใจอยู่เป็นนิตย์ ท่านเปรียบเหมือนเปลือกกระพี้ของต้นไม้ที่ต้องถากทิ้งเข้าไปก่อนจนกว่าจะถึงแก่นที่ต้องประสงค์ หรือเข็มรากของตึก ต้องยอมลงทุนฝังอยู่ในพื้นดินให้เกิดความอัดแน่นก่อน จึงก่อสร้างอาคารขึ้นบนเข็มนั้น ๆ เป็นการทำรากฐานให้มั่นคงถาวร สามารถรับน้ำหนักที่จะก่อสร้างต่อไป

เพื่อให้ได้ผลดังกล่าวนี้ ท่านจึงตั้งเป็นหัวข้อไว้ ๕ ข้อ เรียกเบญจศีล ให้ควบคุมระวังเป็นส่วนหยาบ ๆ ง่าย ๆ ซึ่งเป็นส่วนภายนอกปรากฏแก่หูตาของคนทั้งหลายได้ง่าย ให้ฝึกฝนระวังรักษาไปก่อน ถ้ายังควบคุมกิริยามารยาทซึ่งเป็นส่วนหยาบภายนอกให้สงบระงับ ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายทรัพย์สมบัติประเวณี และระวังคำพูดในทางซื่อตรง ไพเราะอ่อนหวาน มีคุณประโยชน์ พร้อมทั้งมีสติสัมปชัญญะคอยควบคุมไม่ให้ล่วงละเมิดหัวข้อที่ท่านเรียกว่า ศีล ๕ มีเว้นฆ่าสัตว์ เป็นต้น ยังไม่เรียกว่าผู้มีศีล

การงดเว้นตามหัวข้อ ๕ ข้อนั้นได้ จนเป็นปกติไม่ต้องมีการสมาทาน แม้จะต้องเจตนาร้ายอยู่ภายในก็ไม่มี คงดำเนินชีวิตเต็มด้วยอารมณ์รักใคร่ ปรารถนาให้ผู้อื่นสัตว์อื่นมีความสุขสบายตามอัตภาพทั่วกัน ไม่ต้องมีพิธีสมาทานเหมือนประเพณีปัจจุบันนี้ คือศีล ลำดับการศึกษาชั้นที่ ๑

สมาธิ ลำดับการศึกษาชั้นที่ ๒ เมื่อสำรวมกาย กับวาจาจนสงบอยู่เป็นปกติอย่างมั่นคง ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน จึงสมควรฝึกฝนหาความสงบให้แก่อารมณ์ด้วยวิธีอบรมคุณธรรมที่เป็นคู่ปรับของนิวรณ์ทั้ง ๕ มีการเจริญกายคตาสติ พิจารณา

ร่างกายของตนและผู้อื่นให้ได้ความรู้แจ้งเห็นจริงตามเป็นจริง เจริญเมตตา กรุณา ดับพยาบาท เป็นต้น เมื่อควบคุมอารมณ์ของนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้สงบ จนปรากฏอารมณ์สงบมั่นคง ตั้งมั่น เป็นองค์ฌาน สูงขึ้นตามลำดับจนถึงฌานที่ ๔ ได้มั่นคง ชำนิชำนาญ คล่องแคล่วผ่องใสอยู่เป็นปกติ

ปัญญา ความรอบรู้ในกองสังขาร ชั้นที่ ๓ เมื่อเจริญสมาธิเป็นพื้นฐานมั่นคงแล้ว จึงน้อมอารมณ์สงบชั้นฌานนั้น ย้อนเข้ามาพิจารณาชีวิตร่างกาย ที่คุมกันเป็นสัตว์บุคคล ให้เกิดความรู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า อนิจฺจํ ไม่เที่ยง ทุกฺขํ ทนยาก อนตฺตา ไม่ใช่ตน อย่างไร ความเห็นจริงในภูมินี้ จะมั่นคงถาวรอยู่ได้ เพราะประจักษ์ชัดแก่ใจจริง มิใช่เห็นจริงตามตำราที่ศึกษาเล่าเรียนมาแต่เดิม เพราะเป็นปัญญาอย่างต่ำ

ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติอย่าเพิ่งใจร้อน อยากได้อยากถึงผลแห่งการปฏิบัติเอาตามใจ ต้องให้ถึงผลด้วยการปฏิบัติตามลำดับชั้น ศีล สมาธิ ปัญญา จึงจะชื่อว่าพุทธ-ศาสนิกชนอย่างแท้จริง.

๑๒ ธันวาคม ๒๕๑๘

อกเขาอกเรา

คำว่า "อกเขาอกเรา" นี้ มีความหมายถึงสิ่งที่ปรารถนา หรือต้องการอย่างเดียวกัน เช่น เราปรารถนาหรือต้องการอยากได้ หรือไม่อยากได้สิ่งไร อย่างไรเขาอื่นก็ย่อมปรารถนาหรือต้องการอยากได้ ไม่อยากได้ เช่นเดียวกันกับเรา ผู้ที่นึกคิดได้อยู่เช่นนี้ เรียกว่า นึกถึงอกเขาอกเรา เป็นคำเปรียบเทียบถึงจิตใจที่ปรารถนาเหมือน ๆ กัน เป็นการเตือนให้ไม่ให้คิดแต่ได้ฝ่ายเดียว ในเรื่องอื่นของดไว้ก่อน ใคร่ชี้แจงในที่นี้เฉพาะเรื่องพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ปรากฏมีขึ้นในโลกให้ได้ศึกษาประพฤติตามสืบต่อมาตราบถึงปัจจุบัน นับเวลาได้ถึง ๒๕๐๐ ปีเศษแล้วนี้ นับว่าเป็นผลมาจากความเห็นอกเขาอกเราของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง เพราะในบรรดาพระคุณของพระองค์ที่กล่าวอย่างรวบรัดก็รวมอยู่ในพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาคุณ ๓ ประการนี้เท่านั้น เมื่อใคร่ครวญแล้ว จึงพึงเห็นว่าพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ ๒ ประการนี้ เป็นพระคุณสมบัติความดีเฉพาะส่วนพระองค์ที่ทรงใช้พระปรีชาสามารถย้อนเข้ามาปรับปรุงวิถีชีวิตในทางชอบ ผิดกว่าบุคคลอื่น ๆ ที่มักใช้สติปัญญาออกไปยึดถือเกาะเกี่ยวกับบุคคลหรือพัสดุภายนอกเป็นส่วนมาก จึงเป็นเหตุให้ลืมตนมัวแต่หลงใหลเพลิดเพลินห่างตนออกไปทุกที พระองค์จึงทรงเห็นความบริสุทธิ์ด้วย กาย วาจา ใจ ว่าเป็นยอดแห่งคุณความดี และในที่สุดก็ทรงฝึกฝนอบรม กาย วาจา ใจ ให้ละจากเครื่องเศร้าหมอง ซึ่งมีมูลมาจากโลภ โกรธ หลงเสียได้ ดำรงอยู่ในความเป็นผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องพ้นจากอำนาจกิเลส ตัณหา อาสวะจะพึงครอบงำ

เมื่อพระพุทธองค์ถึงพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณอันนับเป็นพระคุณเฉพาะส่วนพระองค์เช่นนี้ หากจะทรงมุ่งหวังเสวยความสุขอันเกิดแต่ละกิเลส ตัณหา อาสวะสิ้นจากพระอัธยาศัย ดำรงฐานะเพียงเป็นพระปัจเจกโพธิ คือ ตรัสรู้เฉพาะตน ไม่สั่งสอนใครก็ย่อมทำได้ ไม่มีใครบังคับ หรือผิดระเบียบแบบแผนอย่างไร แต่อาศัยพระมหากรุณายิ่งใหญ่ในพระหฤทัยที่ทรงเห็นอกเขาอกเราเข้าตักเตือน ให้ทน

เสวยความสุขเพียงส่วนพระองค์อยู่ไม่ได้ ด้วยทรงเห็นว่าผู้อื่นทั้งหลาย ต่างก็ปรารถนาความสุขความเจริญในชีวิตเช่นเดียวกับพระองค์เหมือนกัน หากแต่มีความโง่เขลาเบาปัญญา ยอมให้โลภ โกรธ หลง ครอบงำจิตใจ จึงไม่ประสพพบความสุขเจริญอย่างแท้จริง สมปรารถนา พระองค์นึกถึงอกเขาอื่นได้เช่นนี้ จึงยอมพลีความสำราญส่วนพระองค์ออกเที่ยวเทศนาสั่งสอนประชาชนตามบ้านเล็กเมืองน้อย โดยมิได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยทุกข์ยากลำบากกรากกรำอย่างไรเลย นับเวลาที่พระองค์เสด็จเที่ยวประกาศคำสอนตั้งเป็นธรรมวินัยขึ้นได้ถึง ๔๕ ปี เวลาที่ใช้ทำประโยชน์เพื่อพระองค์เองเพียง ๓๕ ปีเท่านั้น พระพุทธศาสนา คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เกิดมีปรากฏขึ้นในโลกจนชาวเราผู้เกิดภายหลังได้ยอมรับนับถือประพฤติปฏิบัติตามอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะอาศัยพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงเห็นอกเขาอกเราเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่ง นักปราชญ์จึงยกย่องสรรเสริญพระองค์ว่า พระผู้มากด้วยกรุณาเป็นที่พึ่งของสัตวโลก ทรงบำเพ็ญบารมี คือประโยชน์ส่วนพระองค์เต็มเปี่ยม บรรลุสัมโพธิญาณ เพื่อคุณประโยชน์เกื้อกูลอุดหนุนและความสุขสำราญ กาย ใจ แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ดังนี้

การนึกถึงอกเขาอกเรา ไม่กระทำกิจการอย่างไร ให้เป็นการกระทบกระเทือนต่อประโยชน์ของตนและของผู้อื่น มุ่งให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่นเป็นหลักประจำใจเสมอไป ย่อมได้ชื่อว่าประพฤติตนสมตามแบบอย่างที่พระบรมศาสดาทรงประพฤติจนตั้งเป็นพระพุทธศาสนามาแล้ว อย่างน่าสรรเสริญของนักปราชญ์ อาศัยผู้มีน้ำใจใหญ่ ประพฤติตนตามแบบอย่างของพระพุทธเจ้า ในปัจจุบันนี้ชาวเราจึงได้อาศัยโรงพยาบาลสำหรับรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่ประชาชน อาศัยโรงเรียนเป็นสถานศึกษาศิลปวิทยาการ อาศัยสะพานถนนหนทางสัญจรไปมาสะดวกสบาย เหล่านี้เป็นต้น ล้วนแต่เกิดจากน้ำใจที่นึกถึงอกเขาอกเราแล้ว เสียสละทุนทรัพย์ออกก่อสร้างให้เป็นสาธารณประโยชน์ทั้งนั้น หรืออย่างผู้มีน้ำใจดียอมพลีโลหิตของตน เพื่อช่วยชีวิตผู้อื่นอยู่ในสมัยนี้ ก็คือผู้เห็นอกเขาอกเรามุ่งทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นเป็นสำคัญ นอกจากนี้ไม่เลือกว่าจะเป็นส่วน กาย วาจา หรือใจ เมื่อชาวเราต่างมุ่งกระทำอย่างเห็นอกเขาอกเราเป็นหลัก ตัดรอนความเห็นแก่ตนหมู่พวกของตนเสีย มุ่งสาธารณประโยชน์เป็น

ที่ตั้ง ช่วยกันรักษาไว้ ไม่เห็นแต่ได้ฝ่ายตน ทุกครอบครัว ทุกหมู่คณะก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ตลอดชาติบ้านเมือง เพราะต่างให้ไมตรีจิตคิดถึงอกเขาอกเราแก่กันตลอดไป

ในฐานะแห่งความเป็นพุทธศาสนิกชน คือ คนนับถือพระพุทธศาสนา ควรตั้งใจประพฤติตนทำนองเห็นอกเขาอกเรา ให้เป็นการบูชาพระรัตนตรัย ตามแบบฉบับที่พระพุทธองค์ได้ทรงดำเนินมาแล้วให้เคร่งครัดทั่วถึงกัน จะได้สมกับดิถีอธิษฐานอยู่จำพรรษา เป็นดิถีบำเพ็ญบุญคุณงามความดีมากยิ่งขึ้นเป็นพิเศษกว่าฤดูอื่น.

วัฏฏสงสาร

ความเป็นอยู่ของสังขารโลก คือ แผ่นดินที่สัตวโลก คือ หมู่สัตว์ได้อาศัยอยู่นี้ ล้วนตกอยู่ในกระแสของวัฏฏะ คือ ความหมุนเวียนโดยตลอดสังขารโลกหมุนรอบตัวเองด้วย หมุนรอบดวงอาทิตย์ด้วย จึงปรากฏเป็นมาตราวัน เวลา สัตว์โลกเล่า ก็อาศัยความหมุนเวียนปรนปรืออยู่เช่นเดียวกัน เช่น ต้องผลัดเปลี่ยนอิริยาบถหมุนเวียนจนตลอดชีวิต อวัยวะภายใน เช่น หัวใจเต้นฉีดโลหิตออกไปเลี้ยงร่างกายแล้ววนกลับเข้าสู่หัวใจ ฟอกให้เป็นโลหิตดีฉีดออกไปใหม่ หมุนเวียนเปลี่ยนผลัดอยู่เช่นนี้ หรือเครื่องจักรกลไก ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เพื่อช่วยแรงประกอบกิจการงานต่าง ๆ ก็ล้วนต้องอาศัยความหมุนเวียนทั้งหมด ถ้าไม่มีการหมุนเวียนเคลื่อนไหวเครื่องจักรนั้น ๆ ก็ไม่สามารถทำประโยชน์ได้ เช่น เครื่องเรือเครื่องรถ ต้องอาศัยความเคลื่อนไหวของลูกสูบ ชักข้อสูบให้หมุนล้อหรือใบพัด ให้ทำการ นี้แสดงว่าสังขารโลกและสัตว์โลกเป็นอยู่ได้เพราะความหมุนเวียน ต้องอาศัยความหมุนเวียนเป็นไป จึงคงเป็นสังขาร โลกและสัตว์โลกอยู่ได้ นี้เพียงส่วนหยาบ

เมื่อพิจารณาให้ละเอียดตามแนวธรรมะ จะเห็นความหมุนเวียนของอารมณ์อีกมาก เช่น อาการของชรา ความแปรเปลี่ยนชำรุดทรุดโทรมนั้น จะเห็นว่า ก็มีความหมุนเวียนเปลี่ยนผลัดกันมาตามลำดับเหมือนกัน นับแต่เติบโตตามวันเวลาอยู่ในครรภ์จนคลอดแล้ว ต้องอาศัยความเติบโตเจริญขึ้นต่อมาทุกระยะกาลมิฉะนั้นก็จะเหมือนภาพนิ่งไม่มีการเคลื่อนไหว นี่ก็เพราะอาศัยความหมุนเวียนอีกเหมือนกัน ในลักษณะอารมณ์ที่เสวย ใจเล่าก็หมุนเวียนเปลี่ยนเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุข ไม่ทุกข์บ้างสับเปลี่ยนอยู่เรื่อยไป จักษุแสวงหารูปมาบำเรอตาแล้วชักเบื่อ เปลี่ยนหารูปใหม่มาแทนก็มี เดี๋ยวเบื่อรูปใหม่ หาใหม่ต่อไปอีกก็มี หมุนเวียนกันอยู่เช่นนี้ แม้ในส่วนหูกับเสียงจมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ และใจกับอารมณ์ ก็เช่นเดียวกัน

ที่ละเอียดยิ่งขึ้นกว่านี้ ท่านแสดงว่า การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายก็เพราะตกอยู่ในความหมุนวนของกิเลส คือ เมื่อมีกิเลส ก็ชวนให้ทำกรรมทั้งดี

ทั้งชั่ว ทำกรรมแล้ว ก็ต้องได้เสวยผล ทำกรรมดีได้เสวยผลดี ทำกรรมชั่วได้เสวยผลชั่ว เมื่อยังต้องทำกรรมก็ก่อกิเลสขึ้นอีก ทำกรรมอีก มีผลอีก หมุนเวียนอยู่เช่นนี้มิรู้สิ้นภพจบชาติ ทั้งนี้ก็เพราะเป็นวิสัยของสังขารโลกสัตว์โลกผู้อาศัย ก็ต้องดำเนินไปตามกระแสด้วย ความหมุนของสังขารโลก แม้จะเป็นคุณแก่สัตว์โลกอย่างมากมายดังกล่าวแล้วก็ตาม ผู้ที่หลงอยู่ในภูมิของสังขารโลก ก็ต้องหมุนเวียนไปตามกระแสจะหยุดเอาเองไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องของโลก ที่มีความหมุนอยู่เป็นธรรมดา ฝ่ายธรรมะเป็นฝ่ายแนะนำให้รู้ถึงสภาพตามธรรมดา จะได้รู้จักหยุดเสียบ้าง คือ หยุดในส่วนนามธรรม, รูปธรรมเป็นวิสัยของสังขารโลก ก็คงหมุนอยู่ดังเดิม เช่น ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น เมื่ออบรมนามธรรมให้เป็นธรรมยิ่งขึ้น นามธรรมนั้นก็จะค่อยเคลื่อนไหวช้าลง เพราะห่างจากเครื่องหมุน ที่สุดก็จะสามารถหยุดได้ เป็นการข้ามพ้นจากโลกที่หมุนเวียน เรียกว่าโลกุตตระ ข้ามขึ้นจากโลก

โลกหมุนเป็นที่อาศัยพอใจของผู้ถูกหมุน โลกที่หยุดก็เป็นที่อาศัยพอใจของผู้ที่คงที่ มั่นคง สงบ เป็นพระอริยบุคคล เลิศกว่าบุคคลธรรมดาผู้ติดอยู่ในโลกที่หมุน ฝ่ายโลกย่อมหลงใหลใฝ่ฝันว่าความหมุนเวียนเป็นที่น่าภิรมย์ยินดี ด้วยอาศัยความหมุนก่อเกิดคุณประโยชน์มากมายเหลือจะคณนาแม้เช่นนี้ ฝ่ายธรรมย่อมเห็นซึ้งตามเป็นจริงว่า เมื่อตกอยู่ในกระแสความหมุนชั่วกัลป์เช่นนี้ มิใช่ของดีอย่างแท้จริงเลย เพราะเดี๋ยวทุกข์ เดี๋ยวสุข เดี๋ยวหัวเราะ เดี๋ยวร้องไห้ เดี๋ยวรื่นเริง เดี๋ยวซบเซา ยังไม่ได้มาก็เดือดร้อน ได้มาก็เดือดร้อนต้องถนอมรักษา ครั้นพลัดพรากจากไปก็เดือดร้อนหาความสงบมิได้เลย จะเป็นสุขแท้จริงได้อย่างไร

เหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาค จึงทรงแสวงหาความสงบอย่างแท้จริง คือ ความหยุดหมุนจากกิเลส กรรม วิบาก จนได้ประสพด้วยพระองค์เองแล้วเทศนาสั่งสอนสาวกทั้งหลายด้วยพระมหากรุณาสืบมา

พุทธศาสนิกชนเคารพนับถือบูชาพระองค์ จะไม่แสวงหาความสงบกาย วาจา ใจ ตามเสด็จบ้าง มิเป็นผู้ติดอยู่ในความหมุนของโลกทั้งภายในภายนอก จนแลดูอะไร

ไม่ถนัดชัดเจนไปหรือ ผู้ยังหลงสังขารโลก ก็ชื่อว่าหลงยินดีอยู่ในความหมุนเวียน ครั้นเมื่อประสพความหมุนเวียนเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ดีใจ เสียใจ สรรเสริญ นินทา ตามธรรมดาของสังขารโลก ก็ไม่น่าจะบ่นพิไรรำพันเพราะชอบลำต้นแล้ว ไฉนจะมาเกลียดยอด ที่ผลิตดอกออกผลเล่า จึงควรพิจารณาตนเสมอ ๆ ตรวจตราชีวิตตนเองเสียใหม่แล้ว บูชาพระรัตนตรัยด้วยความสงบ คือผ่อนคลายความหมุนตามสติปัญญาที่กระทำได้จริง เป็นปฏิบัติบูชา ไม่ติดอยู่เพียงประเพณีของความสงบ จะได้ชื่อว่าผู้หยุดพักหาหลักยึดเพื่อหยุดหมุนให้ถึงสงบอย่างถาวรต่อไป.

มงคลนาม

มนุษย์เราเป็นพวกฉลาดสามารถดีกว่าสัตว์เหล่าอื่น รู้จักคิดจัดทำบ้านเรือนที่อยู่อาศัยได้มั่นคงแข็งแรงใหญ่โต รู้จักหาอาหารเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตของตน รู้จักค้นคว้าหาวัตถุมาเป็นเครื่องนุ่งห่ม ประดับประดาตกแต่งร่างกายให้มีความสุขสะดวกสบาย ตลอดจนคิดค้น จัดทำสิ่งของต่าง ๆ ชนิด เพื่อความสะดวกแก่การดำรงชีพของตนเหล่านี้ ล้วนแสดงว่ามนุษย์เราฉลาด สามารถกว่าสัตว์ประเภทอื่นที่เกิดมาร่วมโลกเดียวกัน

ยิ่งกว่านี้ ยังมีความฉลาดในเรื่องการตั้งชื่อบุคคลและสิ่งอื่น ๆ อีกด้วย เพราะการตั้งชื่อของคนและสิ่งอื่นนั้น ก็เพื่อให้หมายรู้เฉพาะคน สำหรับเรียกขานให้รับรู้เฉพาะตัวถ้าไม่มีชื่อเป็นเครื่องหมายเจาะจงแล้ว การเรียกขานก็จะสับสน วุ่นวายปะปนกัน ชื่อที่คิดแต่งตั้งให้แก่กันและกันจึงเหมือนเครื่องหมายเฉพาะของแต่ละบุคคล อย่าว่าแต่บุคคลเลย แม้สัตว์พาหนะ มนุษย์ก็ยังตั้งชื่อให้มัน เครื่องมือสำหรับก่อสร้างก็มีชื่อเรียกเฉพาะอย่างต่าง ๆ กัน เสื้อผ้าอาภรณ์ อาหาร ก็เช่นกัน ที่สุดอวัยวะร่างกายของเรานี่เองก็ต้องมีชื่อเรียกขานเฉพาะอย่าง ให้รับรู้กันทั่วไป

เฉพาะการตั้งชื่อของบุคคลนั้น ชั้นแรกน่าจะพิจารณาลักษณะผิวพรรณของบุคคลนั้น ๆ เป็นหลัก เช่น เห็นผิวเนื้อดำหรือขาว ก็ให้มีชื่อว่าดำหรือขาวหรือถือเวลาที่คลอด เช้า สาย เที่ยง บ่าย เย็น ก็นำมาเป็นชื่อประจำตัวตามเวลานั้น หรือถ้าเป็นหญิงมีผิวพรรณน่ารัก ก็ให้ชื่ออย่างดอกไม้ที่น่ารักน่าชม เช่น มะลิ จำปี จำปา เป็นต้น ต่อมาก็จับพิถีพิถันต้องตั้งชื่อให้ตรงตามหลักของตำรามากขึ้น ชายต้องมีชื่อประกอบด้วยอักษรให้เป็นเดช หญิงต้องใช้อักษรที่เป็นศรี และต้องงดเว้นอักษรที่เป็นกาลีแก่วันเกิดของผู้นั้น ๆ อีกด้วย จึงต้องใช้ความฉลาดสรรหาถ้อยคำที่ประกอบด้วยอักษรเป็นเดช เป็นศรีมาเป็นชื่อทั่วไป ถือว่าเป็นมงคลนาม ใครเอ่ยเรียกชื่อนั้น ก็เท่ากับให้ศีลอวยพรครั้งหนึ่ง แต่ถ้าเป็นอักษรกาลี ถือว่าถูกสาปแช่งทุกคราวที่เขาเรียกขาน

ในมงคลนามที่เป็นเดช เป็นศรี เหล่านี้ ล้วนมีความหมายของอักษรที่นำมาเป็นชื่อทั้งนั้น เช่น ชื่อว่า ปรีชา ก็หมายว่า มีความเฉลียวฉลาด, ประสิทธิ์ ก็หมายว่า ทำอะไรสำเร็จเรียบร้อย, อำนาจ ก็หมายว่า มีผู้ยำเกรง, จารุวรรณ หมายว่า มีผิวเหมือนทอง, สุมนา หมายว่า น้ำใจดี, วิมลมาศ หมายว่า ทองบริสุทธิ์, เหล่านี้เป็นต้น หากเจ้าของชื่อแต่ละชื่อ จะได้ใช้สติปัญญาความฉลาดของมนุษย์เพิ่มเติมขึ้นย้อนมาพิจารณาความหมายชื่อของตน ๆ ว่ามีความหมายว่าอย่างไรแล้ว ก็พยายามประพฤติตัวให้สมความหมายของชื่อตนเองอยู่เสมอ เช่นชื่อมีความหมาย ถึงความฉลาดก็ต้องขยันหมั่นเพียรให้มีวิชาความรู้เฉลียวฉลาดในการสร้างตนในคุณงามความดีอย่าฉลาดแกมโกง. หมายถึงน้ำใจดี ก็ต้องอบรมนิสัยเจคอมากด้วยเมตตากรุณา ไม่เหี้ยมโหดดุร้าย, หมายถึงความกล้าหาญ ก็ต้องมีน้ำใจเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยวสร้างความดี ละเว้นความชั่วเลวทราม, หมายถึงทองบริสุทธิ์ ไม่มีมลทิน ก็ต้องประพฤติตนให้ผุดผ่องด้วยความดีงาม ทั้งต่อหน้าและหลับหลัง รวมความว่า มีชื่อเป็นเดช เป็นศรี เป็นมงคลนามแก่ตนด้วยอักษรชั้นหนึ่งแล้ว ทั้งได้ประพฤติตนให้สมกับความหมายของชื่อตนอีกประการหนึ่ง เท่ากับเป็นคติเตือนใจประจำตัวก็นับเป็นมงคลแก่ตนทั้งอักษรชื่อและความประพฤติ ย่อมเป็นมิ่งขวัญมงคล ร่วมเป็น ๒ แรง ไม่ต้องจำภาษิตเตือนใจที่ไหนอีกก็ได้ ชื่อของตนคอยสอนใจตนประจำอยู่แล้ว และยิ่งประพฤติตนให้สมความหมายของนามสกุลอีกประการหนึ่งด้วย ศักดิ์ศรีของมนุษย์ ผู้มีใจสูง ฉลาดสามารถกว่าสัตว์เหล่าอื่น ก็คงจะไม่เสื่อมทราม, หาไม่แล้ว จะไม่มีมงคลคุ้มความเป็นมนุษย์อย่างไรเลย.

วาสนภาษิต

หัวโขน สวมหัว คนเต้น หมายเป็น ลิงยักษ์ สักครู่
ถอดโขน แล้วคน เดิมดู ใช่ผู้ ยักษ์ลิง สิ่งลวง
วันนี้ เราดี เราด่า นึกคิด ริษยา ใครบ้าง
พรุ่งนี้ ลดดี ด่า, วาง— ใจทาง เมตตา การุญ
ยังโกรธ โทษกรุ่น ฉุนอยู่ อย่าพรู พูดพร่ำ ทำวุ่น
จงสงบ ปากมือ ถือคุณ เมตตา การุญ บุญงาม

คนดี

คนดี ใช่ดี มีอายุ บรรลุ ปัจฉิม วัยขาน
ด้วยได้ ชมโลก อยู่นาน พบผ่าน สุขทุกข์ คลุกคลี.
หรือเกิด จากกูล พูนยส ปรากฏ อัครฐาน ศักดิ์ศรี
เสวยสุข สำราญ ปรีดี บารมี วาสนา อ่าองค์.
เหล่านี้ เพียงดี ภายนอก หุ้มพอก พอสม ประสงค์
อยู่ดี กินดี ทวีพงศ์ ดำรง คงชีพ ธรรมดา.
บัณฑิต จิตมุ่ง หมายดี อยู่ที่ นิสัย ใฝ่หา
คุณธรรม ประจำ โสภา ทั้งกาย วาจา จิตเจน.
สังวร ส่วนศีล สามารถ เว้นขาด กายกรรม ก่ำเข็ญ
วจี อาชีว์ บำเพ็ญ อยู่เป็น ปกติ สัมมา.
จนนำ ขึ้นสู่ สมาธิ เพียรตริ, ระลึก ชอบกล้า
ตั้งใจ ในฌาน ภาวนา สงบจิต ศึกษา อารมณ์.
ปลุกปลั่ง สังกัป—ปะเชิง สำเริง ดำริ ชอบบ่ม
ถึงชั้น ปัญญา สมาคม ควรชม คนดี ศรีศักดิ์.
ฉะนั้น ชวนกัน ฝึกฝน ดีนอก พอกตน ต้นหลัก
เป็นพื้น แล้วปลง จงภัก— ดีใน ประจักษ์ ตามควร.
ดีใน ไม่ดี ชี้บอก ดีนอก วุ่นหวั่น ปั่นป่วน
ดีใน สมบูรณ์ พูนล้วน ย่อมชวน ดีนอก พอกคูณ.

๔ กันยายน ๒๕๑๘

อยาก

อยากให้ใคร ช่วยเหลือ เจือจานเรา
เราจานเจือ ช่วยเหลือเขา เข้าเถิดหนา
อยากให้เขา รักใคร่ ใจเมตตา
เราต้องกล้า รักเขา เฝ้าการุญ.

อยากเป็นที่ เคารพ นับถือเขา
ยุติธรรม ทำเร้า ระวังวุ่น
อยากรวยทรัพย์ คับคั่ง ตั้งกองทุน
ขยันหา เก็บตุน หนุนมิตรดี.

อยากมีเกียรติ ยศฐาน์ บรรดาศักดิ์
ใจอย่ารัก อคติ ริผันหนี
อยากไม่แก่ เจ็บตาย หน่ายอินทรีย์
หมั่นฝึกปรี – ชาชัด สัจจธรรม.

อยากปราดเปรื่อง เรื่องวิชา นานาศาสตร์
อย่าขยาด ชิดครู ผู้สอนพร่ำ
อยากให้คน เชื่อถ้อย ทั้งร้อยคำ
ซื่อสัตย์นำ เหตุผล ต้นตำรา.

อยากค้าขาย ได้รวย ช่วยอาชีพ
สุภาพรีบ ลดกำไร ใจกล้ากล้า
อยากให้เขา เคารพ นบวันทา
เคารพ คนทั่วหน้า สมานัต.

อยากเป็นนัก – เรียนดี มีความรู้
ฟัง, คิดดู, ถาม, จด, กฎบัญญัติ
อยากเป็นนัก – บวชบรรพะ ชิตชัด
อย่าฆ่าสัตว์ เบียนเบียด เกลียดรังแก.

อยากให้ลูก ปลูกมั่น กตัญญู
พ่อแม่รู้ เคารพ นบพ่อแม่
อยากจะเป็น ทหาร ชาญชัยแท้
ชนะศึก กู้แก้ ประเทศตน.

อยากขึ้นสู่ สวรรค์ ชั้นเมืองแมน
รักษาใจ ให้แน่น แต่กุศล
อยากเป็นนัก – เลงกลอน ผ่อนกมล
จำฝึกฝน เทียบเคียง หมั่นเรียงเอย.

ปิดรายการ

สักวา คุณค่า ของชีวิต ที่ประดิษฐ์ ก่อกรรม ทำไว้หลาย
กว่าจะเห็น คุณเหลือ ก็เมื่อตาย ต่างขวนขวาย สดุดี ผีไม่รู้
ถึงกระไร ใช้ชีวิต ผลิตแต่คุณ ประโยชน์หนุน เนื่องนับ กำกับอยู่
ตนย่อมทราบ ดีของตน ล้นประตู เหมือนก่อกู้ มรดก หมกไว้เอย.

สักวา น้ำใจ ที่ใฝ่ฝัน คิดถึงสุข ทุกข์ของกัน และกันเสมอ
ตนชังทุกข์ ชอบสุข ปลุกบำเรอ ก็อย่าเผลอ สร้างทุกข์ คุกคามใคร
การแสวง หาสุข ให้ทุกข์เขา มิควรเอา แบบอย่าง มาอ้างใส่
เขาย่อมคิด เหมือนจิต เราคิดไว้ อบรมใจ สร้างเมตตา ผาสุกเอย.

เรือนใจ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวรเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารินฺติ ฯ

บัดนี้ จะแสดงธัมมรักขนกถา เพื่อเป็นประโยชน์ แก่สาธุชนพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิต ทั้งคฤหัสถ์ มีอธิบายดั่งต่อไปนี้

คนเกิดมาจำต้องมีบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยสำหรับกันแดดร่มฝนบังน้ำค้าง ป้องกันยุงริ้นหนาวร้อน พักผ่อนหลับนอน ร่างกายจึ่งจะเป็นสุข บ้านเรือนนี้เป็นเรือนกาย ถ้าเรือนใจไม่มีแม้กายสบายใจก็ไม่เป็นสุข ความสุขกายไม่เท่าความสุขจิต สมกับสุภาษิตว่า คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก หากสถานที่จะเล็กคับแคบ แต่ใจสบายเป็นสุข ก็อยู่ได้ไม่เดือดร้อนรำคาญ ถ้าบ้านเรือนจะใหญ่โตงดงามแต่ใจเป็นทุกข์ก็อยู่ไม่เป็นสุข ฯ

เรือนใจได้แก่กรรม เพราะใจไม่มีรูปร่างเหมือนกาย ใจเป็นนามธรรม ธรรมก็เป็นนามธรรม จึ่งเป็นเรือนของใจได้ คนไม่มีธรรม ก็ไม่มีเรือนใจ มีแต่เรือนกายอยู่ในบ้านเรือนเดินยืนนั่งนอน บังแดดร้อนร่มฝนกันน้ำค้าง กายเป็นสุข แต่ใจเป็นทุกข์ เพราะไม่มีเรือนอยู่ จึ่งเที่ยวเร่ร่อนซุกซนซอกแซกไปในอารมณ์ต่าง ๆ เมื่อไม่มีธรรม อารมณ์เหล่านั้นก็ล้วนไม่ใช่ธรรม คือ โลภะ ความอยากได้ ราคะความกำหนัดยินดี โทสะความคิดประทุษร้าย โมหะความหลง เมื่อใจเที่ยวนึกคิดไปถึงสิ่งของ ๆ ผู้อื่น ของตัวไม่มี ใจก็เกิดความโลภอยากได้ ในขณะนั้นใจประกอบด้วยโลภะ ใจก็ไม่เป็นสุข ถ้าไม่ได้มาอย่างใจ ก็เป็นทุกข์อึดอัดเดือดร้อนที่สุดถึงนอนไม่หลับทุรนทุราย กินไม่ได้ ไม่เหมือนใจปกติไม่มีความโลภเข้าครอบงำ ถ้าใจเที่ยวนึกคิดไปถึงเรื่องสวยงามน่ารักใคร ใจก็เกิดความกำหนัดยินดี อยากให้ได้อย่างใจ ในขณะนั้น

ใจประกอบด้วยราคะ ใจก็ปั่นป่วนกลัดกลุ้ม ถ้าไม่ได้อย่างใจ ก็เป็นทุกข์ระทมทอดถอน จึงนอนไม่หลับกินไม่ได้กระสับกระส่ายกระวนกระวาย ไม่เหมือนใจเฉย ๆ ที่ไม่มีราคะ ถ้าใจเที่ยวนึกคิดไปถึงเรื่องโกรธ ที่เขาทำเขาพูดไม่ถูกใจ เขาดูหมิ่นสบประมาท ด่าว่าหยาบคาย ในขณะนั้นใจประกอบด้วยโทสะ ใจก็ไม่เป็นสุข โกรธเคืองฉุนเฉียว คิดประทุษร้ายอาฆาตพยาบาทเขา ความโกรธก็ไหม้เผาใจตัว ให้ขุ่นมัวป่วนปั่นเร่าร้อน เดินยืนนั่งนอนไม่เป็นสุข ไม่เหมือนใจเปล่า ๆ ที่ไม่มีความโกรธเข้าครอบงำ ถ้าใจเที่ยวนึกคิดไปถึงเรื่องสนุกสนาน ใจก็เกิดโมหะความลุ่มหลงมัวเมา ในขณะนั้นใจประกอบด้วยโมหะความหลง เห็นผิดเป็นชอบคิดเพลิดเพลินฟุ้งไปไม่สงบจนนอนไม่หลับ ไม่เหมือนกับใจเปล่า ๆ ที่ไม่คลุกเคล้าด้วยความหลง ตามที่กล่าวมานี้ เพียงแต่นึกคิดอยู่ในใจ ก็ทำใจให้เศร้าหมองมัวขุ่น เผากรุ่นใจให้กระสับกระส่าย ทุรนทุรายเร่าร้อน นอนไม่หลับกินไม่ได้ จิตใจฟุ้งซ่านไม่สงบ ทำให้ผิวพรรณหน้าตาบูดบึ้งเซียวซีดไม่ผ่องใส ลงโทษตัวเองไม่ให้เป็นสุขสบายสำราญ จะดำริคิดกิจการอะไร ก็ไม่เห็นคุณโทษแจ่มแจ้ง เพียงเท่านี้เป็นโทษแต่เฉพาะตัว ก็น่าเข็ดกลัวชั้นหนึ่งแล้ว ถ้าไม่สงบระงับดับลงเสีย ปล่อยไว้ให้เกิดมากมายขึ้นในใจจนล้นไหลออกไปทางกายวาจาเบียดเบียนคนอื่นเข้า ก็ให้เกิดเวรภัยอาฆาตพยาบาท ด่าว่าทุบตีฆ่าฟันกันจนตายให้เกิดความผิดแรงร้าย นำทุกข์ภัยเดือดร้อนมาลงโทษตัวเอง ทำให้โกรธเคืองผิดใจสามัคคี ต้องหลบหนีพลัดพรากจากครอบครัวทรัพย์สมบัติบ้านเรือน ถูกจองจำทำโทษจนจึงประหารชีวิตเป็นที่สุด จงพิจารณาดูว่า ได้ดีมีคุณอะไรบ้าง มีแต่เสียหายทุกข์ภัยทั้งนั้น โทษเหล่านี้มาจากไหน ก็มาจากที่ตัวคิดพูดทำออกไปจากตัวนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้บรมศาสดา จึงทรงอุปมาเหมือนสนิมเหล็ก ไม่ได้เกิดจากที่อื่น เกิดจากเหล็กแล้วก็กัดเหล็กนั้นเอง ให้กร่อนเหี้ยนร่อยหรอหมดสิ้นไปฉะนั้น ตามที่พรรณนามานี้ ชี้ให้เห็นว่า ใจไม่มีเรือนอยู่เป็นทุกข์ จึงเที่ยวซุกซนซอกซอนเร่ร่อนไปในอารมณ์เรื่องราวที่เป็นโทษต่าง ๆ เป็นทางนำทุกข์ภัยพิบัติมาให้แก่ตนแลคนอื่นเป็นอเนกอนันต์ การที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะใจไม่มีเรือนอยู่ เหตุฉะนั้นสาธุชนจึงควรปลูกสร้างเรือนใจ ให้ใจอยู่เป็นสุข ใจจะได้ไม่ซุกซนไปเที่ยวในเรื่องที่เป็นโทษต่าง ๆ

เรือนใจนี้สูงใหญ่กว้างขวาง มี ๓ ชั้น ชั้นที่ ๑ ได้แก่ศีล หัดใจระวังกายวาจาให้เรียบร้อย ไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ด้วยกายวาจาของตน คือไม่คิดทุบตีฆ่าฟัน ไม่คิดลักฉ้อข้าวของ ไม่คิดทำผิดประเวณี ไม่คิดหลอกลวง ไม่คิดเสพของมึนเมาเสียสติ การเลิกใจคิดชั่ว ๕ อย่างนี้นี่แลเป็นเรือนใจ ใจก็สบายไม่เร่าร้อน เพราะใจมีเรือนอยู่เป็นสุข ใจคิดชั่ว ๕ อย่างนั้น เป็นใจไม่มีเรือนอยู่จึ่งเที่ยวไปที่คนอื่นแลข้าวของ ๆ คนอื่น ทั้งคิดชั่วคือคิดทุบตีฆ่าฟันลักฉ้อเป็นต้น กำลังคิดอยู่ก็เร่าร้อน แต่เร่าร้อนเฉพาะตัวเอง กฎหมายยังลงโทษไม่ได้ เพราะคิดแต่ในใจ ถ้าไม่เลิกคิดชั่วนั้นเสีย คิดชั่วนั้นเกิดมากแรงกล้าขึ้น ก็เป็นต้นเหตุให้ล่วงไปถึงกายวาจา ใช้กายวาจาให้ทุบตีฆ่าฟันพูดหลอกลวงทำลายสุขประโยชน์คนอื่นทีนี้ยิ่งเร่าร้อนมากขึ้นจนถึงอยู่บ้านเรือนของตัวไม่ได้ ต้องพลัดพรากจากครอบครัวทรัพย์สมบัติ หลบหนีซุกซ่อนหลับนอนไม่เป็นสุขเป็นทุกข์อดอยาก หากเจ้าหน้าที่จับตัวได้ก็ถูกกฎหมายลงโทษถูกจองจำ ถ้าฆ่าคนทำความผิดอย่างหนัก ก็จักต้องตายตกไปตามกัน เสียชื่อเสียง เสื่อมตระกูลวงศ์ เสียชาติที่เกิดมา โทษทุกข์เหล่านี้ เกิดเพราะเหตุที่ไม่มีเรือนใจ ใจจึ่งเที่ยวซุกซนไป ทำให้เกิดโทษทุกข์เดือดร้อนกายใจ ถ้าใจมีเรือนอยู่เหมือนที่กล่าวไว้ข้างต้นใจก็อยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีทุกข์เดือดร้อน ฯ

เรือนใจชั้นที่ ๑ นี้แบ่งเป็น ๒ ห้อง ห้องที่ ๑ คือ ไม่คิดทุบตีฆ่าฟัน ๑ ไม่คิดลักฉ้อข้าวของ ๑ ไม่คิดทำผิดประเวณี ๑ ไม่คิดหลอกลวง ๑ ไม่คิดเสพของมึนเมาเสียสติ ๑ ห้องที่ ๒ อยู่ตรงกันข้าม คือ เมตตา หัดใจให้นึกรักใคร่ไม่เกลียดชังคนอื่น ๑ สัมมาอาชีวะตั้งใจว่าสิ่งไรที่ได้มากินมาใช้ให้ได้มาโดยสุจริต ๑ กามสันโดษให้ใจยินดีแต่ในคู่ครองของตน ๑ สัจจะให้ใจนิยมความซื่อตรง ๑ สติหัดใจให้มีสติไม่เผลอเรอ ๑ เรือนใจแบ่งเป็น ๒ ห้องนี้ สำหรับให้ใจอยู่เป็นสุขสบาย มีกายวาจาเรียบร้อยไม่มีเวรภัยกับใคร ๆ ไม่ทำผิดทางกายวาจา พ้นอาชญาที่กฎหมายจะลงโทษ เป็นพลเมืองดีมีเรือนใจให้ใจอยู่ จะไปที่ไหนอยู่ที่ไหนก็เป็นสุข สงบใจจากโทษอย่างหยาบ ที่ทำทางกาย แลพูดทางวาจาได้ ศีลช่วยอบรมใจให้พ้นจากโทษอย่างหยาบได้อย่างนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึ่งตรัสไว้ ความว่า สมาธิคือใจมั่นในธรรมอันศีลช่วยอุปถัมภ์อบรมแล้ว ย่อมมีผลอานิสงส์มาก ดั่งนี้ เมื่อใจอยู่ในเรือนใจชั้นที่ ๑ แบ่งเป็น ๒ ห้อง เป็นสุขสบายไม่เที่ยวซุกซนคิดชั่วร้าย พ้นโทษอย่างหยาบแล้ว แต่ยังไม่พ้นโทษอย่างกลางที่

เกิดแต่เฉพาะในใจ เช่น ลางคราวกายไม่ทำผิด วาจาไม่พูดผิด นั่งนิ่งนอนนิ่ง แต่ใจคิดนึกไป เกิดความกำหนัดยินดีเกิดความโกรธ เกิดความหลงแต่ลำพังใจอย่างเดียวได้ ใจเศร้าหมองขุ่นมัวแล้วปิดกั้นธรรมในใจต่อไปเสีย เพราะเหตุนี้จึงควรอยู่ในเรือนใจชั้นที่ ๒ ต่อขึ้นไป ฯ

เรือนใจชั้นที่ ๒ ได้แก่สมาธิ คือ ตั้งใจไว้ใจธรรมที่เป็นกุศลไม่ให้เที่ยวซุกซนไปในอารมณ์ทางโลก ที่เคยกำหนัดยินดีเคยโกรธเคยหลงด้วยว่าใจที่กำหนัดยินดีก็เพราะคิดนึกถึงเรื่องที่ย้วยวนให้เกิดกำหนัดยินดี ใจที่โกรธก็เพราะนึกคิดถึงเรื่องที่ยั่วให้โกรธ ใจที่หลง ก็เพราะนึกคิดถึงเรื่องที่ชวนให้หลง เรือนใจคือสมาธิ นั้นก็คือหยุดใจคิดถึงอารมณ์ที่ไม่เป็นธรรมเหล่านั้นเสีย เอาใจตั้งไว้ในอารมณ์ที่เป็นธรรม คือไม่เป็นเรื่องรักโกรธหลง ใจก็สงบจากรัก โกรธ หลง มิใช่ว่าจะมีแต่เรื่องรักโกรธหลงเท่านั้น เรื่องที่เป็นกลาง ๆ ไม่ใช่ดีไม่ใช่ชั่วก็มี เรื่องที่ดีเป็นธรรมก็มี ภายนอกตัวเราก็มีในตัวเราก็มีมากมายก่ายกอง ไม่ต้องไปหาลำบากยากเย็นจะชี้ให้ดังต่อไปนี้

เรือนใจชั้นที่ ๒ นี้ประณีตดีเป็นสุขสบายยิ่งกว่าชั้นที่ ๑ ห้องก็มีถึง ๔๐ ห้องมากกว่า น่าอยู่ให้เป็นสุขสบาย ห้องที่ ๑ คือ ตั้งใจมีสติกำหนดที่ลมหายใจ เหมือนคนยามเฝ้าประตู เวลาหายใจออกก็รู้ หายใจเข้าก็รู้ ถ้ากำหนดได้อย่างนี้แล้ว จงมีสติกำหนดให้รู้ยาวสั้นเพิ่มขึ้นอีก คือ หายใจออกยาวก็รู้ หายใจเข้ายาวก็รู้ หายใจออกสั้นก็รู้ หายใจเข้าสั้นก็รู้ เท่านี้ความกำหนัดยินดีความโกรธความหลงก็ไม่มีเพราะใจย้ายที่เก่ามาอยู่เสียที่ลม แลมีสติกำกับอยู่กับตัว เวลาโกรธ สติไม่ได้อยู่กับตัว ทิ้งตัวเสียไปอยู่ที่คนโกรธกัน นึกเห็นหน้าคนที่ตนโกรธว่าเป็นอย่างนั้น ทำกิริยาอาการอย่างนั้น กล่าวคำหยาบคายด่าว่าอย่างนั้น ใจจึงโกรธขึ้น พอมีสติเลิกนึกคิดถึงคนที่ตนโกรธนั้นเสียเหนี่ยวเอาสติกลับคืนมาอยู่ที่ตัว คือ นึกกำหนดที่ลม ใจก็หยุดโกรธทันที เพราะเปลี่ยนเรื่องโกรธแล้วมาอยู่ที่เรื่องลมหายใจ ใจก็หายโกรธ ขณะนั้นความกำหนัดยินดีแลความหลงก็ไม่มี ในขณะนั้นแลเป็นสมาธิ เพราะนิวรณ์ ๕ ซึ่งย่อลงเป็น ๓ คือ รักโกรธหลงซึ่งเป็นข้าศึกของสมาธิไม่มี ถ้าสมาธิมี รักโกรธหลงก็ไม่มี ถ้ารักโกรธหลงมี สมาธิก็ไม่มี สมาธิกับรักโกรธหลงจะมีพร้อมกันในคราวเดียวไม่ได้ เหมือนสว่างกับมืดอยู่พร้อมกันไม่ได้ เพราะฉะนั้นใจมีสติอยู่ที่ลม ตรวจดูในขณะนั้น ไม่มีรักโกรธหลงจึง

รู้ได้ว่า ในขณะนั้นเป็นสมาธิ สมาธิที่เกิด เพราะมีสติกำหนดลมหายใจเข้าออกนี้ เรียกว่าอานาปานัสสติกรรมฐาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงทำเป็นเบื้องต้นในวันที่ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้า ลมนี้ก็มีด้วยกันทุกคน เมื่อรู้วิธีนี้แล้วจะทำเมื่อไรก็ได้เสมอ ใจเข้าไปอยู่ในห้องนี้ก็อยู่เย็นเป็นสุขไม่มีความรักโกรธหลงเข้ามารบกวนให้ปั่นป่วนเร่าร้อนกระวนกระวาย ถ้าลางคราวในห้องที่ ๑ นี้ไม่เหมาะ จะไปอยู่ในห้องที่ ๒ ก็ได้ เพราะอยู่ในหลังเดียวกัน ฯ

ห้องที่ ๒ คือ ตั้งใจมีสติกำหนดที่ผมทั่วศีรษะ ๑ หรือที่ขนตามตัวเว้นฝ่ามือฝ่าเท้า ๑ หรือที่เล็บปลายมือปลายเท้า ๑ หรือที่ฟันในปาก ๑ หรือที่หนังหุ้มอยู่ทั่วตัว ๑ ๕ อย่างนี้ไม่ลึกซึ้งเหลือวิสัยแลเห็นได้ด้วยตา มีมากับตัวด้วยกันทุกคน จะไปไหนก็ติดตัวไปด้วยเมื่อวิธีนี้แล้ว ใจไม่เที่ยวซุกซน เลิกนึกถึงเรื่องรักโกรธหลงเสีย มานึกมีสติอยู่ที่ผมขนเล็บฟันหนังอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะนั้นในใจหายรักโกรธหลง ก็เป็นสมาธิ ใจมีสติกำหนดอย่างนี้ เรียกว่า มูลกรรมฐาน แปลว่ากรรมฐานเดิม หรือเรียกว่าตจปัญจกกรรมฐาน แปลว่า กรรมฐานมีอาการร่างกายมีหนังเป็นที่ ๕ เป็นอารมณ์ใจอยู่ในห้องที่ ๒ นี้ ก็อยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีรักโกรธหลงเข้ามารบกวน ให้ตื่นเต้นรำคาญเดือดร้อนกระวนกระวาย เท่านี้ก็พอ ถ้าไม่พอ ก็มีอีก ๓๘ ห้อง สำหรับให้ใจสงบอยู่เป็นสุข ได้แก่สมถกรรมฐาน ๔๐ คือ กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ (อานาปานัสสติกับมูล กรรมฐานอยู่ในอนุสสติ ๑๐ นี้) พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหารปฏิกูลสัญญา ๑ ธาตุววัตถาน ๑ รวมเป็น ๔๐ ห้อง (จะอธิบายในที่นี้ไม่มีเวลาพอ อยากรู้ก็จำหัวข้อไว้ศึกษาต่อไป) เมื่อใจอยู่ในเรือนใจชั้นที่ ๒ แบ่งเป็น ๔๐ ห้อง ห้องใดห้องหนึ่ง ใจสะอาด ผ่องใสเป็นสุขสบายไม่เที่ยวซุกซนทุรนทุราย พ้นจากรักโกรธหลง ซึ่งเกิดแต่เฉพาะในใจอันเป็นโทษอย่างกลางเป็นทางให้เกิดปัญญาเป็นผล สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ ความว่า ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลอานิสงส์มาก ดังนี้ ใจเป็นสมาธิพ้นจากโทษอย่างกลาง แต่ยังไม่พ้นโทษอย่างละเอียด คือ ความไม่รู้เท่าความจริง อันเป็นรากเง่าเค้ามูลของโทษอย่างกลาง แลอย่างหยาบ โทษอย่างกลางแลอย่างหยาบจึงยังไม่หมดสิ้น กระทบเรื่องรักโกรธหลงเข้า ก็กลับเกิดขึ้นร่ำไป จึงควรเจริญปัญญาคืออยู่ในเรือนใจชั้นที่ ๓ ซึ่งเป็นชั้นที่สุด สำหรับให้ใจอยู่ต่อขึ้นไป ฯ

เรือนใจชั้นที่ ๓ นี้ประณีตดีแสนสุข ยิ่งกว่าชั้นที่ ๑ แลชั้นที่ ๒ ชั้นนี้แบ่งเป็น ๒ ห้องใหญ่ ๆ ใจอยู่แสนสุขสบาย หายทุกข์ภัยเร่าร้อนขุ่นมัว เรือนใจชั้นนี้ได้แก่ปัญญา ปัญญาต้องอาศัยสมาธิ คือ หยุดใจจากรักโกรธหลง คนกำลังวิ่งย่อมเห็นอะไรๆ ไม่ชัด ต้องหยุดนิ่งเพ่งดูจึงเห็นชัดฉันใด ใจกำลังวิ่งคิดรักคิดโกรธคิดหลงก็เห็นความ-จริงไม่ชัด ต้องหยุดสงบนิ่งเพ่งดูจึงเห็นชัดก็ฉันนั้น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสไว้ ความว่า ผู้มีใจเป็นสมาธิ คือ หยุดใจจากอารมณ์ในโลก มาตั้งอยู่ในธรรมแล้วย่อมรู้ชัดตามที่เป็นจริงด้วยปัญญา ดังนี้ ปัญญานั้นมี ๒ คือ ความรู้จริงตามเหตุผล ๑ ความรู้จริงตามลักษณะ ๑ เรือนใจชั้นนี้จึงแบ่งเป็น ๒ ห้องใหญ่ ๆ ห้องที่ ๑ ได้แก่ปัญญาที่รู้ตามเหตุผล ห้องที่ ๒ ได้แก่ปัญญาที่รู้ตามลักษณะ ปัญญาที่รู้ตามเหตุผลนั้น คือ รู้อริยสัจแลปฏิจจสมุปบาท เช่น รู้ว่าทุกข์เป็นผล ความอยากเป็นเหตุ คู่นี้ ฝ่ายข้างเกิดทุกข์ ทุกข์ดับเป็นผล ศีลสมาธิ ปัญญาเป็นเหตุ คู่นี้ฝ่ายข้างดับทุกข์ ข้อนี้จำต้องงด เพราะไม่มีเวลาพอจะอธิบาย จะพรรณนาห้องที่ ๒ คือ ปัญญาที่รู้ตามลักษณะ ลักษณะของความจริงมี ๓ คือ อนิจจลักษณะ ได้แก่ไม่เที่ยง ๑ ทุกขลักษณะได้แก่เสื่อมสิ้นดับไป ๑ อนัตตลักษณะ ได้แก่บังคับไม่ได้ ไม่มีตัวตน ๑ ลักษณะ ๓ นี้มีทั่วไป แก่มนุษย์สัตว์พัสดุสิ่งของบ้านเรือนเป็นต้นหมดทั้งโลก กับทั้งธรรมที่เกิดขึ้นในใจด้วย พิจารณาให้เห็นจริงตามลักษณะทั้ง ๓ นี้ สมาธิเกิดขึ้นในอารมณ์ใดก็ทำปัญญาให้เกิดขึ้นในอารมณ์นั้น เช่น ตั้งใจมีสติกำหนดที่ลมหายใจ ในขณะนั้นไม่มีความรักโกรธหลง เป็นสมาธิแล้ว ก็พิจารณาลมด้วยปัญญาให้เห็นตามจริงว่าร่างกายนี้ตั้งอยู่ได้ด้วยดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ ส่วนที่เข้มแข็งเป็นดิน เช่น ผมกระดูก เป็นต้น ส่วนที่ไหลเอิบอาบเป็นน้ำ เช่น เหงื่อน้ำลายเป็นตัวอย่าง ส่วนที่ร้อนอบอุ่นเป็นไฟ เช่น ไอตัวเป็นอาทิ ส่วนที่พัดไปมาเป็นลม เช่น ลมหายใจ ส่วนในช่องว่างเป็นอากาศ เช่น ในช่องจมูกเป็นต้น เมื่อหายใจออกมา ธาตุดินก็เสื่อมออกมาด้วย ธาตุน้ำก็เสื่อมออกมาด้วย ลองหายใจให้ใกล้กระจก ก็จะเห็นน้ำติดกระจก นั่นคือธาตุน้ำ หลาย ๆ หน แห้งเข้าเป็นฝ้าหนา ที่ติดกระจกนั้นคือธาตุดิน ธาตุไฟก็เสื่อมออกมาด้วย ลองเอามืออังจมูกดู ก็จะรู้สึกอุ่น ธาตุลมก็เสื่อมออกมาด้วยทุกขณะหายใจออก อากาศก็เสื่อมตามลมออกมาด้วยทุกครั้ง จึงเห็นชัด ลมกับร่างกายนี้ไม่เที่ยงคงที่

อยู่เสมอ ๑ เป็นทุกข์แปรปรวนไป เป็นธรรมดาทุกขณะ ในที่สุดก็ดับไป ๑ ไม่มีอำนาจบังคับให้เที่ยง หรือไม่ให้เสื่อมสิ้นดับไป ๑ เมื่อร่างกายเป็นจริงอย่างนี้ สุขทุกข์ไม่ทุกข์ไม่สุข ความจำ ความคิด ความรู้สึกที่อาศัยอยู่ในร่างกายนี้ ก็ไม่เที่ยงแปรปรวนดับไป ไม่มีอำนาจบังคับให้ได้อย่างใจ เหมือนกับร่างกายอย่างเดียวกัน เมื่อเห็นจริงชัดใจอย่างนี้แล้ว ก็อย่าฝืนความจริงคืออยากให้เที่ยง อยากไม่ให้เสื่อมสิ้นไป อยากบังคับหรืออ้อนวอนให้เป็นอย่างนี้ตามที่ตัวชอบ ไม่ให้เป็นอย่างนั้นตามที่ตัวไม่ชอบ เมื่อไม่ฝืนความจริงแล้ว ย่อมไปตามความจริงให้ราบสนิท ก็พ้นทุกข์ที่ไม่ได้อย่างใจแล้วเดือดร้อน เหมือนคนไม่บังคับ หรือบนบานฝน ลม ไม่ให้ตก ไม่ให้พัดก็ไม่เดือดร้อนฉะนั้น แต่นั้นก็ร่มเย็นเป็นสุข ไม่ทุกข์ร้อนรำคาญใจ แม้การพิจารณาผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ด้วยปัญญาโดยลักษณะ ๓ ก็พึงดำเนินตามอย่างที่พิจารณาลมหายใจนี้ ฯ ผู้ใดประพฤติตามพระธรรม พระธรรมก็คุ้มครองรักษาผู้นั้น ให้พ้นภัยพิบัติอุปัทวันตรายเป็นสุขสบายร่มเย็นเกษมสำราญ สมด้วยคาถาโบราณสุภาษิตมหาธรรมปาลชาดก ที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี พระธรรมย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรมไว้ได้แท้จริง ดังนี้ พระธรรมคือศีลสมาธิปัญญา ผู้ใดประพฤติตาม พระธรรมก็คุ้มครองป้องกันรักษาผู้นั้น เช่น ผู้ใดรักษาศีล ศีลก็รักษาผู้นั้น ให้มีกายวาจาเรียบร้อย ไม่มีเวรภัยกับใคร ๆ ไม่ให้ทำผิดทางกายวาจา ให้พ้นอาชญากฎหมายที่จะลงโทษ ให้เป็นพลเมืองดี ให้มีความสุข ไม่ให้มีทุกข์ร้อนระทมไม่ให้ล่มจมไปจนตลอดชาติ ผู้ใดเจริญสมาธิ สมาธิก็รักษาผู้นั้น ให้มีใจสะอาดผ่องใสเป็นสุขสบาย ไม่ให้ใจเที่ยวซุกซนทุรนทุราย ให้ใจหายรักโกรธหลง ผู้ใดอบรมปัญญา ปัญญาก็รักษาผู้นั้น ให้เป็นคนฉลาดรู้เท่าทันความจริง เหมือนรู้เท่าทันคนโกงคนโกงก็หลอกลวงเอาเงินทองไปไม่ได้ ให้รู้จักเหตุผล ไม่ให้หลงงมงาย ฯ

ขอสาธุชนทั้งหลาย อย่ามีแต่เรือนกาย จงอุตสาหะปลูกเรือนใจ ให้ใจอยู่ร่มเย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์เดือดร้อน ทั้งเดินยืนนั่งนอนทุกอิริยาบถ ทุกทิพาราตรี ฯ

นาถกรณธรรม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ญาณวรเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว วิหรถ มา อนาถาติ ฯ

บัดนี้จะวิสัชนาพระธรรมเทศนา ในนาถกรณธรรมกถา เพื่อเป็นประโยชน์แก่สาธุชน พุทธบริษัททั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ โดยสมควรแก่เวลา

ตอนต้นคนที่เกิดมาต้องอาศัยมารดาบิดาญาติมิตรเป็นที่พึ่งเลี้ยงดูแนะนำพร่ำสอน ตอนต่อมาเมื่อเติบโตขึ้นพอสมควรเรียนศิลปวิทยา ต้องอาศัยครูบาอาจารย์เป็นที่พึ่ง คือ ท่านช่วยสั่งสอนให้ได้เล่าเรียนศึกษาต่อมาเอาทรัพย์สมบัติเป็นที่พึ่ง คือ หมั่นทำมาหากินในทางที่ชอบ ได้ทรัพย์มาทะนุบำรุงท่านผู้มีคุณมีมารดาบิดาเป็นต้น แลเลี้ยงตนตลอดถึงคนที่เป็นบริวารรวมความว่า อาศัยคนแลสิ่งของเป็นที่พึ่งได้ ก็เป็นที่พึ่งได้แต่ไม่เป็นได้เสมอร่ำไปเช่นมารดาบิดาเป็นต้นไม่อาจตามไปเป็นที่พึ่งได้ทุกหนทุกแห่งที่สุดท่านล่วงลับดับไปเสีย ก็หมดที่พึ่ง ส่วนทรัพย์สมบัติจะนำเอาไปให้หมดติดตัวไปทุกแห่งก็ไม่ได้ ถ้าใช้หมดไปหรือไม่มี ก็หมดที่พึ่ง หรือความโกรธ เกิดขึ้นในใจตัวไม่หักห้าม ปราบปรามให้ดับเสียคนอื่นจะเป็นที่พึ่งช่วยดับก็ไม่ได้ในที่สุดจะตายจะให้คนทั้งหลายหรือทรัพย์สมบัติเป็นที่พึ่ง ช่วยตั้งสติสัมปชัญญะทำแทนก็ไม่ได้ ต้องเอาธรรมเป็นที่พึ่ง จึ่งจะติดตามไปช่วยได้ทุกหนทุกแห่ง ทั้งในที่แจ้งทั้งในที่ลับ ช่วยควบคุมกำกับแนะนำตักเตือนสั่งสอน ทั้งเดินยืนนั่งนอนทุกอิริยาบถ ไม่รู้จักหมดสิ้นเสื่อมหาย จนตลอดถึงตายเป็นที่สุดชาติ เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระบรมโลกนาถ จึ่งตรัสตักเตือนกำชับไว้ให้เอาธรรมเป็นที่พึ่งว่า สนาถา ภิกฺขเว วิหรถ มา อนาถา ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงอยู่มีที่พึ่ง อย่าเป็นคนอนาถาอยู่ไม่มีที่พึ่งคนไม่มีที่พึ่งย่อมอยู่เป็นทุกข์ ดังนี้ ฯ ที่พึ่งนั้น คือ ธรรม ๑๐ ประการซึ่งตรัสไว้เป็นตัวอย่าง คือ

ที่ ๑ ศีล แม้เพียงศีล ๕ ก็เป็นที่พึ่งได้ ๕ ทาง คือ ไม่ฆ่าคนสัตว์ ๑ ไม่ลักฉ้อโกง ๑ ไม่ทำกามมิจฉาจาร ๑ ไม่ปด ๑ ไม่เสพสุราเมรัย ๑ เลิกเว้นไม่ประพฤติ ๕ อย่างนี้ ก็ไม่มีความเดือดร้อนล่มจมเสื่อมเสีย ไม่มีคดีต้องขึ้นโรงศาล ไม่ต้องพลัดพรากจากบ้านเรือนแลภริยาสามีทรัพย์สมบัติ ไม่ต้องถูกตัดศีรษะหรือถูกจองจำทำโทษ ไม่เสื่อมเสียประโยชน์ชื่อเสียงวงศ์สกุล ไม่มีใครอาฆาตพยาบาทมุ่งร้ายหมายโทษ ทุบตียิงแทงฟันเป็นข้าศึกศัตรู กลับมีคนเอ็นดูเมตตากรุณาปรานี แลมีความเคารพนับถือรักใคร่เชื่อถ้อยฟังคำ ตัวเองก็ได้ความร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีทุกข์เดือดร้อนหวาดเสียวสะดุ้งกลัวต่อภัยอันตรายซึ่งจะเกิดจากโทษ ๕ อย่างนั้นทุกคืนวัน เป็นที่พึ่งแก่ตัวอย่างนี้ เมื่อตัวไม่ต้องถูกจองจำอยู่กับเรือนบ้าน ก็เป็นที่พึ่งแก่วงศ์วานบุตรธิดาตลอดถึงบริวารชนคนหรือสัตว์เข้ามาใกล้ ก็ไม่ได้รับภัยอันตรายกลับได้รับความสุขสบายกลับไป ชื่อว่าเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นด้วย ศีลทำให้เกิดสุขได้จนตราบเท่าชรา เพียงแต่ศีล ๕ ก็เป็นที่พึ่งบิดทางทุกข์เดือดร้อนได้ ๕ ประการ เป็นสุขสำราญร่มเย็นได้ ๕ อย่างดังนี้ ถ้ารักษาศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ก็ยิ่งเป็นที่พึ่งมากขึ้นไปตามจำนวนศีลนั้น ๆ นี้เป็นข้อที่ ๑ คือศีล ฯ

เมื่อมีศีลแล้ว อย่าคงอยู่เพียงเท่านั้นอุตส่าห์หมั่นบำเพ็ญพาหุสัจจะความเป็นผู้สดับฟังมากให้มีขึ้น จะได้เพิ่มเติมความรู้ความฉลาด ให้สามารถรู้แบบแผนขนบธรรมเนียมแลธรรมต่าง ๆ ส่วนทางที่ไม่ดีจะได้ละเลิก ส่วนที่ดีจะได้อุตส่าห์ทำบำเพ็ญ เป็นที่พึ่งแก่ศีลด้วยคือช่วยให้รู้ว่า ทำอย่างไรศีลขาดไม่บริสุทธิ์ ทำอย่างไรศีลบริสุทธิ์บริบูรณ์ดี เรื่องราวอะไรที่ไม่ดีจะมายั่วยวนชักชวนจิต ให้ทำผิดพูดผิด คิดผิดแลเห็นผิด จะได้เอาการที่ฟังไว้นั้นมาแนะนำตักเตือนห้ามกันใจเป็นอาวุธประหารขับไล่ความชั่วที่มายั่วจิต ให้ทำผิดพูดผิดคิดผิดแลเห็นผิดให้ระงับสงบ สมเด็จพระนราศภบรมศาสดาจึงทรงแสดงว่า อริยสาวกมีสุตะเป็นอาวุธ เช่น คนฟาดฟันข้าศึกศัตรูให้พินาศพ่ายแพ้ไปด้วยอาวุธ ฉะนั้น การได้สดับฟังมาก เป็นเหตุให้รู้วิชาศิลปศาสตร์

แลฉลาดมาก ไปไหนก็จะติดตัวไปด้วย ถ้าพบส่วนดีหรือชั่ว จะได้ตรวจตราดูตัว ส่วนที่ดีก็ประพฤติให้เกิดมี ส่วนที่ชั่วก็ละเลิกเสีย นี้เป็นที่พึ่งแก่ตัว เมื่อตัวประพฤติได้ดีก็ชี้แจงตักเตือนแนะนำพร่ำสอนคนอื่นแลบริวารบริษัท นี่จัดว่าเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นด้วย นี้เป็นข้อที่ ๒ คือพาหุสัจจะความได้ฟังมาก ฯ

เมื่อได้สดับฟังรู้แบบแผนความดีชั่วตลอดถึงลักษณะคน ก็จะได้เลือกค้นดูว่าเป็นคนไม่ดีไม่ควรคบหรือเป็นคนดีควรคบ สมเด็จพระนราศภทรงสั่งสอนไม่ให้คบคนพาล ให้คบบัณฑิต แม้คนเป็นบัณฑิต ก็ทรงสอนให้คบบัณฑิตที่ดีกว่า จะได้ชักพาตัวให้ดียิ่งขึ้น ถ้าหาไม่ได้ ก็ให้คบคนที่เสมอกับตัว จะได้ปรึกษาหารือถ่ายความรู้ความดีแลกเปลี่ยนกัน ทรงห้ามไม่ให้คบคนที่ต่ำกว่าตน แต่ทรงผ่อนปรนสงสารคนที่ต่ำกว่าเปิดช่องไว้ว่า จะคบคนที่ต่ำกว่าตัวได้ด้วยอาศัยเมตตากรุณาจะสงเคราะห์ผู้นั้นให้ดียิ่งขึ้นดังนี้ ฯ การคบคนดีเรียกว่า กลฺยาณมิตฺตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี คบคนดีมีประโยชน์มากใหญ่ แม้คนดีมาแต่ไกลก็เตือนใจให้นึกถึงความดีของเขา แลข้อที่เขาเคยแนะนำตักเตือนไว้ ถ้าขณะนั้นประพฤติอะไรไม่ดี ก็ต้องเลิกหรือเล่นอะไรที่ไม่สมควรก็ต้องซุกซ่อน มิตรดีเพียงเราเห็นแต่ไกลยังไม่ทันตักเตือน ก็ทำให้เพื่อนที่คบไม่กล้าทำผิดเป็นที่พึ่งได้ ยิ่งมิตรเข้ามาใกล้ก็จะได้เห็นมรรยาทท่าทางที่ถูกระเบียบแบบแผน ได้ฟังถ้อยคำสำนวนไพเราะดีที่เป็นคติเป็นสุภาษิต และคำตักเตือนแนะนำพร่ำสอน ล้วนเป็นคุณประโยชน์แก่ตน พระอานนท์เคยกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า การคบมิตรดีเป็นครึ่งหนึ่งของศาสนา พระบรมศาสดาตรัสห้ามว่า อานนท์อย่าพูดอย่างนั้น การคบมิตรดีเป็นหมดทั้งสิ้นของศาสนาทีเดียว ดังนี้ การคบมิตรดีทำให้ผู้คบดัดแปลงแก้ไขกายวาจาใจให้ดี เป็นที่พึ่งแก่ผู้คบนั้น คนใดมาคบผู้นั้นต่ออีก ก็ทำคนนั้นให้เป็นคนดีอีก นี้เป็นที่พึ่งแก่คนอื่นอีกด้วย เป็นที่พึ่งได้จริง นี้เป็นข้อที่ ๓ คือ กลฺยาณมิตฺตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี ฯ

เมื่อได้คบคนดีเป็นมิตรสหาย ถ้าจะไม่ให้ท่านเบื่อหน่ายอิดหนาระอาใจในการตักเตือนตน ก็ต้องประพฤติเป็นคนว่าอ่อนสอนง่าย เป็นแม่แรงอุดหนุนน้ำใจมิตรให้มีกำลังมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส โสวจสฺสตา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายสืบต่อไป ผู้ใดอันกัลยาณมิตร หรือครูบาอาจารย์แนะนำตักเตือนแล้ว ส่วนใดที่เห็นว่า

เป็นโทษไม่ถูกเป็นการผิด ผู้นั้นก็เปลื้องปลิดละเลิกส่วนนั้นทันทีทันใดไม่รอรั้งไว้ ส่วนไหนที่เป็นคุณประโยชน์ ไม่เหลือวิสัยก็ไม่ร่ำไรรีบลงมือประพฤติทำบำรุงให้มีขึ้นทันที เช่นนี้เป็นลักษณะของคนว่าง่ายสอนง่าย ถ้ามิตรสหายตักเตือนแนะนำ ก็ไม่ทำไม่ประพฤติตาม ความชั่วความดีมีอยู่เท่าใด ก็คงอยู่เท่านั้นไม่เปลี่ยนแปลงแปรผันไปตามคำตักเตือนแนะนำก็ทำให้กำลังใจของมิตรสหายอ่อนเพลียลงเห็นว่าเป็นคนว่ายากสอนยาก การแนะนำพร่ำสอนด้วยความลำบากเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ก็หาประโยชน์มิได้ ฝ่ายความเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เป็นเหตุให้เกิดความสุขสบาย คุณประโยชน์สิริสวัสดิ-ศุภมงคล เป็นที่พึ่งแก่ตน สมเด็จพระทศพลจึ่งตรัสว่าเป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่ง ทั้งเป็นที่พึ่งแก่คนอื่น ผู้ประพฤติตามผู้ว่าง่ายสอนง่ายนั้นช่วยแนะนำพร่ำสอนอีกต่อ ๆ ไป นี้เป็นข้อที่ ๔ คือ โสวจสฺสตา ความเป็นคนว่า ง่ายสอนง่าย ฯ

ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายเป็นคุณสมบัติของตนที่ควรบำเพ็ญไว้เป็นนิตย์ แต่ยังไม่ได้ทำกิจตอบแทนสนองคุณของมิตรดี ที่ได้ตักเตือนแนะนำทำคุณประโยชน์ให้ ถ้าได้โอกาสแม้ขาดแคลนทรัพย์ ก็ควรรับกิจธุระอุตสาหะช่วยจัดทำให้ลุล่วงสำเร็จเสร็จลง ตามความประสงค์ของมิตร ทั้งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำจิตของมิตรสหาย เป็นสังคหะอุบายอีกประการหนึ่ง และเป็นเครื่องแสดงความกตัญญูกตเวที อันเป็นรากแก้วของคนดีให้ปรากฏแม้ด้วยความขยันของตน สมเด็จพระนราศภทศพลจึงตรัส กึกรณีเยสุ ทกฺขตา ความเป็นคนขยันในกิจธุระ ต่ออีกข้อหนึ่ง เป็นที่พึ่งแก่คนอื่น คือมิตรมีกิจอะไรก็หมั่นขยันช่วยมิตร ทำให้เบาแรงแลให้สำเร็จประโยชน์ลุล่วงไป เจ้าของก็ปลอดโปร่งโล่งใจ รู้สึกบุญคุณจับใจได้ความสุขสำราญด้วยอำนาจความขยันท่านจึงประพันธ์ไว้ ความว่า สหายช่วยทำกิจธุระที่เกิดขึ้น นำความสุขมาให้ นี้เป็นที่พึ่งแก่มิตร ทำจิตของท่านให้รู้สึกว่าเป็นบุญเป็นคุณ กลับมาอุดหนุนเป็นที่พึ่งแก่ตนที่ทำให้ท่านมีเมตตากรุณารักใคร่ตนเพิ่มขึ้นอีก ถ้าขยันหมั่นทำกิจของตนในทางที่ชอบประกอบให้เกิดลาภผลทรัพย์สมบัติ ก็ทำตนให้ได้ความสุขสวัสดีเป็นที่พึ่งแก่ตน ทั้งเป็นที่พึ่งพำนักอาศัยของอนุชนบุตรธิดาเป็นต้น ตลอดถึงชนที่เป็นบริวารบริษัท นี้จัดเป็นข้อที่ ๕ คือ กึกรณีเยสุ ทกฺขตา ความเป็นคนขยันในกิจธุระ ฯ

ธรรม ๕ ข้อนี้เป็นที่พึ่งให้สำเร็จประโยชน์ทั้งตนทั้งคนอื่น ตลอดถึงบริวาร บริษัท เพราะความปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ด้วยคุณธรรมทั้ง ๕ นี้ ย่อมเป็นที่รักใคร่ ไม่มีใครเป็นข้าศึกศัตรู ตั้งตัวอยู่ได้ไม่ซวนเซล่มจมเดือดร้อนเป็นทุกข์ มีแต่ความสุข เกษมสำราญไปจนตลอดชาติ สมเด็จพระบรมโลกนาถทรงแสดงธรรม ๕ ข้อนี้แล้ว แต่ด้วยกำลังพระมหากรุณาแก่ประชานิกรเพื่อจะทรงสั่งสอนอบรมสาธุชนผู้มีอุปนิสัย สามารถอาจประพฤติปฏิบัติให้ประณีตยิ่งขึ้นอีก ไม่ให้หยุดอยู่พอเพียงแต่เท่านั้น เพราะว่าประพฤติได้ชั้นต้นแต่เพียง ๕ ข้อ ยังส่อแสดงให้เห็นเป็นที่พึ่ง อำนวยคุณ-ประโยชน์ร่มเย็นเป็นสุขพ้นจากทุกข์แผดเผาเร่าร้อนเห็นประจักษ์ เพื่อจะทรงชักจูง อบรมอัธยาศัยใจคอของพุทธบริษัทให้บำเพ็ญข้อปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นเป็นที่พึ่ง จึงตรัสอีก ๕ ข้อต่อไปคือ

ธมฺมกามตา ความเป็นผู้รักใคร่ธรรม มีปรีดาปราโมทย์ยิ่งใหญ่ ในธรรมที่ยิ่งขึ้น ในวินัยที่ยิ่งขึ้น ศีลเป็นวินัยคุ้มครองกายวาจาให้ประณีตขึ้นไปโดยลำดับเมื่อประพฤติล่วงเข้า ถ้าเป็นพระ ต้องถูกปรับโทษเป็นอาบัติตามโทษหนักเบา ฝ่ายคฤหัสถ์ เล่าล่วงข้อที่หนัก เช่น ฆ่ามนุษย์ ก็ต้องถูกกฎหมายลงโทษ ส่วนธรรมเป็นเครื่องคุ้มครองกาย วาจาใจ ตลอดถึงความเห็นพระพุทธเจ้าแลกฎหมายไม่ได้ปรับโทษแต่กฎธรรมดาลงโทษแลให้บำเหน็จรางวัล คือ ใครประพฤติผิดธรรมก็ได้รับความพินาศ ทุกขภัยพิบัติเดือดร้อนกายใจ ใครประพฤติถูกธรรมก็ได้รับความสมบูรณ์พูนสุข พ้นทุกข์ภัยหายเร่าร้อน ทั้งเดินยืนนั่งนอน มีความเกษมสำราญสวัสดิมงคลทุกคืนวัน เหตุนั้นสาธุชนคนดีจึงเกลียดชังอธรรม นิยมรักใคร่ธรรม คนใดชอบอธรรม ไม่ชอบธรรม คนนั้นก็มีแต่ความเสื่อมไม่มีความเจริญ คนใดชอบธรรม ไม่ชอบอธรรม คนนั้นก็มีแต่ความเจริญร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีความเสื่อมทุกขภัยพิบัติ สมกับความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในปราภวสูตร ความว่าผู้รักใคร่ธรรมเป็นผู้เจริญ ผู้เกลียดชังธรรมเป็นผู้เสื่อม เพราะฉะนั้นจึงควรที่จะละเลิกอธรรมให้น้อยลง จงประพฤติธรรมให้ยิ่งขึ้น การที่จะเป็นได้เช่นนี้ ก็ต้องอาศัยมีความรักใคร่ธรรมเป็นเหตุเบื้องต้นให้ได้ประสพผลดี มีความเจริญรุ่งเรืองร่มเย็นเป็นที่พึ่งแก่ตนแลคนอื่นนี้เป็นข้อที่ ๖ คือ ธมฺมกามตา ความเป็นผู้รักใคร่ธรรม ฯ

เมื่อชอบใจรักใคร่ธรรมแล้ว ก็ตั้งใจเพียรพยายามประพฤติปฏิบัติธรรม ความเพียรพยายามเรียกว่าวิริยะ แปลว่า ความเป็นผู้กล้า คือ ไม่ย่อท้อต่อความไม่สำเร็จไม่ยอมตัวให้จมอยู่ในความเกียจคร้าน ย่อลงเป็น ๒ ประการ คือ ละความชั่ว เป็นปหานะ ๑ เจริญความดี เป็นภาวนา ๑ การละชั่วแยกออกอีกเป็น ๒ คือ ความชั่วที่ยังไม่ได้ทำด้วยกายวาจาใจ ก็เพียรระวังอย่าทำ เพราะทำเข้าแล้ว มีแต่ความเสื่อมเสียเดือดร้อน จงสอนตัวว่าคนที่ล่มจมเสื่อมเสียทุกข์ร้อนต่าง ๆ ก็เพราะทำความชั่วความไม่ดี ถ้ามีสติคอยระวังเสียก่อนก็จะไม่ทำ นี้อย่าง ๑ เมื่อระวังแล้วยังขืนชวนใจจะให้ทำให้ได้ ก็ต้องแนะนำใจตัวว่า ความชั่วไม่ได้มาบังคับให้เราทำ เราไปทำเข้าเองจึงเกิดความชั่ว ถ้าเราไม่ทำ ความชั่วก็ไม่มี สมเด็จพระชินสีห์จึงตรัสว่า นตฺถิ ปาปํ อกุพฺพโต เมื่อคนไม่ทำบาป บาปก็ไม่มี เช่น ตีคน ก็เพราะเราตีไม่มีใครมาบังคับบัญชา เราตีเอง เมื่อพิจารณาดูเห็นชัดเจนเช่นนี้ กำลังใจก็จะแข็งแรงขึ้นแล้วละเลิกได้ ๑ ส่วนความเจริญความดีนั้นก็แยกเป็น ๒ คือ ความดีส่วนไหนที่ยังไม่ทำก็ทำให้มีขึ้น ๑ ส่วนไหนที่ทำได้แล้วก็ตรวจตราดู ถ้ายังบกพร่องอยู่ ก็ทำซ่อมแซมให้บริบูรณ์ ที่บริบูรณ์แล้วก็อย่าทอดทิ้งเลิกถอนเสีย ๑ ฯ การละความชั่วให้ลดถอยน้อยหมดไปก็เป็นธรรมอย่าง ๑ การทำความดีให้มีขึ้นก็เป็นธรรมอย่าง ๑ เมื่อพิจารณาดูเช่นนี้ก็เห็นได้ว่า ธรรมได้เปรียบกว่าอธรรม คือ อธรรมได้แต่ทำชั่วส่วนเดียวมีผลเป็นความเสื่อมเสียอย่างเดียว ฝ่ายธรรมมีถึง ๒ ส่วนดังกล่าวแล้ว ล้วนแต่ให้พ้นจากทุกข์ภัยพิบัติส่วน ๑ ล้วนแต่ให้มีความสุขสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลเจริญยิ่งขึ้นไปส่วน ๑ ธรรมใครทำดีเมื่อใดก็ได้ผลเมื่อนั้น จึงเป็นอกาลิโก ให้ผลไม่มีเวลา เช่น กำลังฟังธรรมเทศนาอยู่บัดนี้ ก็ให้ผลทำให้สงบกายวาจาสงบใจให้อยู่ในธรรม ไม่โลภไม่โกรธไม่หลง ไม่ได้ทำความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่ง ความบริสุทธิ์ความสุขสบายก็มีปรากฏในบัดนี้ ไม่เหมือนผลอย่างอื่น เช่น ทำนา กว่าจะได้ผล ถ้าข้าวเบา ก็ตั้ง ๓ เดือน ข้าวหนักก็ราว ๕ เดือน ถ้ารับจ้างรายวันก็ได้ผลเวลาเย็นเลิกงาน ถ้ารับราชการ ก็ได้ต่อวันที่ ๑ เดือนหน้าเป็นอย่างดี ส่วนธรรมะ ทำในบัดนี้ ก็ได้ผลในบัดนี้ คือ พ้นจากทุกข์เดือดร้อน เดินยืนนั่งนอนก็มีความร่มเย็นเป็นสุขทุกอิริยาบถ สมเด็จพระสุคตจึงตรัสว่า วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ

คนพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร ถ้าเพียรทำเฉพาะตนก็เป็นที่พึ่งแก่ตน ถ้าเพียรช่วยคนอื่นก็เป็นที่พึ่งแก่คนอื่นด้วย นี้เป็นข้อที่ ๗ คือ วิริยะ ความเพียร ฯ

เมื่อเพียรพยายามก็ต้องเพียรในทางที่ชอบประกอบการแสวงหาสิ่งที่ไม่เป็นทุจริตผิดธรรม ผิดวินัย ได้มาแล้วก็ยินดีตามมีตามได้ ชื่อว่าสันโดษสันโดษฝ่ายคฤหัสถ์ก็คือไม่ยินดีพอใจในการทำมาหากินที่ไม่บริสุทธิ์เป็นทุจริตมิจฉาชีพ ประกอบแต่การที่บริสุทธิ์สุจริตสัมมาชีพ จะทำอะไรให้พอเหมาะพอสมควรไม่แสวงหาจนเกินวาสนาฐานะกำลังของตน สันโดษฝ่ายบรรพชิต ก็คือมีจิตยินดีแต่เท่าที่มีอยู่ตามมีตามได้ไม่ขวนขวายในทางที่ผิดธรรมผิดวินัยเหนี่ยวรั้งใจไว้ได้ไม่ให้ตกไปอยู่ในอำนาจของความปรารถนาอยากได้ใคร่ดีทะเยอทะยาน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ให้เกิดบาปกรรมทำผิดเมื่อเหนี่ยวรั้งจิตไว้ได้ให้อยู่ในสันโดษ ก็พ้นจากโทษทุกข์ภัย มีสิ่งของอยู่เท่าไร ก็ยินดีตามมีตามได้ มีใจสบายสงบความดิ้นรนเหมือนคนมั่งมี สมเด็จพระมหามุนีจึงตรัสว่าสนฺตุฏฺฐิ ปรมํ ธนํ สันโดษเป็นทรัพย์อย่างเยี่ยม ดังนี้ เป็นที่พึ่งแก่ตนทำให้เป็นสุขแลเป็นที่พึ่งแก่คนอื่น เพราะไม่ได้ทำให้เกิดทุกขภัยแก่ใคร ๆ เป็นที่พึ่งได้ดี ข้อนี้เป็นข้อที่ ๘ เรียกว่า สันโดษ คือ ความยินดีเท่าที่มี ฯ

ธรรมที่พึ่ง ๘ ข้อเบื้องต้น จะมีผลเป็นที่พึ่งได้ก็ต้องอาศัยข้อที่ ๙ คือสติแลข้อที่ ๑๐ คือ ปัญญาช่วยรักษาควบคุมกำกับ จึงจะได้รับผลดี เช่นศีลต้องมีสติคอยระวังกายวาจา ต้องมีปัญญาพิจารณาเห็นโทษเห็นคุณช่วยอุดหนุนให้ศีลบริสุทธิ์ ส่วนการฟังก็ต้องมีสติตั้งใจตรับฟัง กับทั้งมีปัญญาพิจารณาเหตุผล ช่วยอุดหนุนคนฟังให้เกิดความฉลาด ดังนี้เป็นต้น ฯ สติมีชื่อ ๒ อย่าง คือ สติเนปักกะ แปลว่าสติเป็นเครื่องรักษาตัวรอบคอบอย่าง ๑ สติหรืออนุสสติ แปลว่าระลึกหรือตามระลึกถึงกิจที่ทำถ้อยคำที่พูดแล้วแม้นานได้อย่าง ๑ ฯ สติแปลว่าความระลึก ที่จริงความระลึกก็มีด้วยกันทุกคนในเวลาตื่นอยู่ คนไม่มีสติก็พลั้งพลาดเสียหาย เช่น ถือของที่จะแตกทำลายไม่มีสติก็พลั้งพลาดพลัดตกแตกขึ้นที่สูงไม่มีสติก็พลาดพลัดตก พูดไม่มีสติก็พลาดผิด ถ้ามีสติคุมอยู่กับกิจที่ทำถ้อยคำที่พูด ก็ไม่ผิดพลาดเกิดโทษ เช่นคนโกรธ ก็เพราะสติไม่ได้อยู่กับตน เอาไปนึกถึงคนที่โกรธกัน นึกถึงถ้อยคำที่เขาพูดอย่างนั้นเขาทำกิริยาอาการอย่างนั้น เผลอตัวก็เกิดความโกรธขึ้นไหม้เผาใจให้เร่าร้อนเคืองแค้น ถ้าจะไม่ให้โกรธก็อย่านึกถึงเรื่อง

โกรธ เอามานึกที่ลมหายใจออกเข้าของตัว สติก็มาอยู่กับตัว เป็นอานาปานัสสติกรรมฐานกั้นความโกรธเสียได้ ความโกรธก็ไม่มี สมเด็จพระศากยมุนีจึงตรัสว่า สติ เตสํ นิวารณํ สติเป็นดุจทำนบเครื่องกั้นกระแสกิเลส เช่น ความโกรธเสียได้ แม้ความรัก ความหลงก็สงบ เพียงเท่านี้ก็เป็นสติ คือสมาธิเป็นที่พึ่งได้หายเร่าร้อน ฯ

ส่วนปัญญานั้น สติตั้งที่ไหน ก็ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงที่นั่น เช่นตั้งสติกำหนดลมหายใจ ก็พิจารณาลมหายใจให้เห็นตามจริงด้วยปัญญาว่า ไม่ใช่ออกแต่ลมหายใจเท่านั้น ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศก็ออกมาด้วย คือถ้าหายใจให้ใกล้ชิดกับกระจกหลายหนเข้าก็จะเป็นฝ้าติดที่กระจก ฝ้านั้นคือธาตุดิน น้ำที่ติดกระจกแห้งหายไปนั้นเป็นธาตุน้ำ ไออุ่นที่ออกมากับลมนั้นเป็นธาตุไฟ ส่วนธาตุลมแลอากาศธาตุก็ตามหายใจออกมาด้วย ส่อให้รู้ความจริงว่า ร่างกายนี้เสื่อมสิ้นแปรปรวนอยู่ทุกลมหายใจของเก่ากลับออกไป ของใหม่เข้ามาแทนต่อ ๆ กันอย่างนี้ไปจนดับ เมื่อร่างกายเป็นอย่างนี้ สุขทุกข์ไม่ทุกข์ไม่สุข ความจำ ความคิด ความรู้สึก ซึ่งอาศัยอยู่ในร่างกายนี้ ก็ต้องเสื่อมสิ้นแปรปรวนไปเหมือนร่างกายฉะนั้น ปรากฏขึ้นชั่วขณะจิตเดียวก็ดับไป แม้ที่มีวิญญาณเช่นคนแลสัตว์ ทั้งที่ไม่มีวิญญาณ เช่น บ้านเรือนเครื่องใช้สอยทั้งหมด ก็จะเห็นปรากฏตามจริงว่าไม่เที่ยงยั่งยืน เสื่อมสิ้นชำรุดทรุดโทรมแตกตายดับไป ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาอ้อนวอนขอร้องของใครหมดทั้งโลก นี้เป็นปัญญา เป็นที่พึ่งดับความเร่าร้อนได้แท้ ฯ

แต่ปัญญาในสูตรนี้ทรงสอนเพียงให้พิจารณาเกิดแลดับว่า สิ่งทั้งปวงในโลกมีเกิดเป็นเบื้องต้น มีดับเป็นที่สุด ส่วนไหนเล็กแบบบางก็ดับไปก่อน ส่วนไหนใหญ่โตแข็งแรงก็ดับทีหลัง ล้วนไม่ยั่งยืนมั่นคงอยู่ได้เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป เป็นปัญญาประเสริฐสามารถชำแรกทำลายกิเลส ให้ถึงความหมดทุกข์ได้โดยชอบ เป็นต้น ทางปัญญาของพระโสดาบันที่เกิดดวงตาเห็นธรรมว่า ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ ไม่ว่าอะไรหมดสิ่งใดเกิด สิ่งนั้นต้องดับ ให้เห็นชัดตลอดหมดทั้งโลก ฯ สติกับปัญญาเป็นคู่กัน ถ้าผู้ปฏิบัติรู้จักสติแลปัญญาแล้วพิจารณาถึงปัญญาคราวใด สมาธิก็มีขึ้นพร้อมกัน ไม่เว้น

จากกัน เพราะว่าปัญญาที่กำลังเห็นจริงนั้นก็ต้องมีจิตแน่วแน่เป็นสมาธิอยู่ในนั้นด้วย เมื่อสมาธิมี ก็ไม่มีความรักโกรธหลง ปัญญาความรู้ถูกตรงตัดมูลรากคือความไม่รู้จำคิดเห็นผิดเสีย เป็นที่พึ่งแก่ผู้ปฏิบัติได้จริง จัดเป็นข้อที่ ๙ คือ สติ เป็นข้อที่ ๑๐ คือ ปัญญา ฯ

ธรรม ๕ ข้อตอนปลาย ทรงสั่งสอนกัลยาณชนทั้งหลายให้เขยิบธรรมสูงยิ่งขึ้นไป ไม่ให้เพียงพออยู่แต่ ๕ ข้อตอนต้น ล้วนเป็นที่พึ่งแก่สาธุชนผู้ปฏิบัติเคารพรับธรรมนี้ไว้ เหมือนร่มใหญ่ผู้ใดกางกั้นขึ้น ก็บังแดดร่มฝนกันน้ำค้างเป็นที่พึ่งแก่ผู้นั้น ถ้าคนไม่กางกั้น จะให้ร่มมากางกั้นให้ไม่ได้ ธรรมก็เป็นเช่นเดียวกันใครไม่ประพฤติตาม ธรรมก็เป็นที่พึ่งให้ไม่ได้ ผู้ใดประพฤติ ธรรมก็เป็นที่พึ่งแก่ผู้นั้นได้จริง รวมธรรมทั้งตอนต้น ๕ ข้อ เข้าด้วยกันเป็น ๑๐ ประการ ล้วนเป็นที่พึ่งพำนักอาศัย ให้ได้ความร่มเย็นเป็นสุข พ้นทุกขภัยพิบัติ เจริญสิริสวัสดิพิพัฒนมงคล สาธุชนพุทธบริษัทได้สดับพึ่งแล้ว อุตส่าห์ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ที่พึ่งมีประจำสำหรับตน ทั้งเป็นอันได้บูชาสมเด็จพระทศพล ด้วยปฏิบัติบูชาอย่างยอดยิ่งที่ถูกพระหฤทัย ย่อมมีความเจริญงอกงามไพบูลย์พูนสุขในโลก บรรลุโมกขธรรมในพระพุทธศาสนาโดยนัยดังวิสัชนามา ด้วยประการฉะนี้แล ฯ

ไหว้ ๕ ครั้ง

ของ

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

วัดเทพศิรินทราวาส

ในวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ไม่ว่าเวลาไร ตามแต่เหมาะ ต้องไหว้ให้ได้ ๕ ครั้ง เป็นอย่างน้อย ในคราวเดียวนั้น ถ้ามีดอกไม้ธูปเทียน ก็บูชา ถ้าไม่มี ก็มือ ๑๐ นิ้ว และปากกับใจ ควรไหว้จนตลอดชีวิต คือ ครั้งที่ ๑ พึงนั่งกระโหย่งเท้าประณมมือ ว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ ๓ หน แล้วว่า พระพุทธคุณ คือ

อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิสตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ ฯ

หยุดระลึกถึงพระปัญญาคุณ ทรงรู้ดีรู้ชอบสิ้นเชิง พระกรุณาคุณ ทรงสงสารผู้อื่น และสั่งสอนให้ปฏิบัติตามของพระพุทธเจ้าจนเห็นชัดแล้ว กราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๒ ว่า พระธรรมคุณ คือ

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ ฯ

หยุดระลึกถึงคุณพระธรรม ที่รักษาผู้ปฏิบัติตามไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว จนเห็นชัดแล้ว กราบลงหน ๑ ฯ ครั้งที่ ๓ ว่า พระสังฆคุณ คือ

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลีกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ

หยุดระลึกถึงคุณ คือ ความปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติชอบ ของพระอริยสงฆ์ จนเห็นชัดแล้ว กราบลงหน ๑ ฯ

นั่งพับเพียบประณมมือ ตั้งใจถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ไม่ถือสิ่งอื่นยิ่งกว่า จนตลอดชีวิต ว่าสรณคมน์ คือ

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ทุติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ฯ

ครั้งที่ ๔ ระลึกถึงคุณบิดามารดาของตน จนเห็นชัดแล้ว กราบลงหน ๑ ฯ

ครั้งที่ ๕ ระลึกถึงคุณของบรรดาท่านผู้มีอุปการะแก่ตน เช่น พระมหากษัตริย์ และครูบาอาจารย์เป็นต้นไป จนเห็นชัดแล้ว กราบลงหน ๑ ฯ

ต่อไปนี้ไม่ต้องประณมมือ ตั้งใจพิจารณาเรื่องและร่างกายของตน ว่าจะต้องแก่ หนีความแก่ไปไม่พ้น จะต้องเจ็บ หนีความเจ็บไปไม่พ้น จะต้องตาย หนีความตายไปไม่พ้น จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น มีกรรมเป็นของตัว คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นอนิจจังไม่เที่ยง ไม่แน่นอน เป็นทุกขัง ลำบากเดือดร้อน เป็นอนัตตาไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของตน ฯ ครั้นพิจารณาแล้ว พึงแผ่กุศลทั้งปวง มีการกราบไหว้เป็นต้นนี้ อุทิศให้แก่ท่านผู้มีคุณมีบิดามารดาเป็นต้น ตลอดจนชั้นสูงสุด คือ พระมหากษัตริย์ ทั้งเทพดามนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายว่า จงเป็นสุข ๆ อย่ามีเวร อย่ามีภัยเบียดเบียนกันและกัน อย่ามีความทุกข์กายทุกข์ใจ จงมีสุขกายสุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

การไหว้ ๕ ครั้งนี้ ถ้าวันไหนขาด ให้ไหว้ใช้ในวันรุ่งขึ้น ถ้านั่งกระโหย่งเข ไม่ได้ ก็นั่งพับเพียบ ถ้านั่งไม่ได้ก็นอนไหว้ เมื่อยกมือไม่ขึ้น ก็ปากกับใจ ถ้าทำไ อย่างนี้ เป็นเครื่องพยุงตนให้เป็นคนดี ไม่ให้เป็นคนชั่ว และให้ตั้งอยู่ในที่ดี ไม่ใ ตกไปในที่ชั่ว ถ้าผู้ใดปฏิบัติได้เสมอจนตลอดชีวิต ผู้นั้นจะอุ่นใจในตัวของตัวเอ มีความเจริญงอกงามไพบูลย์ยิ่ง ๆ ขึ้นเสมอทุกคืนวัน คุ้มครองป้องกันภยันตรา ปราศจากความเสียหายที่ไม่เหลือวิสัย และตั้งตัวได้ ในทางคดีโลกและทางคดีธรร เต็มภูมิเต็มชั้นของตน ๆ ทุกประการ

ปลงกัมมัฏฐาน

ชราธมฺโมมฺหิ	เรามีความแก่เป็นธรรมดา
พฺยาธิธมฺโมมฺหิ	เรามีความป่วยไข้เป็นธรรมดา
มรณธมฺโมมฺหิ	เรามีความตายเป็นธรรมดา
นานาภาโว วินาภาโว	เรามีอันต้องเป็นไปต่าง ๆ เรามีอันต้องพลัดพรากจากกัน
กมฺมสฺสโกมฺหิ	เรามีกรรมเป็นของของเรา ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
อนิจฺจํ	ทุกสิ่งทุกอย่างไม่แน่นอน
ทุกฺขํ	ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์
อนตฺตา	ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เป็นตัวเป็นตน

ประณมมือแบบเฉพาะตัว

ก๋งญวน	กากบาท	ขัดแตะ	ขอส่วนบุญ
ขนาบแก้ม	ข้าวต้มมัด	คืมห้าอัน	แง่งขิง
จี๊จมูก	จิ้มปาก	ฉกจวัก	เต่าหับ
บัวตูม	บานพับ	ปาท่งโก๋	ปูนอน
เบ่าขลุ่ย	เบ่าแคน	ป้องปาก	ไม้เอน
ยันคาง	แยกเขี้ยว	รำพึง	เรียกนกเขา
หน้าจั่ว	อุ้มท้อง	ฯ ล ฯ	
กราบพระ	สวดมนต์	มีแบบเฉพาะตัวต่างหาก	

เล่าเรื่องสุวรรณสามชาดก

พระสาสนโสภณ (เอื้อน ชินฺทตฺตเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

"อตีเต ภิกฺขเว พาราณสินครโต อวิทูเร นทิยา โอริมตีเร เอโก เนสาท-คาโม อโหสิ"

ในอดีตกาล ยังมีบ้านพรานหมู่หนึ่ง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำฝั่งนี้ ไม่ไกลจากนครพาราณสี และมีบ้านพรานอีกหมู่หนึ่ง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำฝั่งโน้น พรานหัวหน้าของหมู่บ้านพราน แต่ละฟากฝั่งนั้นเป็นเกลอกัน ต่างทำกติกาไว้ต่อกันว่า ถ้าฝ่ายหนึ่งมีลูกชาย อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกสาว จักทำอาวาหวิวาหมงคลด้วยกัน อยู่มาภรรยาพรานหัวหน้าหมู่บ้านฝั่งนี้คลอดบุตรเป็นชาย ชื่อทุกูละ ฝ่ายภรรยาพรานหัวหน้าหมู่บ้านฝั่งโน้นคลอดบุตรเป็นหญิง ชื่อปาริกา เด็กทั้ง ๒ นั้นแม้เกิดในตระกูลพรานก็จริง แต่ไม่ทำปาณาติบาต เมื่อถึงวัยควรแก่การอาวาหวิวาหมงคล มารดาบิดาของแต่ละคนต่างบอกความจำนงแก่บุตรของตน เด็กทั้ง ๒ บอกปัดไม่รับ ไม่ไยดีอยู่ด้วยคู่ครองเรือน ต่างส่งข่าวถึงกันว่า ถ้าต้องการครองเรือน ก็จงครองเรือนกับคนอื่นเถิด ฝ่ายมารดาบิดาก็จัดการจนได้ ทุกูละกับนางปาริกา ถึงอยู่ด้วยกัน ก็อยู่ด้วยกันฉันพี่น้อง ไม่ลุอำนาจกิเลส ทุกูละไม่ฆ่าปลา ไม่ฆ่าเนื้อ แม้เนื้อสัตว์ก็ไม่ขาย มารดาบิดาว่า เจ้าเกิดในตระกูลพรานไม่ครองเรือน ไม่ฆ่าสัตว์ จะทำอะไรกิน ทุกูละว่า ถ้าพ่อแม่ยินยอมให้ฉันบวช ฉันขอบวชละ มารดาบิดายินยอม ทุกูละและนางปาริกายินดีปรีดา กราบลาไปประเทศหิมพานต์ ฟากฝั่งแม่น้ำคงคา มุ่งหน้าไปยังแม่น้ำมิคสัมมตา อันมีกระแสน้ำไหลบ่าลงมาแต่ประเทศหิมพานต์ จรดลำแม่น้ำคงคา

"ตสฺมึ ขเณ สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหาการํ ทสฺเสสิ" บัดนั้น พิภพแห่งท้าวสักกเทวราช สำแดงอาการร้อนจี๋ขึ้นมา ท้าวเธอทรงกำหนดทราบเรื่องแล้ว

มีเทวโองการมา ณ พระวิสสุกรรมเทพบุตร ให้นฤมิตบรรณศาลาขึ้น ๒ หลัง เพื่อเป็นอาศรมบท ของทุกูละและนางปาริกา ทั้ง ๒ นั้นไปถึงเข้าอาศัยอยู่ ถือเพศเป็นฤษีดาบส ประหลาดมากที่สัตว์ป่าทั้งหลาย แม้ต่างชนิดกัน บรรดามีในบริเวณนั้น ไม่เบียดเบียนกันต่างมีเมตตาจิตต่อกัน

"สกฺโก เตสํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉติ" ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาอุปัฏฐานศาลาของ ๒ ดาบสนั้น ทรงเล็งเห็นว่า สืบไปบัดหน้า ดาบสทั้ง ๒ จะต้องเสียตา จึ่งตรัสบอกให้รู้ตัว และทรงแนะนำว่า ควรได้บุตรไว้ปรนนิบัติ ด้วยการทำอย่างนี้ คือ ถึงคราวนางปาริกามีระดู จงเอามือค่อย ๆ ลูบท้องนาง เพียงเท่านี้ นางจะมีครรภ์ ทุกูละดาบสรับว่าเพียงเท่านี้พอทำได้ แล้วทำตามเทวบัญชา ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในครรภ์ของนางปาริกา ครบกำหนดแล้ว คลอดโดยสวัสดี มีผิวพรรณดุจทองคำน่าเกลียดน่าชังนัก มารดาบิดาตั้งชื่อว่า สุวรรณสาม ตามปกติมารดาบิดาอาบน้ำให้ให้นอนหลับ แล้วไปหามูลผลาผล ระหว่างนั้น นางกินนรีทั้งหลาย มาอุ้มสุวรรณสาม-โพธิสัตว์ไปให้ดื่มนม อาบน้ำชำระกายให้ ลูบไล้ทาตัวด้วยของหอมแล้วอุ้มมาส่งยังที่นางปาริกาตาปสินีผู้มารดา กลับจากป่า ก็ให้สุวรรณสามลูกน้อยดื่มนม เป็นอย่างนี้มาจนสุวรรณสามโพธิสัตว์ อายุ ๑๖ ปี สุวรรณสามเป็นเด็กฉลาดช่างสังเกต เมื่อ ๒ ดาบสผู้เป็นมารดาบิดา ไปหามูลผลาผลก็คอยสังเกตทางมาไว้ เป็นห่วงใยว่า เผื่อมีเรื่องจะไปตามถูกทันท่วงที อยู่มาวันหนึ่ง ๒ ดาบสผู้มารดาบิดาไปหามูลผลาผลตามเคย เกิดฝนตกระหว่างทาง ๒ ดาบสจึ่งเข้าหลบฝนใต้ต้นไม้ ยืนพักบนจอมปลวก ในจอมปลวกนั้นมีงูพิษอาศัยอยู่ น้ำฝนถูกตัว ๒ ดาบสไหลลงไปในจอมปลวก เข้าจมูกงูพิษนั้น มันพ่นลมออกมาทางจมูก ลมนั้นถูกตาทั้งคู่ของ ๒ ดาบส เกิดเป็นพิษถึงกับตาบอดทันที ๒ ดาบสปรับทุกข์คร่ำครวญอยู่ ณ ที่นั้น สุวรรณสามโพธิสัตว์เห็นผิดเวลา บ่านนี้แล้วทำไมพ่อแม่ถึงยังไม่กลับ เคยกลับเวลานี้ทุกวันนี่ จึ่งรีบไปตามทางที่สังเกตไว้ เดินพลางร้องเรียกหาพลาง ๒ ดาบสจำเสียงลูกได้จึ่งขานรับ แล้วรีบบอกว่า สามหรือ อย่าเข้ามานะลูก ตรงนี้น่ากลัว สุวรรณสามโพธิสัตว์ยื่นไม้เท้าเข้าไปให้จับจูงออกมา พอรู้เรื่องแล้วร้องไห้พลางหัวเราะพลาง มารดาบิดาถามว่าทำไม เดี๋ยวร้องไห้เดี๋ยวหัวเราะเล่าสุวรรณสามโพธิสัตว์ว่า ร้องไห้เพราะเสียใจ ที่พ่อแม่ตาบอดเสียแต่ลูกยังเล็ก ๆ หัวเราะ

เพราะดีใจที่จะได้ปฏิบัติสนองพระคุณพ่อแม่ในคราวสำคัญ เช่นนี้แล้วปลอบโยนให้เบาใจ ให้คำมั่นสัญญาว่า จะปรนนิบัติสนองพระคุณ ไม่ให้อดอยากลำบากเลย แล้วจูงกลับบรรณศาลา ปรนนิบัติเฝ้าอยู่ฟูมฟักมิให้เดือดร้อนรำคาญใจ สุวรรณสามโพธิสัตว์พันเชือกขึงเป็นราวโยงถึงกันในที่นั้น ๆ คือ ที่มารดาบิดาอยู่ ที่จงกรม ที่สำหรับถ่ายให้มารดาบิดาผู้เสียตาคลำสาวเดินไปมาได้สะดวก เช้าขึ้นกวาดที่อยู่ของมารดาบิดาเรียบร้อยแล้ว ไหว้มารดาบิดาขอลาไปตักน้ำ ที่แม่น้ำสัมมตานที มีฝูงกินนรหมู่เนื้อติดหน้าตามหลังไปด้วย กลับมาแล้วเตรียมน้ำล้างหน้า น้ำบ้วนปาก ไม้สีฟัน น้ำกินน้ำใช้ ถือเข้าไปส่งให้มารดาบิดากล่าวสุนทรวาจาว่า พ่อจ๋าแม่จ๋านี่น้ำล้างหน้า นี่น้ำบ้วนปาก นี่ไม้สีฟัน นี่น้ำกินนี่น้ำใช้ เลือกหามูลผลาผลที่เก็บไว้ ดูที่ดี ๆ รสหวานอร่อยปอกส่งให้มารดาบิดา มารดาบิดาอิ่มหนำสำราญแล้ว ตนเองจึ่งเคี้ยวกินส่วนที่เหลือเสร็จธุระเรียบร้อยแล้ว ไหว้มารดาบิดาขอลาเข้าป่าหามูลผลาผล ฝูงกินนรหมู่เนื้อติดหน้าตามหลังไปด้วยกัน ได้มูลผลาผลพอแล้ว มุ่งหน้ารีบกลับมาหามารดาบิดา ต้มน้ำอาบให้มารดาบิดา เช็ดมือเช็ดเท้ามารดาบิดา เก็บงำมูลผลาผลที่เหลือไว้สำหรับมื้อเช้าต่อไป สุวรรณสามโพธิสัตว์ ปฏิบัติมารดาบิดาอย่างนี้เป็นประจำวัน ตั้งแต่มารดาบิดาเสียตามา

"ตสฺมึ สมเย พาราณสิยํ ปีลยกฺโข นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ" สมัยนั้นพระเจ้าปีลยักขะ ครองราชสมบัติในนครพาราณสี มอบราชสมบัติให้พระชนนีปกครองส่วนพระองค์เที่ยวรอนแรมล่าสัตว์ เสด็จถึงแม่น้ำมิคสัมมตา ทอดพระเนตรเห็นรอยเนื้อที่ท่าน้ำ ซึ่งสุวรรณสามโพธิสัตว์เคยลงตักน้ำ จึงทำซุ้มพรางตาซุ่มอยู่ในนั้นพอตะวันตกเย็น สุวรรณสามโพธิสัตว์ลงตักน้ำ เนื้อทั้งหลายติดหน้าตามหลังมาเป็นฝูงพระราชาทรงเห็นเป็นประหลาดปรารถนาจะถามดู แต่ไม่สู้จะไว้พระทัย จะเป็นคนหรือเป็นใครคลางแคลงอยู่ จึ่งคิดจะยิงบั่นรอนทอนกำลังเสียก่อน คิดแล้วทรงก่งศรแผลงไปต้องกายสุวรรณสามโพธิสัตว์ ตรงสีข้างขวา ทะลุสีข้างซ้าย ฝูงเนื้อตกใจวิ่งเตลิดสุวรรณสามโพธิสัตว์ถูกยิงแล้ว ตั้งสติอย่างดีค่อย ๆ วางหม้อน้ำลงบนเนินทราย พยุงกายเอนลงนอนราบบนพื้นทราย ด้วยความเคารพในมารดาบิดาผู้บังเกิดเกล้า จึงหันศีรษะไปทางมารดาบิดาออกวาจาว่าในประเทศหิมพานต์นี้ เราไม่มีเวรกับใครที่ไหนเลย พ่อ

แม่เราหรือก็ไม่มีเวรกับใคร โธ่เอ๋ยช่างกระไรเลย อยู่ ๆ ก็มายิงเอาได้ เนื้อเราก็กินไม่ได้ หนังเราหรือก็ใช้อะไรไม่ได้ ไฉนหนอคนยิงเรา จึงไม่คิดให้เห็นประโยชน์ก่อน คนยิงนี้เป็นใคร เป็นบุตรใคร ไฉนจะได้เห็นหน้า บอกมาเถิด ยิงแล้วยังซุ่มอยู่ทำไมก็ไม่รู้ พระเจ้าปิลยักขะทรงได้ยินแล้ว ทรงดำริว่า เรายิงด้วยลูกศรกำซาบยาพิษ ยังไม่ยักด่าว่าตัดพ้อ ยังเรียกหาเราด้วยน้ำคำอันน่าสงสาร จำจะถามไถ่ไล่เลียงดูให้รู้เรื่อง แล้วเสด็จเข้าไปหา ตรัสบอกว่านี่เรานี้ชื่อปิลยักขะเป็นราชาของชาวกาสี มอบให้พระชนนีปกครองแว่นแคว้นแดนดิน ตัวเราเที่ยวรอนแรมล่าสัตว์ไปตามป่า เรามีฝีมือในทางธนูศิลป์ แม้ช้างที่เรายิงแล้วไม่แคล้วมือเลย ท่านเป็นใคร เป็นบุตรใคร ไฉนจะรู้จักบ้าง จงแจ้งนามแจ้งโคตรให้ทราบด้วยเถิด สุวรรณสามโพธิสัตว์ทูลเล่าว่า ข้าพระองค์เป็นบุตรพราน เดี๋ยวนี้ท่านบวชเป็นฤษีดาบส ข้าพระองค์ชื่อสาม ถึงปากมัจจุราชแล้วนอนรอตายอยู่ พระองค์ทรงยิงเอาด้วยลูกศรเล่มใหญ่กำซาบยาพิษ ดูราวกะพรานยิงเนื้อโปรดทอดพระเนตร ข้าพระองค์นอนจมเลือดอยู่นี่ โปรดทอดพระเนตร ลูกศรที่กำลังเสียบสีข้างขวา ทะลุสีข้างซ้ายเถิด อาการหนักมาก พระองค์ยิงแล้วยังซุ่มอยู่ทำไมก็ไม่รู้ เสือเหลืองถูกฆ่าเพราะหนัง หนังมันขายได้ ช้างงาถูกฆ่าเพราะงา งามันขายได้ ร่างกายข้าพระองค์นี้ มีอะไรเป็นประโยชน์ ไฉนไม่ทรงคิดให้ดี ทรงเห็นประโยชน์อะไรหรือจึงยิง พระเจ้าปิลยักขะตรัสว่า เนื้อมาถึงที่ยิงได้แล้ว เห็นท่านเข้าหนีไปหมด เราไม่ได้ยิงเนื้อ เราโกรธท่านด้วยเรื่องนี้ สุวรรณสามโพธิสัตว์ทูลว่า ช่างตรัสอะไรนี่ ฝูงเนื้อในป่านี้หรือเห็นข้าพระองค์ แล้วหนีไม่มีเลย ตั้งแต่จำความได้มา ฝูงเนื้อสัตว์ร้ายในป่าเถื่อน ไม่สะดุ้งกลัวข้าพระองค์เลย แม้แต่ฝูงกินนรีที่ว่าขลาดนัก อาศัยอยู่เขาคันธมาทน์ เห็นข้าพระองค์ก็มิเคยสะดุ้งตกใจกลัว กลับชื่นชมต่อกัน ไปเขาไปป่าไปด้วยกัน ดังฤาฝูงเนื้อจะสะดุ้งตกใจกลัวข้าพระองค์เล่า พระเจ้าปิลยักขะตรัสว่าเนื้อเห็นท่านแล้วไม่ตกใจกลัวดอก เราปดท่าน เราเคืองท่าน เพราะไม่ได้ยิงเนื้อต่างหากเออนี่ ท่านอยู่ที่ไหน ใครใช้มาตักน้ำ สุวรรณสามโพธิสัตว์ทูลว่า พ่อแม่ของข้าพระองค์เสียตา อยู่ในป่าใหญ่ ข้าพระองค์ตักน้ำไปให้ท่านกินท่านใช้ เวลานี้อาหารของท่านยังมีเหลือ พอประทังชีวิตไปได้อีกไม่กี่วัน ท่านเสียตาไปไหนไม่ได้ กลัวท่านจะอดน้ำตาย เจ็บปวดเพราะถูกยิงนี้ ไม่ใช่ทุกข์หนัก ไม่ได้เห็นหน้าพ่อแม่นี่แหละเป็นทุกข์

หนักที่สุดแล้ว พ่อแม่เข็ญใจกำพร้าอยู่ในป่า จะอ้างว้างเปลี่ยวใจร้องไห้คร่ำครวญ หลงร้องเรียกหาลูกอยู่โหวก ๆ ลูกศรคือความคิดถึงพ่อแม่นี่แหละ เสียบหัวใจข้าพระองค์เหลือทนแล้วเจ้าข้า ไม่ได้เห็นหน้าพ่อหน้าแม่ตายเสียดีกว่า พระเจ้าปีลยักขะตรัสว่า ดูก่อนสาม อย่าคร่ำครวญไปนักเลย เรามีฝีมือทางธนูศิลป์ จะฆ่าเนื้อหามูลผลาผล เลี้ยงมารดาบิดาของท่าน รับทำงานแทนท่านให้เหมือนท่านทำทุกอย่าง เอาเถอะ อยู่ที่ไหนเล่า มารดาบิดาของท่านสุวรรณสามโพธิสัตว์ทูลว่า ทางตรงจากศีรษะไปนี้ ชั่วระยะเสียงกู่ก็ถึงที่อยู่ โปรดเสด็จไปปรนนิบัติพ่อแม่ด้วยเถิด พูดได้เท่านี้ต้องหยุด กลั้นกลืนความเจ็บปวด ห่วงใยในมารดาบิดาก็อย่างที่สุดแล้ว สุวรรณสามโพธิสัตว์ ประณมมือถวายบังคม ทูลขอร้องว่า โปรดทรงชุบเลี้ยงพ่อแม่ผู้เสียตาด้วยเถิด โปรดตรัสบอกท่านด้วยว่า ลูกสามนี้ ขอกราบผ่าเท้าพ่อแม่เป็นครั้งสุดท้ายแล้วคราวนี้ บาดแผลกำเริบ ถึงกับแน่นิ่งไป พระเจ้าปีลยักขะ ทรงเห็นอาการอย่างนั้น ทรงสำคัญว่า ตายเสียแล้ว ไม่อาจทรงกลั้นความโศกได้ ทรงวางพระหัตถ์ทั้ง ๒ ลงบนศีรษะของสุวรรณสามโพธิสัตว์ ทรงกันแสงคร่ำครวญ

"ตทา พสุนฺธรี นาม เทวธีตา" ครั้งนั้นเทพธิดาชื่อพสุนธรี อยู่ที่เขาคันธมาทน์ ชาติก่อนเคยเป็นมารดาของสุวรรณสาม เล็งดูสุวรรณสามโพธิสัตว์ด้วยความรักดุจลูกในไส้ แล้วลอยไปอยู่บนอากาศ เหนือฝั่งแม่น้ำมิคสัมมตา ไม่แสดงตนให้เห็น กล่าวกะพระเจ้าปีลยักขะว่าพระองค์ทำผิดมาก พระองค์ทำกรรมลามก มารดาบิดาและบุตร เขามิได้ทำร้ายใคร พระองค์ฆ่าเสียด้วยลูกศรอย่างนี้ จะบอกให้ พระองค์ต้องรับเลี้ยงมารดาบิดาของเขา นั่นแหละสุคติจะพึงมีแก่พระองค์ พระราชาทรงได้ยินดังนั้น ทรงถือหม้อน้ำเสด็จไปสำนักมารดาบิดาของสุวรรณสามโพธิสัตว์ มารดาบิดาได้ยินเสียงฝีเท้าจำได้ว่าคนนี้ไม่ใช่ลูกเรา จึงถามว่า นั่นเสียงฝีเท้าใครหนอ เสียงฝีเท้าลูกเราไม่ดัง ลูกเราเดินเบา ไม่ดังอย่างนี้ ท่านนี่เป็นใครหนอ พระราชาตรัสว่า เราชื่อปีลยักขะ เป็นราชาของชาวกาสี เที่ยวรอนแรมล่าเนื้อไปตามป่า ทุกูลดาบสออกวาจาปฏิสันถารว่า พระองค์เสด็จมาดีแล้ว เชิญเสวยผลไม้ต่าง ๆ เชิญทรงดื่มน้ำซึ่งไหลมาจากภูเขาเย็นจืดสนิทดี พระราชาตรัสว่าท่านทั้ง ๒ เสียตา ใครเล่าหามูล-

ผลาผลมาให้ มูลผลาผลในที่นี้ ดูเป็นคนตาดีจัดสรรไว้ ทุกูลดาบสทูลว่า สามผู้ลูกชายหามาให้ นี่เขากำลังไปตักน้ำ ปานนี้จวนมาถึงแล้ว พระราชาตรัสบอกว่า ท่านดาบสเราผิดไปแล้ว อย่าว่ากระไรเลย เราเสียใจเหลือเกิน คือว่า สามผู้ลูกชายท่านนั้นเราฆ่าเสียแล้ว เดี๋ยวนี้นอนตายจมเลือดอยู่ที่พื้นทรายท่าน้ำโน่นแน่ะ นางปาริกาผู้มารดาอยู่บรรณศาลาใกล้กัน ได้ยินเสียงคิดว่า ใครหนอมาพูดกะทุกูละ จึงคลำเชือกสาวเดินไปหาทุกูละถามว่าท่านพูดกะใคร เสียงแว่ว ๆ ว่า เขาฆ่าลูกสามตายเสียแล้วหรือ หัวใจฉันนี้เฮือกเทียว ทุกูลดาบสว่า ท่านผู้นี้เป็นพระราชาของชาวกาสี ทรงยิงลูกสามตายที่ฝั่งแม่น้ำมิคสัมมตา ไหน ๆ ก็ตายไปแล้ว อย่ามุ่งร้ายหมายโทษพระองค์เลย นางปาริการ้องขึ้นว่า มาควักเอาหัวใจฉันไปเสียแล้ว โธ่ลูกรักคนเดียวหาได้ยาก เลี้ยงดูเราอยู่นี่นาท่านทุกูลดาบสว่า จริงแหละเลี้ยงเราอยู่ เป็นที่รักยากจักหาได้ แต่คนไม่โกรธคนฆ่าลูกนั้น บัณฑิตสรรเสริญ แล้ว ๒ ดาบสข้อนอกโอดครวญถึงสุวรรณสามโพธิสัตว์ดูนี่น่าสงสารยิ่งนัก พระเจ้าปิลยักขะตรัสปลอบโยนว่า ขออย่าคร่ำครวญไปนักเลยเรารับเลี้ยงดูท่านเอง อันดับนั้น ๒ ดาบสส่างโศก แล้วสนทนากะพระราชาว่า การทรงทำอย่างนั้นไม่สมควร ไม่สำเร็จในอาตมาทั้ง ๒ พระองค์เป็นพระราชาของอาตมาทั้ง ๒ อาตมาทั้ง ๒ ขอถวายบังคมพระบาทพระองค์ พระเจ้าปิลยักขะทรงฟังดังนั้น ทรงยินดีอย่างยิ่ง ทรงเห็นว่าอัศจรรย์นักที่ดาบสทั้ง ๒ มิได้กล่าวคำหยาบคายแก่พระองค์ผู้ทำร้ายถึงเพียงนี้ ยังยกย่องด้วย จึงตรัสว่าท่านกล่าวเป็นธรรม ท่านบำเพ็ญความถ่อมตนท่านจงเป็นพ่อแม่ของเรา เราเป็นเสมือนลูกของท่าน ๒ ดาบสทูลว่า การงานที่จะพึงทำแก่อาตมาอะไรก็ไม่มีดอก ขอแต่โปรดจูงอาตมาทั้ง ๒ ไปที่ลูกสามด้วยเถิด อาตมาขอลูบคลำเท้าทั้ง ๒ ของลูก ขอลูบคลำดวงหน้าของลูกแล้ว ขอตายตามลูกไป พระเจ้า-ปิลยักขะตรัสว่าสัตว์ร้ายชุมกัน อยู่ที่อาศรมบทนี้เถิด อย่าไปเลย ๒ ดาบสจะไปให้ได้พระราชาไม่อาจทัดทาน จึงทรงนำพาไปตามความประสงค์ ครั้นถึงจึงทรงนำเข้าไปที่ศพทุกูลดาบสผู้บิดา ช้อนศีรษะขึ้นวางบนหน้าตัก นางปาริกาผู้มารดา ยกเท้าขึ้นพาดบนหน้าตัก ครวญคร่ำร่ำไห้ว่าสภาพไม่เป็นยุติธรรม มาเป็นไปในโลกนี้วันนี้ สามเอ๋ยเจ้าหลับเอาจริง ๆ เทียวหรือนี่ เจ้าเคลิ้มไปราวกะเมาเทียวหรือสามเอ๋ย เจ้าโกรธเคืองใครยกใหญ่เทียวหรือ นางปาริกาผู้มารดา เอามือไปลองอังที่อก พินิจพิเคราะห์แล้ว

รู้สึกอุ่น ๆ พลันก็แสนโสมนัส ด้วยลูกรักยังไม่สิ้นใจ จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ลูกสามนี้ ประพฤติธรรมเป็นปกติ ประพฤติดั่งพรหมเป็นปกติ กล่าวคำจริงเป็นปกติ เลี้ยงพ่อเลี้ยงแม่ เคารพยำเกรงต่อผู้เจริญ เป็นที่รักสุดใจของแม่ ปีมว่าชีวิตก็ปานกัน ด้วยอานุภาพแห่งสัจจะนั้น ๆ เพี้ยง ขอให้พิษในตัวลูกสาม จงเหือดหายไปเถิด บุญกุศลใด ๆ ที่ลูกสามอุตส่าห์ทำแก่พ่อแก่แม่ ด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลนั้น ๆ เพี้ยง ขอให้พิษในตัวลูกสาม จงเหือดหายไปเถิด พอจบคำอธิษฐานสุวรรณสามโพธิสัตว์พลิกตัวได้ ทุกูลดาบสผู้บิดา เห็นกิริยาอย่างนั้น แน่ใจว่ายังมีชีวิตอยู่ จึงตั้งสัตยาธิษฐานอย่างเดียวกัน สุวรรณสามโพธิสัตว์พลิกตัวได้อีกข้างหนึ่ง แม้นางพสุนธรีเทพธิดา ก็ตั้งสัตยา-ธิษฐานเช่นนั้น

ครั้นเสร็จสิ้นคำอธิษฐานแล้ว สุวรรณสามโพธิสัตว์ลุกขึ้นได้โดยกระปรี้-กระเปร่า พร้อมกันนั้นก็อัศจรรย์ ตาทั้งคู่ของ ๒ ดาบส กลับเป็นตาดี ในเวลาที่อรุณทอแสงขึ้นมา พระเจ้าปิลยักขะ ๒ ดาบส และสุวรรณสามโพธิสัตว์พร้อมกันไปยังอาศรมบท ครั้นถึงจึ่งสุวรรณสามโพธิสัตว์กล่าวว่า ข้าพเจ้าชื่อสาม ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลายเถิด ข้าพเจ้าฟื้นแล้วโดยสวัสดี ขอท่านทั้งหลายอย่าปริเทวนาเลย ขอจงพูดกะข้าพเจ้าด้วยถ้อยคำอันไพเราะเถิด อันดับนั้น สุวรรณสามโพธิสัตว์กับพระเจ้าปิลยักขะ สนทนากันตามสมควร พระเจ้าปิลยักขะทรงเห็นอัศจรรย์ดั่งนั้น จึ่งตรัสว่า เราเบาความไปเสียแล้ว เบาความเสียจริง ๆ มืดไปทั่วทิศแล้ว เราเข้าใจว่า สามบัณฑิตตายแล้ว ไฉนท่านกลับฟื้นคืนมาได้เล่า สุวรรณสามโพธิสัตว์ทูลว่า ข้าแต่พระองค์คนที่ยังเป็นอยู่ เสวยเวทนากล้า มีความดำริในใจถูกนำเข้าไปแล้ว ยังมีชีวิตอยู่ โลกสำคัญว่าตายแล้ว หรือคนที่ยังเป็นอยู่เสวยเวทนากล้า ถึงความดับสนิทแล้ว ระงับแล้ว ยังมีชีวิตอยู่ โลกสำคัญว่าตายแล้ว ทูลต่อไปว่า คนใดเลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม เทพดามนุษย์ย่อมช่วยแก้ไขคุ้มครองคนนั้น นักปราชญ์ก็สรรเสริญ คนนั้นจากโลกนี้แล้ว ยังไปบันเทิงใจในสวรรค์ พระเจ้าปิลยักขะเห็นอัศจรรย์ตรัสว่า สามบัณฑิต เราหลงเสียแล้วละ มืดตื้อไปหมดแล้ว ขอถึงท่านเป็นสรณะ ขอท่านจงเป็นสรณะด้วยเถิด

อันดับนั้นสุวรรณสามโพธิสัตว์ทูลให้ทรงทราบราชธรรม ความดั่งนี้ว่า ข้าแต่ขัตติยมหาราช ขอพระองค์จงประพฤติธัมมะ ในพระชนกพระชนนี ในมิตรอำมาตย์ในพาหนะพลนิกาย ในชาวบ้านชาวนิคม ในชาวแว่นแคว้นชาวชนบท ในสมณะพราหมณ์ ในฝูงเนื้อฝูงนก แล้วจักได้เสด็จไปสวรรค์ ข้าแต่มหาราชขอพระองค์จงประพฤติธัมมะ พระอินทรเทพเจ้าทั้งพระพรหม ไปทิพพโลก ก็ด้วยธัมมะที่ประพฤติดีแล้ว ขอพระองค์อย่าทรงประมาทธัมมะเลย แล้วให้พระเจ้าปิลยักขะทรงสมาทานศีลห้า พระองค์ทรงรับโอวาทด้วยความเคารพ ทรงนบไหว้พระโพธิสัตว์ ทรงขอสมาลาโทษเสด็จคืนนครพาราณสี ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีทานเป็นต้น ทรงถือศีลห้าเป็นนิจศีล ทรงครองราชสมบัติ โดยทศพิธราชธรรม เป็นนิจ

ในชาดกนี้ ท่านยกเมตตาขึ้นเป็นประธาน เพราะสุวรรณสามโพธิสัตว์ มีเมตตาเป็นปุเรจาริก สันนิษฐานตามท้องเรื่อง คือ เมื่อสุวรรณสามโพธิสัตว์ ถูกพระเจ้าปิลยักขะยิงเอาด้วยธนูตรงสีข้างขวา ทะลุสีข้างซ้าย แล้วออกวาจาว่า ในประเทศหิมพานต์นี้ เราไม่มีเวรกับใครที่ไหนเลย พ่อแม่เราหรือก็ไม่มีเวรกับใคร ๆ ทั้งนั้น โธ่ช่างกระไร ใครหนอยิงเอาได้ เนื้อไม่ได้กิน หนังไม่ได้รองนั่งไฉนหนอคนยิงเรานี้ จึงไม่คิดให้เห็นประโยชน์ก่อน คนยิงเป็นใคร เป็นบุตรใคร ไฉนจะได้เห็นหน้า บอกมาเถิดยิงแล้วยังซุ่มซ่อนอยู่ทำไมก็ไม่รู้ วาจานี้เป็นน้ำคำที่เปล่งออกมา ด้วยทั้งน้ำใจที่ไม่เคียดแค้นแต่อย่างใดเลย ครั้นพระเจ้าปิลยักขะผู้ยิง เสด็จเข้าไปหา พบกัน ก็ไม่ขึ้งโกรธเป็นสามัญชนแล้วต้องเดือดดาลทีเดียว จะว่าขณะนั้นสู้ไม่ได้ ไม่มีโอกาสจะแก้แค้นเพราะกำลังร่อแร่จะตายอยู่รอมร่อ ก็ควรพิสูจน์ในตอนต่อ ๆ ไป คือ เมื่ออาการดีแล้วพากันไปอาศรมบท ระหว่างทางมีโอกาสทำร้ายได้ มารดาบิดาไปด้วยช่วยกัน พระเจ้าปิลยักขะ ตกอยู่ในเงื้อมมือ ดุจลูกไก่ ตกอยู่ในกำมือ จะบีบก็ตายจะคลายก็รอด แต่หาทำไม่อีก ครั้นถึงอาศรมบทแล้ว ในที่ของตนด้วย มารดาบิดาก็อยู่ด้วย เป็นทีที่จะแก้แค้นได้แท้ แต่ไม่ทำอีก ยังถวายโอวาท ให้ทรงสมาทานศีลห้า ให้ลากลับไปแต่โดยดี ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า น้ำใจของสุวรรณสามโพธิสัตว์ เต็มไปด้วยเมตตา เป็นปุเรจาริกแท้จริง เพราะฉะนั้น ในชาดกนี้ ท่านจึงยกเมตตาขึ้นเป็นประธาน.

เมตตากถา

เมตตานั้น โดยใจความ ได้แก่อัธยาศัยที่เป็นห่วงเป็นใยคนอื่น โดยกระแสความ ได้แก่ความเห็นอกเห็นใจด้วยร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย คือ เห็นทุกข์ของคนอื่นเท่ากับทุกข์ของตน ตนไม่ต้องการให้ทุกข์เกิดแก่ตน ป้องกันไม่ให้ทุกข์เกิด ทุกข์เกิดแล้วปัดเป่าให้พ้นตัวไปโดยเร็วไว ฉันใด ไม่ต้องการให้ทุกข์เกิดแก่คนอื่น ทุกข์เกิดแล้วต้องการให้พ้นตัวเขาไป ฉันนั้น อัธยาศัยอย่างนี้ เรียกว่าเมตตา เป็นข้าศึกโดยตรงของกิเลสฝ่ายล้างผลาญ ฝ่ายไม่ชื่นชม ทางตั้งขึ้นของเมตตา ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ สาธกด้วยพระบาลีในสาราณิยธรรมสูตรว่า "เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฺปฏฺฐิตํ โหติ เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฺปฏฺฐิตํ โหติ เมตฺตํ มโน กมฺมํ ปจฺจุปฺปฏฺฐิตํ โหติ" แปลว่า ตั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ประกอบด้วยเมตตา ดังนี้ เมตตาทางกาย หมายถึงการแสดงเมตตาด้วยกำลังกาย เมตตาทางวาจา หมายถึงการแสดงเมตตาด้วยกำลังปากพูด เมตตาทางใจ หมายถึงการแสดงเมตตาด้วยกำลังน้ำใจ คนทุกคนสัตว์ทุกตัวกลัวทุกข์ปรารถนาสุขเหมือน ๆ กัน เพราะฉะนั้น ควรแสดงเมตตา ทั้งต่อผู้ใหญ่ ทั้งต่อผู้น้อย ทั้งต่อคนเสมอกันทั้งต่อสัตว์ ควรทำในกาละใด ทางกายหรือทางวาจา หรือทางใจ พึงทำอย่างนั้น อาการของเมตตานั้นดังนี้ คือ ในยามคนอื่นตกทุกข์ได้ยาก ไม่ซ้ำเติม ไม่พูดอะไรให้กระทบกระเทือนแสดงความเห็นอกเห็นใจด้วย พูดจาพยุงใจให้วายทุกข์ร้อนในยามป่วยไข้ ไปเยี่ยมเยือนเป็นเพื่อนไข้ ถามถึงอาการป่วยไข้ ความเจ็บปวด ถามถึงการกินของกิน ปลอบโยนให้เบาใจคลายวิตก คนไข้ขัดสนจนยาก ไม่ควรแต่สักว่าเยี่ยมเยือนเท่านั้น พึงช่วยค่ายาค่ารักษา ค่าอยู่ค่ากิน ค่าใช้สอย คนไข้ที่ขัดสนจนยาก ลำบากด้วยค่ายาค่ารักษา ค่าอยู่ค่ากินค่าใช้สอย วิตกมากทุกข์มากกว่าปกติแล้ว แม้เจ้าของไข้ก็เช่นกัน เมื่อได้รับเมตตาอย่างนี้ แสนที่จะดีใจ เมตตาเป็นยาชูกำลังขนานวิเศษทีเดียว เป็นยารักษาใจ ในยามล้มตาย ไปเยี่ยมศพ อาบน้ำศพ เป็นเพื่อนศพ ช่วยทำงานที่ควรทำ ชักนำในทางบุญกุศล เจ้าภาพกำลังโศกเศร้า จะส่างโศกเศร้าไม่ว้าเหว่วังเวง แก้ความขัดข้อง ของคนที่มีความขัดข้อง ให้กำลังแก่คนที่

ท้อถอย ในการงาน ในการศึกษาเล่าเรียน ด้วยกล่าวโทษของความท้อถอย แสดงคุณของความพากเพียร ชี้ประโยชน์อันจะพึงได้จากการงานจากการศึกษาเล่าเรียน เพราะความพากเพียรเช่นนั้น ให้ความรู้แก่คนที่ยังไม่มีความรู้ ให้คุณธรรมแก่คนที่ยังด้อยทางคุณธรรม บอกเล่า แนะนำ ตักเตือน ยกย่องเชิดชูคุณความดี ของคนที่มีคุณความดีให้ปรากฏ ด้วยให้รางวัลหรือสรรเสริญ ใครเจริญด้วยลาภผล หรือเกียรติคุณวิทยาคุณแม้ยิ่งกว่าตน ยินดีด้วยช่วยส่งเสริม หลีกทางให้เดินให้ที่นั่งที่พัก ช่วยเหลือคนแก่คนเฒ่า คนอ่อนแอ คนมีภาระหนัก มีอะไรแบ่งปันสู่กันกินสู่กันใช้ มีภัยอยู่ที่ไหนบอกให้รู้ ไปมาหาสู่เยี่ยมเยือน เห็นของลืมของตก หยิบยกบอกให้ ให้อภัยแกคนที่ล่วงเกินโอภาปราศรัยถามถึงสุขทุกข์ ของคนนั้น ของมารดาบิดาพี่น้องของคนนั้น อาการของเมตตาดั่งกล่าวมาเป็นต้นฉะนี้ เป็นอาการของเมตตาทางกายและทางวาจา การแสดงเมตตาทางกายหรือทางวาจานั้น แสดงได้ต่อเมื่ออยู่ในฐานะอันสมควรและอยู่ในวิสัย ที่ไม่อยู่ในฐานะอันควรนั้น เช่น ช่วยคนให้ทำบาป เพื่อประโยชน์แก่เขา แนะนำชี้ลู่ทางให้บิดพลิ้วฉ้อฉล เพื่อให้เขาได้ทรัพย์สิน หรือทำการใด ๆ ที่ทำให้เกิดผลแก่ฝ่ายหนึ่งแต่ทำลายผลของอีกฝ่ายหนึ่ง คนต้องอาญาแผ่นดิน ช่วยให้หนีโทษ อย่างนี้ผิดศีลธรรมผิดกฎหมายบ้านเมือง ไม่อยู่ในฐานะอันควร ที่ไม่อยู่ในวิสัยนั้น เช่น จะช่วยด้วยกำลังกาย กำลังกายก็ไม่เพียงพอ หรือไม่ได้โอกาส จะช่วยด้วยทรัพย์สิน ทรัพย์สินหรือก็ไม่มี แนะนำวิงวอน สั่งสอน ตักเตือนก็แล้วไม่เป็นผล หรือไม่อาจแนะนำวิงวอนสั่งสอน ตักเตือน ติดขัดเพราะอยู่ไกล หรือพลัดพรากจากไปดีร้ายเป็นตายอย่างไรไม่ได้ข่าว คนจะสิ้นใจอยู่เดี๋ยวนี้ จะประคับประคองต้องกาย ก็กระทั่งกระเทือน เท่ากับเร่งให้ขาดใจเร็วเข้า จะหยอดยาหอมชื่น ๆ ใจ ขากรรไกรก็แข็งเสียแล้ว จะไต่ถามแนะนำ บอกหนทาง หูก็ดับไม่ได้ยิน จะทำอะไรให้แก่คนที่จะตายหรือตายแล้ว ด้วยกายหรือด้วยวาจา ก็สุดสิ้นวิสัย เมื่อไม่อยู่ในฐานะอันควรและไม่อยู่ในวิสัยอย่างนี้ พึงแสดงเมตตาทางใจ คือ อธิษฐานเพ่งจิต ให้เขากลับจิตกลับใจ เป็นคนมีศีลมีธรรม ให้หายโรคพ้นภัย ให้มีความสุขความเจริญ ให้สำเร็จผลที่มุ่งหวัง ให้ไปสู่ที่ดีที่ชอบ นึกยกโทษให้ นึกขอสมาลาโทษ ให้เป็นอโหสิกรรม ทำบุญกุศลอุทิศส่งไปให้ หรือปรารภ

มนุษย์และสัตว์ทั่วไปเป็นอารมณ์ แล้วแผ่เมตตาจิตว่า ขอให้มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงจงเป็นสุข ๆ เถิด อย่ามีเวรกันเลย จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าเบียดเบียนกันเลย จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่ามีทุกข์ร้อนเลย รักษาตัวให้ดีเถิด อาการของเมตตาดั่งกล่าวมาเป็นต้นฉะนี้ เป็นอาการของเมตตาทางใจ

ตามธรรมดา อดเกิดความไม่พอใจ ในระหว่างกันและกันไม่ได้ เพราะอัธยาศัยของคนต่าง ๆ กัน มารดาบิดากับบุตร อุปัชฌายะกลับสัทธิวิหาริก อาจารย์กับศิษย์ สามีกับภรรยา เพื่อนกับเพื่อน ก็เป็นเช่นนั้น แต่ก็ควรหาทางปลูกเมตตาในกันและกันด้วยนึกถึงคุณความดี หรือฐานะภาวะของอีกฝ่ายหนึ่ง คือ คำนึงว่าท่านเป็นมารดาบิดาผู้บังเกิดเกล้า ให้ชีวิตร่างกายเรานี่ หาไม่แล้ว ความเป็นคนของเราจะมีไม่ได้ การได้เกิดมาเป็นคนนี้นั้น ประเสริฐสุดแล้ว ปาณะทั้งหลายบรรดามีในโลก ปาณะคือคนนี่แหละ ประเสริฐกว่าปาณะใด ๆ ทั้งสิ้น ได้เห็นโลกชมโลกเพราะท่านแท้ ๆ ท่านเป็นอาจารย์ก่อนกว่าอาจารย์ใด ๆ หมด ท่านกักกันดุว่า เคี่ยวเข็ญฝืนใจ ก็ด้วยเมตตาจิตท่านให้ความเป็นคนมานี้ ชื่อว่าให้ทั้งโลกิยสมบัติ ทั้งโลกุตตรสมบัติ เพราะมนุษย์เป็นภัพพสัตว์ ควรตรัสรู้มรรคผลนิพพาน ความสุขความเจริญ เกียรติยศทรัพย์สมบัติที่เราได้ภายหลัง ชื่อว่ามารดาบิดาให้เราทั้งนั้น คำนึงฉะนี้ เมตตาก็ตั้งขึ้น บำบัดความไม่พอใจออกไป แต่นั้น จะทวีความรักความนับถือ ความกตัญญูกตเวทียิ่งขึ้น ท่านเป็นอุปัชฌายะอาจารย์ปกครองดูแลสุขทุกข์ แนะนำสั่งสอนให้ได้ดวงตาคือปัญญา เท่ากับว่าเป็นมารดาบิดาที่ ๒ ถ้าไม่ยึดอุปัชฌายะอาจารย์เป็นหลักแล้ว ก็กลายเป็นคนหมดหลัก คนอื่นใครจะคบหาคนที่หมดหลัก เราเองก็ยังทำไม่เป็นที่พอใจท่าน คำนึงถึงฉะนี้ เมตตาก็ตั้งขึ้น บำบัดความไม่พอใจออกไป แต่นั้น จะมีสัมมาคารวะยิ่งขึ้น เชื่อถ้อยฟังคำตั้งอยู่ในโอวาท เป็นมารดาบิดาอุปัชฌายะอาจารย์ ถ้าบุตรสัทธิวิหาริกและศิษย์ผิดใจอย่างใดอย่างหนึ่ง พึงคำนึงว่า เขาเป็นเด็ก ธรรมดาว่าเด็ก ควรได้รับอภัยจากผู้ใหญ่ไหน ๆ ก็เป็นบุตรเป็นสัทธิวิหาริกเป็นศิษย์ ควรว่ากล่าวอบรมตามวิสัย เมื่อไม่ไหวจริง ๆ ก็เป็นกรรมของเขาเอง คำนึงฉะนี้ เมตตาก็ตั้งขึ้น บำบัดความไม่พอใจออกไป แต่นั้น จะมีกำลังใจในการเลี้ยงดูปกครอง แนะนำพร่ำสอน สามีภรรยาระหองระแหง

ผิดพ้องหมองใจกัน พึงคำนึงว่าเราเป็นคู่สุขทุกข์กันมาเกินเลยไปบ้าง ก็นึกว่า เดิมยังไม่ได้เป็นสามีภรรยากัน เขาก็ไม่ได้เกินเลยแต่อย่างใด เมื่อมาเป็นสามีภรรยากันคุ้นกัน ชิดกัน มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน สุขทุกข์ของอีกข้างหนึ่ง ก็เป็นสุขทุกข์ของอีกข้างหนึ่ง ใครอื่นจะร่วมสุขทุกข์เท่ากับเราทั้ง ๒ ทุ่มเถียงด่าทอทะเลาะกันหย่าร้างกันไม่เป็นสวัสดิมงคล คนทั้งหลายจะว่าให้เจ็บแสบ ลูกเต็มบ้านหลานเต็มเรือน ได้อายขายหน้าเขา ทะเลาะเบาะแว้งกัน ทำให้ลูกหลานหม่นหมองหาอันควรไม่ คำนึงฉะนี้เมตตาก็ตั้งขึ้น ปลดเปลื้องความไม่พอใจออกไป แต่นั้น จะปรองดองเอาอกเอาใจกันผ่อนสั้นผ่อนยาวตามสมควรอย่างนี้ ก็มีความสงบสุขราบรื่นในครอบครัว เพื่อนกับเพื่อนต้องมีผิดใจกันบ้างเป็นธรรมดา พึงคำนึงว่า แม้แต่ตัวเราเองยังไม่ถูกใจตัวเรานี่ นับประสาอะไรกับคนอื่น จะถูกใจเราเสมอไปเล่า นึกถึงโทษว่า คนที่เป็นเพื่อนแล้วแตกกันไปร้ายเสียยิ่งกว่าคู่อริ ที่ไม่เคยเป็นเพื่อนกันมาก่อน เป็นเพื่อนกันดีกันไว้ได้พึ่งพากันคำนึงฉะนี้ เมตตาก็ตั้งขึ้น ลบล้างความผิดใจออกไป แต่นั้นจะโอนอ่อนผ่อนปรนเข้าหากัน ข้างหนึ่งหนักมา อีกข้างหนึ่งเบาไว้ อย่างนี้จะรักษาความเป็นเพื่อนกันอยู่ยืนยง

การแสดงเมตตาต่อคนที่พอใจอยู่แล้ว เป็นการง่าย แม้ต่อคนที่เป็นกลาง ๆ อยู่ก็ทำได้ แต่จะแสดงต่อคนที่ไม่ถูกกันนั้นอยากยิ่งนัก ถึงกระนั้นเมื่อเล็งเห็นผลของเมตตาแล้ว ก็ควรตั้งใจทำให้จนสำเร็จ ด้วยนึกว่า เป็นอันเดียวกัน ดีกว่าเป็นอริกัน เป็นอริกันแล้ว ไม่เป็นสุข ผูกไมตรีดีกว่าพาล อาจมีเรื่องมีธุระวันหนึ่งที่ต้องอาศัยกัน นึกถึงโทษของความเป็นปฏิปักษ์กัน นึกถึงคุณของความเป็นอันเดียวกัน ไม่นึกถึงส่วนที่ไม่พอใจ นึกเฉพาะส่วนที่พอใจ เฉพาะคุณความดีที่มีในเขา หรือนึกถึงส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันว่า เราร่วมบ้านร่วมเมืองกัน ยามมีภัยมาถึงบ้านเมือง ก็ใครที่ไหนเล่า จำต้องเผชิญกับภัยนั้น เขาและเรานี้แหละ ขณะนึกเห็นคุณความดีของเขา ความไม่พอใจจะคลายหายไป ใจจะมาอยู่ในขั้นกลาง ๆ แล้วทำความปลื้มใจในคุณความดีของเขา แต่นั้นรีบหาโอกาสแสดงเมตตา ทางกาย หรือทางวาจา เมื่อเขาแสดงอาการรู้สึกในเมตตาความเป็นกันเองก็เข้ามา แทนความเป็นปฏิปักษ์กัน เรื่องที่แล้วมาหายกัน ลบล้างความไม่พอใจเก่าก่อนอย่างเด็ดขาด ถ้าไม่เห็นคุณความดีของเขา ก็พึงนึกปลงลงไปว่าอัธยาศัยของคนต่าง ๆ กัน จะให้เหมือนใจนั้นไม่มีวันแล้ว อย่างไรก็ตาม ต้องแก่ต้อง

เจ็บต้องตายเหมือนกัน นึกอย่างนี้ อาจที่จะปลูกเมตตาขึ้นได้ หวังตั้งใจจะปลูกเมตตาในใคร ควรนึกในใจด้วยอุบายวิธีนั้น ๆ สุดแต่ว่าวิธีใด จะเป็นเหตุให้เมตตาตั้งขึ้นได้ เป็นอันใช้ได้ทั้งนั้น เมื่อเป็นกันเองไม่ได้จริง ๆ ก็ให้เป็นเพื่อนชั้นห่างออกไป เป็นชั้นห่างออกไปไม่ได้จริง ๆ ก็อย่าให้ถึงกับเป็นศัตรูกันเลย

ครูบาอาจารย์ท่านว่า การแผ่เมตตามี ๒ อย่าง คือ เฉพาะตัวและทั่วไป แผ่เฉพาะตัว คือ เจาะจงเฉพาะผู้ใดผู้หนึ่ง หรือหมู่ใดหมู่หนึ่ง เช่น มารดาบิดากับบุตร อุปัชฌายะกับสัทธิวิหาริก อาจารย์กับศิษย์ แผ่ทั่วไปนั้นคือไม่จำกัดผู้รับ เช่น บำรุงโรงพยาบาล อันเป็นสถานรักษาคนไข้ทั่วไป บำรุงการเรียนธรรมวินัยบาลี อันเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา หรือแจกของให้เป็นสาธารณ์แล้วแต่ใครจะได้รับ หรือตีพิมพ์หนังสือเผยแผ่ความรู้ใน ๒ อย่างนี้ อย่างแผ่เฉพาะ ผู้รับได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย เช่น ให้ ๑ บาท ได้รับเต็มบาท แต่น้ำใจของผู้ให้แคบไป ทำความชื่นชมเฉพาะคนเฉพาะหมู่ ส่วนให้ทั่วไป ผู้รับได้ส่วนน้อยจริง แต่มีหลายคนที่ได้รับส่วน เช่น ให้เงิน ๑ บาท แจกแก่คน ๑๐ คน ได้คนละสิบสตางค์ ส่วนน้อยลงไปแจกแก่คน ๑๐๐ คน ได้คนละ ๑ สตางค์ ส่วนยิ่งน้อยลงไป แต่ผู้สำนึกในอุปการะมากคน และน้ำใจของผู้ให้แผ่กว้างออกไป ความเป็นคนมีน้ำใจกว้าง อารีทั่วไป แสดงถึงน้ำใจว่า ไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง มีผลมากยิ่งนัก ว่าถึงที่สุดแล้ว คนเรารักน้ำใจกันมากกว่าอื่น ๆ

เพียงบ้านใกล้เรือนเคียง แม้นไม่มีเมตตาต่อกัน เง้า ๆ งอด ๆ ไม่ใยดีแยแสกัน กินแหนงแคลงใจกัน มีแต่ขึ้งโกรธกัน ทำร้ายข่มเหงกัน บ้านใกล้เรือนเคียงนั้นจะมีแต่ระแวงกัน คอยระวังเชิงกัน ความไว้วางใจกันจะมีแต่ไหน ทำอะไรพูดอะไรอีกข้างหนึ่งเห็นเป็นเย้ยหยัน เห็นเป็นกระทบกระทั่งเหน็บแนม เห็นเป็นท้าทายแรงขึ้นก็ถึงทำร้าย จองล้างจองผลาญกัน ให้ย่อยยับแหลกลาญลงไป อย่างนี้จะมีความสุขที่ไหน เมื่อมีเมตตาเป็นอัธยาศัยแล้ว กิเลสฝ่ายล้างผลาญ ฝ่ายไม่ชื่นบานไม่มีในใจ มีแต่ความแช่มชื่น อัธยาศัยเห็นปานฉะนี้ เป็นเหตุเหนี่ยวโน้มใจของคนทั้งหลายให้หวลรำลึกถึงกันและกัน แม้อยู่สุดหล้าฟ้าเขียว เหมือนอยู่หอแห่งเดียว

ร่วมห้อง ให้จงรักภักดีกัน ให้หนักแน่นในกันและกัน เป็นไปเพื่ออนุเคราะห์สงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทแก่งแย่งเกี่ยงงอนกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อความปรองดอง เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็มีความสงบเรียบร้อย คนทั้งบ้านมีเมตตาต่อกัน ก็มีความสงบสุขทั้งบ้าน แลไปทางไหนก็ชื่นบาน พูดจาสนทนากันด้วยน้ำคำอันเย็นหู คนทั้งประเทศมีเมตตาต่อกัน ก็มีความสงบสุขทั้งประเทศ เมตตาแผ่ไปถึงไหน ความสงบสุขก็ไปถึงนั่นทันที น้ำฝนโปรยลงมา เชยต้นไม้ใบหญ้าให้สดชื่น ฉันใด เมตตาเป็นดุจน้ำฝน โสรจสรงใจคนให้ชื่นฉ่ำ ฉันนั้น อันเป็นอาการของความสุขสำราญ ผู้มีเมตตาไม่เพียงแต่มั่นใจว่า ไม่มีใครเกลียด ไม่มีใครทำร้ายเท่านั้น ยังมั่นใจด้วยว่า คนทั้งหลายที่ได้รับเมตตา จะเป็นหูเป็นตาช่วยป้องกันอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้หลับอยู่กับที่ ก็หลับสนิทสบาย ขณะหลับก็ไม่หวาดผวาฝันร้าย เพราะอารมณ์ร้ายไม่มีข้องอยู่ในใจ ตื่นอยู่ไปไหนมาไหนไม่มีภัย เป็นที่รักนิยมของคนทั้งหลาย ไม่แต่คนเท่านั้น แม้แต่สัตว์เดียรฉาน เช่น สุนัข มันยังรักภักดีคนมีเมตตามัน โดยปกติ แม้ใครจะเอามันไปเลี้ยงให้ยิ่งกว่าเจ้าของเดิม มันก็ไม่ลืมเจ้าของเดิม คงนึกถึงน้ำข้าวก้างปลาได้เสมอ เทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คอยคุ้มครองป้องกันรักษาคนมีเมตตา ดลใจให้ไปพบลาภสิ่งปรารถนา สังหรณ์ให้รู้เหตุการณ์ร้ายดีล่วงหน้า คนมีเมตตา จะไม่ถูกไฟไหม้ จะไม่ถูกวางยาพิษ จะแคล้วคลาดคมหอกคมดาบ ถ้าเจริญสมณธรรม ใจจะตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว เพราะไม่มีอารมณ์ร้ายเข้ามานิวรณ์ ดวงหน้าแช่มชื่นเสมอ ยามจะตายจะไม่พร่ำเพ้อถึงเรื่องร้าย แม้ว่ายังไม่บรรลุผลที่ยิ่งขึ้นไปอีก ก็ไปพรหมโลกเป็นแม่นมั่น โสดหนึ่ง ประชากรที่มีเมตตาชื่อว่าพรหม แดนของพรหมนั้น ชื่อว่าพรหมโลก ผู้มีเมตตาต่อประชากร ประชากรก็รักนิยมนับถือ มีเมตตาตอบ รับผู้มีเมตตาต่อประชากรนั้น เข้าอยู่ในหมู่ด้วย คำว่าไปพรหมโลก คือ ไปอยู่ในแดนประชากรที่มีเมตตาด้วยกัน นึกดูจะรู้สึกว่าเป็นแดนที่วางศัสตราวุธ เป็นแดนแสนสำราญแดนหนึ่ง

เมตตาจะเกิดผลานิสงส์เต็มที่ ต้องเจริญให้คุ้นเป็นอัธยาศัย ให้เจริญแผ่กว้างออกไปให้มากมูล ให้รวดเร็วแคล่วคล่องดุจยาน ให้ตั้งมั่น ให้ดิ่งลงติดต่อไปไม่คืนคลาย สร้างสมให้เพรียบพร้อม ปรารภคือทำอยู่เสมอด้วยดี โดยนัยพระบาลี

พุทธวจนะ ในเมตตานิสังสสูตรว่า "อาเสวิตา ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา" มีความดังกล่าวแล้ว

ผู้มีเมตตาได้รับอานิสงส์ ๒ ฝ่าย คือ อานิสงส์ภายนอกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมาจากคนอื่น มีความเป็นผู้เป็นที่รักนับถือของคนอื่นเป็นต้น อานิสงส์ภายในฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเกิดในตัวของผู้มีเมตตาเอง เช่น ผู้มีเมตตาจิต ให้สิ่งอันใดดี ๆ แก่คนอื่น ด้วยเมตตาจิตจริง ๆ จะรู้สึกปลื้มใจคล้ายกับว่า ตนเองได้รับสิ่งอันดี ๆ นั้นจริง ๆ หรือเมื่อช่วยเหลือใคร ให้พ้นทุกข์พ้นภัยไปได้ด้วยเมตตาจิตจริง ๆ จะรู้สึกว่าหัวใจโล่งเบิกบานราวกะว่ามีคนช่วยให้ตนพ้นทุกข์พ้นภัยจริง ๆ ขณะนั้น ภายในจิตของผู้มีเมตตาปราศจากกิเลสฝ่ายล้างผลาญ ฝ่ายไม่ชื่นบาน เป็นอานิสงส์ในตัวเองแท้ ๆ อานิสงส์ภายในนี้ที่สำคัญยิ่งขึ้นไป คือ ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ จิตเป็นสมาธิเร็ว เมื่อใดจิตหน่วงเมตตาเป็นอารมณ์ แนบแน่นอยู่กับจิตเป็นกัมมัฏฐานแล้ว เมื่อนั้น จิตก็เป็นสมาธิแล้ว จิตเป็นสมาธิแล้วเป็นเหตุแห่งวิปัสสนาปัญญา วิปัสสนาปัญญาแก่กล้าแล้วจิตก็พ้นจากอาสวกิเลสทั้งที่เป็นกามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ หมดความยึดมั่นด้วยอุปาทาน กิเลสใดเป็นมลทินจับติดจิตอยู่ กิเลสนั้นหมดสิ้นจากจิต จิตนั้นเป็นโลกุตตรจิต เป็นจิตข้ามพ้นสังขารธรรมทั้งหลาย ข้ามพ้นทุกข์ภัยทั้งปวงไปสู่ฝากฝั่งโน้น คือ วิสังขาร อันได้แก่พระนิพพาน เป็นคุณชาตที่สงบจากไฟ คือ กิเลส ได้แก่ไฟคือความรักอยากได้อยากมีอยากเป็น ไฟคือความโกรธประทุษร้าย ไฟคือความลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งแผดเผาใจอยู่ ทุกคืน ๆ ทุกวัน ๆ ทุกลมหายใจ นิพพานเป็นคุณชาตที่ระงับสังขาร ระงับดับทุกข์ร้อนหมดสิ้น เป็นคุณชาตที่มีความสุขในเนื้อหาแท้จริง นี่แลอานิสงส์ภายใน ที่ว่าสำคัญยิ่งขึ้นไปนั้นแลยืนยันด้วยพระบาลีว่า

เมตฺตาวิหาริ โย ภิกฺขุ	ภิกษุใดมีเมตตาเป็นเครื่องอยู่
ปสนฺโน พุทฺธสาสเน	เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
อธิคจฺเฉ ปทํ สนฺตํ	ภิกษุนั้นควรบรรลุบท คือ พระนิพพานเป็นบทที่สงบแล้ว
สงฺขารูปสมํ สุขํ	เป็นที่ระงับสังขารกองทุกข์ มีความสำราญในเนื้อหา

เมตตามีคุณานิสงส์เห็นปานฉะนี้ จึ่งเป็นบารมีธรรมข้อหนึ่ง ในบารมีธรรมสิบทัศ อันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญมาเป็นพลวปัจจัย อำนวยให้พระพุทธองค์ ตรัสเป็นพระสัพพัญญูผู้รู้จบเจน

ขอแผ่เมตตามายังท่านทั้งหลาย ผู้มีเมตตา ขอให้ท่านทั้งหลาย จงประสพสิริมงคล มนุญผลผาสุกโสมนัสสวัสดีสถาพร เทอญ

ธรรมกถา

พระสาสนโสภณ (เอื้อน ชินทตฺตเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

รกฺเขยฺย อตฺตโน สาธุํ ลวนํ โลณตํ ยถาติ

คนดีต้องรักษาความดีของตนไว้ให้ดีเหมือนเกลือเค็ม รักษาความเค็มของมันไว้ฉะนั้น

คนดีนั้นมี ๒ อย่าง คือ ดีนอก ๑ ดีใน ๑

ดีนอกนั้น คือ ดีด้วยของข้างนอก เช่น มีตึกบ้าน ที่ดิน ไร่นา เรือกสวน เรือ รถ เกวียน ทรัพย์สินเงินทอง เพชร พลอย ช้าง ม้า โค กระบือ และแพะ แกะ สุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น หรือได้พึ่งมารดาบิดา เจ้าขุนมูลนายช่วยอุปการะสนับสนุน และมีญาติมิตรสหายที่เป็นคนดีช่วยอุปถัมภ์บำรุง รวมเป็น ๒ อย่าง คือ สิ่งที่ไม่มีวิญญาณ ๑ มีวิญญาณ ๑ เหล่านี้เรียกว่าดีนอก คนบริบูรณ์ด้วยดีนอกเหล่านี้ ก็เรียกว่า คนดีอย่าง ๑

ดีในนั้น คือ ดีด้วยส่วนข้างใน เช่น มีวิชาความรู้ศิลปศาสตร์ต่าง ๆ และประพฤติตัวดีพร้อมทั้งกายวาจา ทั้งอัธยาศัยใจคอสุภาพเรียบร้อยสมกับหน้าที่ของตัว รวมเป็น ๒ ประเภท คือ วิชาความรู้ ๑ จรรยาความประพฤติ ๑ เหล่านี้เรียกว่าดีใน คนบริบูรณ์ด้วยดีในเหล่านี้ ก็เรียกว่า คนดี อีกอย่าง ๑

ดีนอกกับดีในนั้น ถ้าจะเทียบน้ำหนักกันเข้า ดีในดีกว่าดีนอก คือ ว่าถ้าสิ่งที่ดีข้างนอก คือ ตึกบ้านพังไฟไหม้เสียก็หมดดี ที่ดินไร่นาเรือกสวน ถ้ายากจนลงขายเสียหรือถูกคนอื่นเอาไปเสียหมดก็หมดดี รถ เกวียนเก่า ชำรุดหักพังเสียก็หมดดี ทรัพย์สินเงินทอง เพชร พลอย ใช้หมดไป หรือถูกขโมยลักไปเสีย ก็หมดดี มารดา

บิดาเจ้าขุนมูลนายผู้เป็นที่พึ่งช่วยอุปการะอุดหนุน และญาติมิตรสหายที่รักใคร่อุปถัมภ์ ล่วงลับแตกดับตายไปเสียก่อนก็หมดดี อาศัยดีนอกประกอบก็ดีได้จริง เช่น เอาลิงมาประดับเครื่องเงินทอง เพชรพลอยตกแต่งเข้า ก็ดูน่าเอ็นดู ถ้าเอาเครื่องประดับออกเสียแล้วก็ลิงนั่นเอง เพราะไม่มีดีใน

ส่วนดีในนั้นไม่หมดสิ้นไปเหมือนดีนอก เช่น วิชาความรู้ศิลปศาสตร์ ซึ่งได้ศึกษาหัดผึกให้ช่ำชองจนวิชาและศิลปศาสตร์นั้น ๆ เป็นคุณสมบัติขึ้นในตัวแล้ว ก็ติดตัวไปจนตาย ไม่สูญหายไปไหน จะไปที่ใด ๆ ก็ติดตัวไปด้วยทุกแห่ง ช่วยให้ประกอบการงานเลี้ยงชีพ และให้ทำกิจการสำเร็จ ตามกำลังของวิชาและศิลปะนั้น ทำให้เป็นสง่ากล้าหาญ เกิดความนิยมนับถือของประชุมชน ได้พึ่งพาอาศัยดีในไปจนตาย ไม่หมดเปลืองสิ้นสูญหายไปเหมือนดีนอก

อนึ่งดีนอกนั้น จะไปที่ไหน ๆ จะเอาติดตัวไปด้วยทั้งหมดก็ไม่ได้ ลางอย่างเอาไปได้ ลางอย่างเอาไปไม่ได้ แม้ที่เอาไปได้เช่นทรัพย์สินเงินทอง ถ้ามีมากก็เอาไปได้ไม่หมด ส่วนที่เอาไปได้ก็ยังต้องหวาดเกรงต่อภยันตรายต่าง ๆ ถ้าระวังรักษาไม่ดีก็มีภัยขึ้นได้จริง ๆ ลางทีถึงกับต้องเสียชีวิต ส่วนดีในอยู่ในตัว ไม่มีโจรผู้ร้ายแย่งชิงวิ่งราวลักปล้นเอาไปได้ กลับช่วยคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายได้ด้วย เพราะอาศัยดีในคือ สติปัญญาสามารถและวิชาศิลปศาสตร์นั้น ๆ

อีกอย่างหนึ่ง ดีนอกนั้น เวลานำเอาไปไหน ๆ ด้วยก็ลำบากทุกข์ยาก เพราะต้องหอบหิ้วแบกหามป้องกันรักษา ลางทีก็หลงลืมหายหกตกหล่น ส่วนดีในติดอยู่ในตัวไม่ต้องกลัวลืม และไม่ต้องลำบากหอบหิ้วเป็นต้น

อีกประการหนึ่ง ดีในเป็นเหตุให้ทำดีนอก ที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ที่มีอยู่แล้วให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น และพิทักษ์รักษาดีนอกไว้ให้ตั้งอยู่ได้ยืนยาวนาน ถ้าดีในไม่มี แม้ดีนอกมีอยู่พร้อมมูลบริบูรณ์ ก็ไม่อาจรักษาไว้ไม่ให้สาบสูญหมดสิ้นไป หากว่าดีนอกจะไม่มีเลย ผู้มีดีในอุตสาหะพยายามแสวงหาจัดทำดีนอกให้มีมากสมบูรณ์จนเต็มความสามารถของตนได้ถ้าอุตสาหะทำให้บริบูรณ์ทั้งดีนอกทั้งดีในก็เป็นส่วนดีวิเศษอย่างยอดยิ่ง

อีกนัยหนึ่ง กล่าวแต่เฉพาะดีในซึ่งเสร็จอยู่ในตัว ไม่เกี่ยวกับดีนอก มีไร่นาเรือกสวนเป็นต้น ยังแบ่งได้เป็น ๒ อย่าง คือ กายวาจาดี เป็นดีนอก ๑ ใจดี เป็นดีใน ๑ ทั้ง ๒ อย่างนี้ ถ้าเทียบน้ำหนักกันเข้า ดีนอกสู้ดีในไม่ได้ คือ คนมีกิริยาสุภาพเรียบร้อยน่าดูน่าชม กล่าววาจาไพเราะอ่อนหวานจับใจ นี้เป็นส่วนดีนอก แต่ขาดดีใน คือ ใจไม่ดีเหี้ยมโหดดุร้าย เต็มไปด้วยอาฆาตพยาบาท ปราศจากเมตตากรุณา ไม่มีความซื่อสัตย์สุจริตตรงกับสุภาษิตว่า หน้าเนื้อใจเสือ ถ้าเป็นเช่นนี้ คนที่มาใกล้ชิดพบเห็นเข้ายังไม่รู้ถึงอัธยาศัยใจคอ ก็จะพอใจรักใคร่นิยมนับถือ แต่คงจะคบหาสมาคมกันไปไม่ได้นานเท่าไร พอรู้อัธยาศัยใจคอเข้าก็จะกลับเกลียดชังเบื่อหน่าย เสื่อมคลายความนิยมรักใคร่ ดีนอกสู้ดีในไม่ได้อย่างนี้ ถ้ากายแม้จะไม่ดี ไม่เรียบร้อยหยาบคายและวาจาไม่ไพเราะอ่อนหวาน นอกไม่ดี แต่ในดี ไม่มีใจอาฆาตพยาบาท มีเมตตากรุณา ซื่อสัตย์สุจริต ตรงกับสุภาษิตว่า หน้าเสือใจเนื้อ เช่นนี้ คนที่พบเห็นเข้าทีแรกมักเกลียดชังไม่ชอบ ไม่อยากคบ ถ้าพบเห็นกันนาน ๆ เข้าจนรู้อัธยาศัยใจคอภายใน ความดีในคือใจดี สามารถเอิบอาบมาบิดกั้นไม่ดีนอก คือ กายวาจาเสียได้ทำให้คนที่รู้ถึงใจนั้น นับถือเคารพรักใคร่วางใจอย่างสนิทสนม เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าดีในสำคัญกว่าดีนอก คนที่เป็นคนดีต้องให้ดีในติดอยู่ในตัว ถ้ายิ่งทำให้บริบูรณ์ทั้งดีนอกและดีใน ก็ยิ่งเป็นคุณงามความดีอย่างประเสริฐสุดทีเดียว

อีกประการหนึ่ง คนใดมีรูปร่างกายหมดจดงดงามผิวพรรณผุดผ่อง นี้ก็เรียกว่าดีนอก ใครเห็นเข้าชวนให้เกิดความนิยมชมชอบไม่เกลียดชัง นี้เป็นกำไรของคนนั้นที่ได้เปล่า ๆ ไม่ต้องทำอะไรเลย ดีกว่าที่เขาเห็นแล้วเกลียดชังไม่ชอบ ถ้าคนนั้นมีดีใน คือ อัธยาศัยใจคอดี เป็นต้น ก็ยิ่งเป็นหลักสำคัญช่วยพยุงดีนอกเข้าอีก ทำให้คนนิยมนับถือ มั่นคงยืดยาว มีแต่เขาเมตตากรุณา ไม่มีข้าศึกศัตรู ทำให้คนนั้นไม่ว่าอยู่ที่ไหนไปที่ไหน ได้ความร่มเย็นเป็นสุขทุกทิพาราตรี แต่ถ้าคนนั้นไม่มีดีใน มีแต่ดีนอกเท่านั้นดีนอกไม่อาจคุ้มตัวได้แท้จริง ต้องเสื่อมคลายจากความนิยมยินดีรักใคร่ของประชาชนมิใช่แต่เท่านั้น เขาจะเกลียดชังไม่อยากพบอยากเห็น หรือเป็นข้าศึกศัตรู ไม่อยากให้คนนั้นเข้ามาสู่สถานบ้านเรือนของเขาเสียด้วย ข้อนี้ส่อให้เห็นชัดว่า ดีในเป็นหลักสำคัญมากยิ่งกว่าดีนอกดั่งพรรณนามา

เมื่อประชาชนทราบความจริงอย่างนี้แล้ว คนมีรูปร่างไม่หมดจดงดงามก็อย่าเสียใจเลย เพราะเลือกเอาตามใจชอบไม่ได้ แม้จะพยายามแก้ไขก็ได้บ้างเล็กน้อย เช่นการประดับตกแต่งเป็นต้น แต่มีข้อแม้มั่นใจได้อย่างแน่นอนว่า ถ้าอุตสาหะพยายามฝึกหัดอบรมดีใน ให้มีบริบูรณ์ขึ้นเต็มที่ได้ คงต้องเป็นที่นิยมนับถือรักใคร่เมตตากรุณาหายความรังเกียจเกลียดชังรูปร่างกายภายนอกเป็นอย่างแน่แท้ทีเดียว ส่วนคนมีรูปร่างหมดจดงดงามเล่า ก็อย่าประมาทมัวเมา ควรเอาใจใส่ทะนุบำรุงดีในให้สมบูรณ์บริบูรณ์ ถ้ายังขาดดีใน ก็จงปลอบใจของตนว่า เป็นบุญของเราที่ได้ดีนอกไว้เป็นสมบัติส่วนหนึ่ง ซึ่งได้เปรียบกว่าคนที่ไม่มีดีนอก เราจะอุตสาหะพยายามบำเพ็ญดีใน ซึ่งเป็นสมบัติอีกส่วนหนึ่งให้มีขึ้นให้จงได้ แต่นั้นจงหมั่นพากเพียรร่ำไป จนกว่าดีในจะมีบริบูรณ์ขึ้นได้เต็มตามความประสงค์ ก็จะได้สมบูรณ์พูนสุขห่างไกลจากทุกข์ เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นจนสุดบารมีของตัว ข้อนี้ก็แสดงให้เห็นว่า ดีในดีกว่าดีนอกมากยิ่งหนักหนา ตามเค้าความที่พรรณนามาฉะนี้

อีกประการหนึ่ง ดีในคือวิชาศิลปศาสตร์และจรรยา ถ้าเทียบกับจรรยาน้ำหนักก็อยู่ที่จรรยา คือ คนมีวิชาความรู้ดี และมีศิลปศาสตร์ชำนิชำนาญ แต่มีจรรยาความประพฤติตัวไม่ดีพร้อมทั้งกายวาจาใจ ก็ต้องเข้าสุภาษิตว่า ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ชนเช่นนี้อันคนดีไม่ต้องการคบหาสมาคม ผู้นั้นต้องล่มจมตั้งตัวไม่ได้ แม้ไม่มีวิชาแต่มีจรรยาความประพฤติตัวเรียบร้อยพร้อมทั้งกายวาจาจิต ซื่อสัตย์สุจริตมั่นคง ก็ยังมีจำนงปรารถนาคบหาสมาคมไว้วางใจได้สนิทเอาเป็นมิตรสหาย อย่างต่ำวานให้เฝ้าบ้านเรือนทรัพย์สมบัติก็ไว้ใจได้ ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า วิชาเป็นเหมือนดีนอก สู้ดีในคือจรรยาความประพฤติดีไม่ได้ เพื่อเตือนใจคนมีวิชาดีแล้วทะนงตัวประพฤติชั่วเสียหายทางจรรยา ควรที่สาธุชนจะตั้งใจทำวิชากับจรรยาให้สามัคคีกลมเกลียวกัน อย่าให้แตกสามัคคี คือ วิชาไปทางหนึ่ง จรรยาไปทางหนึ่ง จะได้พึ่งคุณ ๒ อย่างนี้เป็นหลักตั้งตัวได้มั่น บากบั่นให้บรรลุความงามความเจริญถึงที่สุด ให้เต็มความสามารถของตนไปจนตลอดชาติ

ขอประชาชนจงขวนขวายบำเพ็ญดีในให้มีขึ้นเป็นหลักมั่น บากบั่นแสวงหาสะสมดีนอกที่ยังไม่มีให้มีขึ้น ที่มีอยู่แล้วแต่ยังบกพร่องต้องเพิ่มให้บริบูรณ์เต็มที่ เมื่อเต็มที่แล้ว จงทะนุบำรุงรักษาไว้ให้มั่นคง อย่าประมาทลุ่มหลงปล่อยปละละเลยจืดจาง จงเอาอย่างเกลือเค็ม จะเป็นก้อนเล็กใหญ่ตกหล่นอยู่ที่ไหน ๆ ก็รักษาความเค็มของมันไว้ได้เป็นอย่างดีไม่จืดจาง ตั้งแต่มีเกลือปรากฏมาในโลกจนบัดนี้ และยังมีต่อไปอีกในเบื้องหน้า ถ้าทำได้อย่างที่พรรณนามานี้ ก็จะมีความเจริญด้วยลาภยศสรรเสริญทรัพย์สมบัติ คุณสมบัติ บริวารเกษมสำราญร่มเย็นเป็นสุขทุกทิพาราตรี พึงเตือนตนเนือง ๆ ว่า

รกฺเขยฺย อตฺตโน สาธุํ ลวนํ โลณตํ ยถา

พึงรักษาความดีของเราไว้ เสมือนเกลือเค็มรักษารสเค็มไว้ฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้.

ธรรมกถา

พระศาสนโสภณ (เอื้อน ชินทตฺตเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

นตฺถิ สนฺติปรํ สุขนฺติ

ความสุขยิ่งกว่าความสงบไม่มี

ขอนอบน้อมต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น

วันนี้ เป็นวันพระ เป็นวันที่สงบระงับ ร่มเย็นเป็นสุขไม่ร้อนใจ เป็นวันชำระตัวให้สะอาด เป็นวันเผยแผ่ศีลธรรม ทุกวันทุกคืนที่ประกอบการงานทางโลกย่อมมีสิ่งที่ทำให้กาย วาจา ใจ สกปรกอยู่บ้าง ถึงวันพระ ได้ศีลได้ธัมมะเป็นเครื่องกำจัดสกปรกออกไปครั้งหนึ่ง เป็นการลอกคราบ คือ ความไม่ดีครั้งหนึ่ง ถึงว่าขณะประกอบการงานทางโลกนั้น กาย วาจา ใจ ไม่สกปรก แต่มีโอกาสรักษาศีลฟังธรรมบ้าง ศีลและธรรมจะเป็นเครื่องป้องกันความสกปรก ไม่ให้เปื้อน กาย วาจา ใจ เหมือนใช้ยาป้องกันโรคฉะนั้น เหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้มีวันถือศีลแสดงธรรมฟังธรรมไว้ บัดนี้ถึงกำหนดนั้นแล้วจึงจะแสดงธรรมตามกำหนดนั้น ธรรมที่จะแสดงนี้ คือ สันติกถา เรื่องความสงบ เป็นความสุข ความสุขเป็นผลที่ทุกคนปรารถนาที่ดำเนินชีวิตกันอยู่ทุกวันนี้ ก็เพื่อความสุข อย่างอื่นเป็นความสุขก็มีอยู่ แต่ความสุขที่ยิ่งกว่าความสงบไม่มี ความสงบจึงเป็นความสุขอย่างยิ่ง

ความเป็นไปปกติ ไม่วิปริต พอเหมาะพอสม ไม่มากน้อย เรียกว่า ความสงบ ความเป็นไปวิปริตผิดปกติไม่พอเหมาะพอสม มากไป น้อยไป เรียกว่า ความไม่สงบ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ภัยเวร เช่น ดินฟ้าอากาศวิปริตผิดปกติ ก็ทำให้ร่างกายไม่สบาย

หรือธาตุในร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่งวิปริตผิดปกติ เช่น เลือดในร่างกาย มากไป น้อยไป สูงไป ต่ำไป เข้มไป จางไป จืดไป เลือดลมเดินผิดปกติ อุตุ วิปริตผิดปกติ ร้อนจัดเกินไป เย็นจัดเกินไป แรงไป อ่อนไป อย่างนี้เป็นความไม่สงบทั้งนั้น ผลก็คือเกิดทุกข์ภัยต่าง ๆ ดินฟ้า อากาศธาตุ อุตุ ไม่สงบทำให้เกิดทุกข์ภัยอย่างไร ก็ไม่ร้ายกาจเท่าคนไม่สงบ คนไม่สงบนี้แหละ ทำให้เกิดทุกข์ภัยเวรมากนัก คนไม่สงบ คือ กาย วาจา ใจของเขาไม่สงบ กายไม่สงบเป็นเหตุให้ทำทุจริตทางกาย คือ ทำร้ายร่างกาย ทำลายชีวิตเขาคดโกงเบียดบัง ฉ้อฉลสมบัติของแผ่นดินทรัพย์สินของบุคคลมักมากในกาม ทำผิดประเพณีนิยม วาจาหรือปากไม่สงบเป็นเหตุให้พูดทุจริต คือ พูดปดมดเท็จ ล่อลวงอำพราง ตลบตะแลง ใส่ร้ายให้โทษเขา เป็นพยานเท็จ ปลูกพยานเท็จ พูดส่อเสียดคือ ยุยงให้หมางใจกัน ให้โกรธเคืองแตกร้าวกัน หวังผลประโยชน์จากฝ่ายนี้บ้าง จากฝ่ายโน้นบ้าง พูดหยาบคาย คือ พูดถ้อยคำกระด้างระคายหู ว่าร้ายด่าทอ พูดเพ้อเจ้อคือ พูดเรื่อยไป หาหลักเกณฑ์มิได้พูดจนจำคำพูดของตนไม่ได้ คำพูดของตนเองค้านกันเอง ใจไม่สงบ เป็นเหตุให้คิดอยากได้ของของเขา เป็นเหตุให้คิดประทุษร้ายเขาเป็นเหตุให้เห็นผิดเป็นชอบ คนที่ทำทุจริตทางกาย วาจา อย่างนี้ ชื่อว่า คนไม่สงบก่อให้เกิดปั่นป่วน ก่อให้เกิดไม่ไว้วางใจกัน ก่อให้เกิดอาฆาตจองล้างจองผลาญกันอยู่ทุกวี่ทุกวัน ทุกค่ำทุกคืน เป็นเพราะคนไม่สงบมากกว่าอย่างอื่น ทำทุจริตอย่างนี้ถ้าน้อยคนก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ภัยน้อย ถ้าทำเป็นหมู่เป็นพวก ก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ภัยมาก ถ้าคนมีอำนาจทำทุจริตก็ทำได้มาก เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ภัยร้ายแรง ทุจริตทางกาย วาจา นี้ มาจากทุจริตทางใจ ทุจริตทางใจ คือ คิดจะเอาสมบัติของแผ่นดินทรัพย์สินของบุคคล คิดกลั่นแกล้งตัดรอนทอนประโยชน์ของเขา คิดล้างผลาญเขา เห็นผิดที่ผิดเห็นเป็นถูก ที่ถูกเห็นเป็นผิด ที่สุขเห็นเป็นทุกข์ ที่ทุกข์เห็นเป็นสุข โอ่ละพ่อไปหมด เฝ้าคิดเฝ้านึกแต่เรื่องอกุศล ยิ่งคิดยิ่งนึกเรื่องอกุศลมาก อกุศลก็ย้อมใจมากทำใจให้เลวทราม บังคับให้กาย วาจา ทำและพูดแต่สิ่งที่เลวทราม เมื่อใจเลวทรามแล้วก็เป็นอันเลวทรามหมดทั้งตัว ทุจริตทางกาย วาจา ใจ เป็นเหตุปั้นปลายของความไม่สงบ เหตุดั้งเดิมของความไม่สงบ คือ ตัณหา อันมีอาการเป็นสามชนิด คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

คำว่า กาม กามนั้น หมายความว่า ใคร่พอใจแยกเป็นสองอย่าง คือ กามภายนอกอย่างหนึ่ง เรียกว่าวัตถุกาม หมายถึงสิ่งที่ยียวนชวนให้ใคร่พอใจ ชวนให้ติดอกติดใจ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ โผฏฐัพพะ คือ สิ่งที่ถูกต้องได้ด้วยกาย มีมือเป็นต้น มีลักษณะเย็นบ้าง ร้อนบ้าง อ่อนบ้าง แข็งบ้าง กามภายในอย่างหนึ่งเรียกว่า กิเลสกาม หมายถึงกิริยาที่ใคร่พอใจใน รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ สิ่งที่คนชอบกันทั่วโลกนั้น คือ รูปบ้าง เสียงบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง โผฏฐัพพะบ้าง ที่เกลียดก็เกลียดรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะนี้เหมือนกัน กามตัณหา คือ กิริยาที่ใจดิ้นรนในวัตถุกาม เมื่อใจดิ้นรนแล้วตาก็ดิ้นรนไปหารูปที่สวยงามตา หูก็ดิ้นรนไปหาเสียงที่ไพเราะ จมูกก็ดิ้นรนไปหากลิ่นที่หอม ลิ้นก็ดิ้นรนไปหารสที่อร่อย ถูกปาก ถูกคอ กายก็ดิ้นรนไปหาเย็นร้อนอ่อนแข็ง ที่ถูกใจสบายกาย กามตัณหาของคนใดจัด เป็นไปรุนแรง คนนั้นไม่เห็นผิดไม่เห็นโทษ ลืมชื่อเสียง คุณสมบัติ ลืมอายุปูนวัย รวมแล้วคือ ลืมตัว ลงได้ลืมตัวแล้ว เป็นอันลืมหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีอะไรแล้วที่จะลืมอีก บาปอกุศลทุจริตชั่วช้าลามกปานไร ทำได้ทั้งนั้น ลางคนสร้างตัวมาเป็นเวลาตั้งนาน จนเจริญรุ่งเรืองน่าปลื้มใจ มามีกามตัณหาเกิดขึ้นอย่างรุนแรงชั่วแว็บเดียวเท่านั้น ก็ทำลายตนเอง จนย่อยยับแหลกลาน ดูน่าเสียดายนัก

ภวะ คือ ความมี ความเป็น ภวตันหา คือ กิริยาที่ใจดิ้นรน เพื่อมีเพื่อเป็นต่าง ๆ ดิ้นรนไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีประมาณ มีอย่างนี้เป็นอย่างนี้แล้ว อยากมีอยากเป็นอย่างอื่นอีก อยากมีอยากเป็นหลายอย่าง มีเท่านี้เป็นเท่านี้แล้ว อยากมีอยากเป็นให้มากขึ้นอีก คนใดอยากมีอยากเป็นจัด เป็นไปรุนแรง คนนั้นหมดยางอาย ทำบาปอกุศลทุจริตได้ทุกอย่าง ไม่มีความชั่วอะไรอีกที่เขาทำไม่ได้ อย่าสนเท่ห์เลย ทำความชั่วได้ด้วยความแช่มชื่น ดุจกลืนน้ำหวาน

วิภาวะ นัยหนึ่ง หมายความว่า ไม่มีไม่เป็น วิภวตัณหา คือ กิริยาที่ใจดิ้นรนด้วยอำนาจความไม่อยากมีไม่อยากเป็น หรือ อยากไม่มีอยากไม่เป็น อธิบายว่า อยากมีอยากเป็นอย่างที่สุด พยายามทุกทางเพื่อมีให้ได้เป็นให้ได้ แต่มีไม่ได้เป็นไม่ได้ดังใจ จึงไม่อยากมีไม่อยากเป็น เพราะน้อยใจเสียใจแสนงอน กลายเป็นคิดว่า ไหน ๆ ตัวเองมีไม่ได้เป็นไม่ได้แล้ว ก็อย่าให้คนอื่นมีอย่าให้คนอื่นเป็นเสียด้วย เกิดริษยาคนอื่น

ที่เขามีที่เขาเป็น ขัดขวางคนอื่นที่เขาจะมีที่เขาจะเป็น ไม่อยากมีไม่อยากเป็นที่ไม่ชอบ เบื่อหน่ายในภพ คือความเป็นอยู่ของตน เห็นว่าที่ตนเป็นอยู่อย่างนี้ไม่ดีไม่พอใจอย่างที่เป็นอยู่ อยากให้พ้นไปจากความเป็นอยู่อย่างนี้ ไปหาภพใหม่ ซึ่งหมายใจว่าดีกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ คอยแต่จะเอาดี ไม่คิดปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น

ตัณหาสามอย่าง คือ กามตัณหา ดิ้นรนไปด้วยอำนาจกามความใคร่ ภวตัณหา ดิ้นรนไปด้วยอำนาจโลภะ อยากมีอยากเป็น วิภวตัณหา ดิ้นรนด้วยอำนาจโทสะ เกิดโทสะ เพราะอยากมีอยากเป็น แล้วไม่สมหวัง เกิดโทสะ เพราะไม่อยากมี ไม่อยากเป็น กลับต้องมีต้องเป็น อย่างที่ไม่อยากมีไม่อยากเป็นนั้น ตัณหาสามอย่างนี้ แต่ละอย่าง ๆ เป็นตัวไม่สงบภายในใจ แล้วบังคับกายให้ไม่สงบ คือ ให้ทำทุจริต บังคับวาจาให้ไม่สงบ คือ ให้พูดทุจริต ผลของทุจริต ทางกาย วาจา ก็คือ ความไม่สงบอีกเหมือนกัน ที่ทำบาปอกุศลทุจริต ก่อทุกข์ก่อภัยก่อเวรปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เพราะตัณหาสามอย่างนี้ทั้งนั้นแล้ว ไม่เพราะกามตัณหา ก็เพราะภวตัณหา ไม่เพราะภวตัณหาก็เพราะวิภวตัณหา ตัณหานี้เป็นตัวมาร ผู้ล้างผลาญ เป็นไปแรงกล้าในคนใด คนนั้นสามารถล้างผลาญได้ทุกอย่าง ล้างผลาญทรัพย์สิน ล้างผลาญเกียรติ อำนาจ ล้างผลาญชีวิต ล้างผลาญพี่น้อง เพื่อนฝูง ล้างผลาญ ชาติ ศาสนา ล้างผลาญศีลธรรม ตัณหามีในเด็กไม่สู้กระไรนัก มีในผู้ใหญ่นี้ร้ายแรง มีในชนกลุ่มใหญ่ ยิ่งร้ายแรงมาก มีในคนมีอำนาจร้ายกาจยิ่งนัก

ความสงบเป็นยอดปรารถนา เพราะความสงบเป็นความสุข จึงมีการกระทำเพื่อความสงบ การทำเพื่อความสงบนั้น มีผลอยู่บ้าง แต่ไม่สนิท เป็นเพียงยับยั้งไว้ชั่วขณะเท่านั้น ในโลกเขาทำความสงบกัน ด้วยอาชญา ด้วยอาวุธ ให้คนอื่นสงบ คือ ยอมแพ้ เมื่อฝ่ายอื่นยอมแพ้หรือสู้ไม่ได้ เขาว่าเขาทำความสงบแล้ว เขาเป็นผู้ชนะ การให้สงบนี้ เป็นการให้สงบเพียงร่างกาย เพียงปาก ย่อมก่อทุกข์ก่อภัย ก่อเวร ยิ่งชนะมาก ศัตรูยิ่งมาก ฝ่ายที่ชนะต้องระวังตัว ฝ่ายที่แพ้คอยหาช่องอยู่ ต่างฝ่ายต่างไม่สงบ ต่างฝ่ายต่างไม่เป็นสุข ดังนี้

ทางพระพุทธศาสนาแนะนำให้สงบตนเอง คือ สงบกาย วาจา ใจ ของตนเอง ไม่ทำทุจริต ทางกาย วาจา ใจ สงบให้ลึกเข้าไปอีก คือ สงบกามตัณหา สงบภวตัณหา สงบวิภวตัณหา ในใจของตนเอง ปฏิบัติอย่างนี้ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสงบ ปฏิบัติได้อย่างนี้แล ชื่อว่าสงบ สงบได้แล้ว ทุกข์ภัยเวร เป็นอันสงบไปตาม มีทางเดียวเท่านั้น ที่จะมีความสุขร่มเย็น คือ สงบตนเอง แล้วแนะนำให้คนอื่นสงบ ตั้งแต่ลูกหลานของตน ผู้อยู่ในบังคับบัญชาของตน ครู อาจารย์สงบตัวเองแล้ว แนะนำฝึกหัดนักเรียนศิษย์ให้สงบ ผู้ใหญ่สงบตัวเองแล้ว แนะนำให้ผู้น้อยสงบทำพร้อม ๆ กันจริง ๆ ก็พอเห็นทางสงบอยู่บ้าง อันการที่จะแนะนำให้คนอื่นสงบนั้น ตนต้องสงบตัวเองให้เป็นตัวอย่างก่อน นี้เป็นวิชาครูที่มีผลแท้ พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้คนอื่นทำอะไรไม่ดี พระองค์ไม่ทรงทำก่อนแล้วทรงสอนให้คนอื่นทำอะไรที่ดี พระองค์ทรงทำก่อนแล้ว พระวาจาของพระองค์จึงมีผลดี บำบัดความไม่สงบ คือ ทุจจริต ทางกาย วาจา ใจ ตั้งอยู่ในความสงบ คือ สุจริตทางกาย วาจา ใจ อย่างนี้ก็เป็นความสงบ หมดทุกข์ภัยเวร อยู่ร่วมกันฉันพี่ ๆ น้อง ๆ ร่มเย็นเป็นสุขราบรื่น ความสงบแผ่ออกไปมาก ความร่มเย็นเป็นสุขก็แผ่ออกไปมากไกลเหมือนต้นไม้แผ่ใบออกไปมากเพียงไร ร่มเงาก็แผ่ออกไปมากเพียงนั้น บำบัดเหตุดั้งเดิมของความไม่สงบ คือ ตัณหาได้อีก เป็นความสงบอย่างแท้จริง เป็นความร่มเย็นใจ เป็นความสุขอย่างยิ่ง ทุกชาติทุกภาษา กำลังหาความสงบกันอยู่ ก็ได้พบแล้วว่าอะไรเป็นความไม่สงบ อะไรเป็นความสงบ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสบอกไว้แล้วอย่างแจ่มแจ้ง วิญญูชนฟังแล้วตรองแล้วเห็นจริง ก็พึงปฏิบัติตาม ระงับความไม่สงบของตน ประกอบความสงบขึ้นในตน ก็จะมีความร่มเย็นเป็นสุขทุกทิพาราตรี สันติกถา เรื่องความสงบ มีอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

เสขิยวิธี

พระสาสนโสภณ (เอื้อน ชินทตฺตเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

คำนำ

ระเบียบประเพณีข้อบังคับและวินัย จำเป็นสำหรับหมู่ อยู่ในหมู่ต้องสนใจให้รู้ เพื่อไม่ประพฤติในส่วนที่ไม่สมควร เพื่อประพฤติในส่วนที่สมควร ภิกษุสามเณรตั้งอยู่ในลักษณะที่ดี เป็นสมณะที่ดีเป็นดีแก่ภิกษุสามเณรนั้นเอง ดีแก่วัด ดีแก่พระ-ศาสนาในที่นี้ เก็บข้อปฏิบัติขนบธรรมเนียมระเบียบ เก่าบ้างออกใหม่บ้าง รวมเป็นข้อปฏิบัติ เรียกว่า เสขิยวิธีแปลว่า วิธีที่ควรสนใจ ให้ภิกษุสามเณรที่บวชใหม่ที่มาอยู่ใหม่ สนใจรู้ไว้ เพื่อปฏิบัติเอง และบอกกล่าวคนอื่น แล้วพึงสนใจให้ยิ่งกว่านี้ ข้อทั้งหลายนั้น ๆ ตั้งไว้เป็นหลักปฏิบัติ จะปฏิบัติได้เต็มตามนั้น หรือผ่อนผันเปลี่ยน-แปลง ดูตามควร จะทำอะไร ควรถามผู้รู้ก่อน มีสมณสัญญา คือ รู้ตัวว่า เป็นสมณะไม่ลืมตัวมีหิริโอตตัปปะ ก็พอรู้ได้เองว่า อะไรอย่างไร สมควร ไม่สมควร ดูภิกษุสามเณรที่บวชอยู่นาน ๆ พึงถือคติประจำตัวว่า

สมโณ อสฺส สุสฺสมโณ

เป็นสมณะ ต้องเป็นสมณะที่ดี

แต่ละคน ต่างจิตต่างใจกัน ข้อปฏิบัติทำให้แต่ละคน รวมเข้าเป็นดุจคนเดียว มีที่ขัดใจอยู่บ้าง แต่เห็นแก่ส่วนกลาง แข็งใจปฏิบัติตาม จนคุ้นกับใจแล้วก็คล่องใจไม่ลำบาก

การปฏิบัติเสื่อม เพราะหนักทางข้างโลกมากไปบวชเก่ารักษาระดับเดิมไว้ไม่ได้ บวชใหม่มาเห็นได้อย่าง เผลอตัว หย่อนกว่าระดับตัวอย่างนั้นอีกบวชใหม่มาอีกก็เป็น

อย่างนี้ เสื่อมไปทีละนิดทีละนิดดุจเข็มนาฬิกา ไม่เพ่งไม่เห็น พอเห็นสิเวลาล่วงไปแล้วล่วงไปแล้วรู้ก็ยังดี

ขอให้ภิกษุสามเณร ที่ปฏิบัติพระธรรมวินัยจงจำเริญจำเริญ ขอให้ที่ยังบกพร่องจงมีความเห็นชอบ ปฏิบัติให้สมบูรณ์ เทอญ.

ชินทตฺโต

วัดเทพศิรินทราวาส

๑๕ พฤษภาคม ๒๔๙๙

สมโณ อสฺส สุสฺสมโณ

๑. ลักษณะประณมมือ ไหว้ กราบ

ก. ประณมมือ คือ ทำกระพุ่มมือ ที่เรียกว่ากตัญชลี ตั้งตัวตรง ท่อนแขนทอดดิ่งตามลำตัว ฝ่ามือนิ้วมือขวาซ้าย ประกบเสมอกัน เรียกว่า กระพุ่มมือตรงแนวเดียวกับท่อนข้อศอก

ข. ไหว้ ทำกระพุ่มมืออย่างข้อ ก. ยกกระพุ่มมือขึ้น ให้ปลายนิ้วชี้ จรดระดับชายผมที่หน้าผาก พร้อมกับก้มศีรษะลงนิดหน่อย

ค. กราบเบญจางคประดิษฐ์ คือ นั่งคุกเข่าท่าพรหม ตั้งตัวตรง ทอดลำขาตามปกติ ไม่ถ่างประณมมืออย่างข้อ ก. ปฏิบัติตามจังหวะดั่งนี้

จังหวะที่ ๑ ยกกระพุ่มมือขึ้น จรดเหนือลิ้นปี่อย่างประณมมือข้อ ก.

จังหวะที่ ๒ ยกกระพุ่มมือขึ้น ให้ปลายนิ้วชี้ จดระดับชายผมที่หน้าผากพร้อมกับก้มศีรษะลงนิดหน่อยอย่างไหว้ข้อ ข.

จังหวะที่ ๓ ลดกระพุ่มมือลง จรดเหนือลิ้นปี่อย่างประณมมือข้อ ก.

จังหวะที่ ๔ น้อมตัวลงสู่พื้น อย่าให้ท้ายโด่ง คงประณมมืออยู่ พอจะถึงพื้นแบมือขวาซ้าย คว่ำลงราบบนพื้น ไว้ช่องระหว่างหัวแม่มือขวาซ้าย พอหน้าผากลงจรดพื้นได้ ให้ข้อศอกจรดเข่า น้อมศีรษะลง ให้หน้าผากจรดพื้นในช่องนั้น อย่ากระดกนิ้วขึ้นรับหน้าผากนี่กราบครั้งที่ ๑

เงยตัวตั้งตรง ตั้งต้นจังหวะที่ ๑ อีก แล้วปฏิบัติตามจังหวะ ๒ – ๓ – ๔ นี้ นี่กราบครั้งที่ ๒

กราบครั้งที่ ๓ ปฏิบัติอย่างกราบครั้งที่ ๒ กราบครั้งที่ ๓ แล้ว เงยตัวตั้งตรง ไหว้ ๑ ครั้ง อย่างไหว้ข้อ ข.

กราบเนิบ ๆ คะเนว่า ก้มลงไป ชั่วหายใจออกเงยขึ้นตั้งตัวตรง ชั่วหายใจเข้า กราบเป็นหมู่ ต้องกราบพร้อม ๆ กัน ดูหัวหน้าที่เป็นแบบได้

ขณะกราบ พึงนึกในใจว่าอย่างนี้

กราบครั้งที่ ๑

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา

กราบครั้งที่ ๒

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม

กราบครั้งที่ ๓

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ

เว้นแต่มีบทอื่นให้นึก นี่กราบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรือนึก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ครั้งละจบ หรือ

ระลึกถึงพระปัญญาคุณ กราบครั้งที่ ๑

ระลึกถึงพระปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ กราบครั้งที่ ๒

ระลึกถึงพระปัญญาคุณ กรุณาคุณ กราบครั้งที่ ๓

ภิกษุสามเณร คฤหัสถ์กราบเหมือนกัน กราบผู้อื่นให้นึกถึงคุณของผู้นั้น เช่น กราบแม่กราบพ่อ ก็นึกถึงคุณของท่าน ทำอะไรให้ใจรู้สึก อย่าเป็นเพียงอาการข้างนอก แม้ปักธูปจุดเทียนบูชาพระ ก็ระลึกถึงคุณพระเป็นการอบรมใจไปพร้อมกัน

ง. หมอบกราบ คือ ประณมมือกราบไหว้ตามวิธีกราบไหว้นั้น นั่งพับเพียบ ไม่ต้องแบมือน้อมกระพุ่ม มือลงจรดพื้นตรง ๆ น้อมศีรษะลง ให้หน้าผากจรดหัวแม่มือ กราบหนเดียว นี่คฤหัสถ์กราบคฤหัสถ์พระกราบพระก็ได้ลางโอกาส

๒. เคารพบุคคล วัตถุ สถานที่

ก. บุคคล คือ อุปัชฌายะ อาจารย์ ครู พระเถระ เรียกว่า ปูชนียบุคคล บุคคลที่ควรบูชา

เคารพ คือ ไม่นั่ง ยืน เดิน ใกล้เคียงเฉียดชิดที่เรียกว่า กรายศีรษะ ไม่อยู่ในที่สูงกว่า เหยียดเท้าไปทางท่าน ไม่ผินหลังให้ท่าน ไม่ร่วมอาสนะ ไม่วางของของตนบนอาสนะท่าน ต่อหน้าท่าน ต้องสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ถอดรองเท้า ลดร่ม หมเฉวียงบ่าหรือห่มดองไม่เดินแข่งขึ้นหน้าท่าน ไม่ผ่านหน้าในระยะใกล้หลีกทางให้

ท่านไปก่อน ถ้าจำเป็น พูดขอโอกาสท่านหรือไหว้ เป็นที่รู้กัน ไม่เดินตรงหน้าท่าน สวนทางกับท่าน ต้องหยุดผินหน้ามาทางท่าน มือทั้งสองประสานกัน ทอดเหยียดข้างหน้า จนกว่าท่านเลยไป ยืนรับเมื่อท่านมา ท่านอยู่กับที่ ขณะผ่านท่านไปแลไปทางผ่าน การแลถือเป็นการเคารพ ถือไม่แลสูงหรือแลข้ามศีรษะ ไปตามถนนนอกวัดก็ทำอย่างเดียวกัน แต่ไม่ต้องลดจีวร ในบ้านไม่ต้องกราบ

พระมหากษัตริย์เสด็จผ่านไปหน้า หรือสวนทางมาก็ทำอย่างเดียวกัน ทอดสายตาไปทางท่าน เรียกว่าถวายเนตร แผ่เมตตาจิต ถวายพระราชกุศล คฤหัสถ์ที่ควรให้เกียรติพึงปฏิบัติอย่างเดียวกัน

กระบวนศพผ่านไปหน้า หรือสวนทางมา พึงปฏิบัติอย่างเดียวกัน แผ่ส่วนกุศลแก่ศพนั้น และนึกปลงว่า ตเถวาหํ มริสฺสามิ เราก็จักตายเช่นนี้เหมือนกัน นั่งยืนอยู่ก่อน ก็คงนั่งยืนอยู่ ถ้าเดิน ต้องหยุด แม้เผาศพ เห็นคนตาย ก็พึงแผ่ส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย และนึกปลงอย่างนั้น เห็นคนเจ็บ พึงนึกว่า เราก็เจ็บอย่างนี้เหมือนกัน และนึกเอาใจช่วย

ในการเชิญผู้ใดผู้หนึ่ง หรือในการนิมนต์พระ เนื่องด้วยการทำบุญทำพิธี ควรเชิญหรือนิมนต์ด้วยตนเอง อย่าใช้ใครส่ง ๆ ไป ในการฝากเนื้อฝากตัว เช่น ฝากบวช มารดาบิดาผู้ใหญ่ ควรฝากผึ้งลูกหลานด้วยตนเอง ตามธรรมเนียมของไทยเก่า เป็นเกียรติ เป็นคารวะ เป็นมารยาท

ผู้รับติดต่อ การงาน ผู้ไปติดต่อ ดูให้คู่ควรกัน มิฉะนั้น กลายเป็นไม่คารวะต่อผู้รับติดต่อ กลายเป็นดูถูกผู้รับติดต่อ ควรใส่ใจไว้

ข. วัตถุ คือ สิ่งควรเคารพ เช่น พระพุทธรูป สิ่งที่เนื่องกับพระพุทธเจ้า รูปพระที่ควรเคารพ คัมภีร์ หรือหนังสือธัมมะ เรียกว่า ปูชนียวัตถุ วัตถุที่ควรบูชา ต้องตั้งหรือวางไว้ในที่สมควร ไม่กล้ำกราย พึงแสดงอาการเคารพ อนุโลมอาการเคารพบุคคล

สายสิน (สายสิญจน์) ที่โยงจากพระพุทธรูปหรือจากศพ ภูษาโยงที่โยงจากศพ เป็นสิ่งแทนพระพุทธรูป หรือศพ ต้องไม่กล้ำกราย ไม่ข้าม ไม่ทับ ไม่วางอะไรทับ เว้นแต่มีระเบียบให้ทำ เช่น ทอดผ้าบังสุกุลบนนั้น

ค. สถานที่ เช่น โบสถ์ เจดีย์ เรียกว่า ปูชนียสถาน สถานที่ควรบูชา พึงแสดงอาการเคารพอนุโลมอาการเคารพบุคคล

๓. การทำอะไรที่ต้องพร้อมกันนั้น อย่าให้พระเถระต้องคอย อย่าให้อาจารย์ต้องคอย อย่าให้คนมีธุระต้องคอย อย่าให้คนเจ็บป่วยต้องคอย ถ้าจำเป็น ควรบอกหมู่หรือผู้ใดผู้หนึ่งให้ทราบล่วงหน้า เช่น ลงปาฏิโมกข์ไม่ได้ ควรบอกเอง หรือให้ผู้อื่นบอกให้สงฆ์รู้ล่วงหน้าว่า ลงไม่ได้เพราะเหตุนั้น ๆ

ออกจากที่ประชุม ต้องให้ผู้ใหญ่ออกก่อน ผู้ใหญ่ก็อย่าโอ้เอ้ให้เขาต้องรอ

๔. อย่าพูด อย่ามอง อย่าชี้นิ้วข้ามศีรษะผู้ใหญ่แม้ในที่ประชุม จะพูดกะคนที่อยู่ข้างหลังคนอื่น ก็อย่าทำเช่นนี้ ต้องมองหรือพูด ในระหว่างช่องคนทั้งหลาย แสดงอาการเช่นนี้ เป็นอาการขอโทษไปในตัว

๕. ในงานมงคล นิยมเบื้องขวา เป็นการเคารพ เช่น ทำประทักษิณเวียนโบสถ์ วงสายสิญจน์ ก็เวียนวงทางขวา เช่น วงหม้อน้ำมนต์

๖. อยู่ด้วยกันตั้งแต่ ๒ องค์ขึ้นไป พระผู้อ่อนพรรษา จะปิดเปิดประตูหน้าต่าง จุดดับไฟ ท่องหนังสือ สอนหนังสือ ใช้เสียง ต้องอาปุจฉา คือ ขอโอกาสพระผู้แก่พรรษาก่อน สามเณรต้องอาปุจฉาพระและสามเณรผู้แก่พรรษากว่า

จะทำอะไรที่รำคาญคนข้างเคียง ควรบอกเขาก่อนอย่าอึกทึก ใกล้ที่เขาต้องการสงบหรือใกล้คนเจ็บป่วย

๗. เอางาน

เอางาน คือ ยื่นมือขวาออกไปจากตัว ทอดลำศอกตามตัว แผ่ใบมือทางดิ่ง กระดกใบมือขึ้น กระดิกเพียงข้อมือ แล้วกระดกลง ใช้ในการรับของจากผู้ใหญ่ พอกระดกลงก็รับของนั้น

๘. วิธีรับของจากผู้ใหญ่ และให้ของแก่ผู้ใหญ่

ก. ถ้าท่านนั่งบนพื้น ผู้รับนั่งพับเพียบ หรือคุกเข่าคู่รับ ถ้าท่านนั่งเก้าอี้หรือยืน ผู้รับยืนย่อตัว หรือคุกเข่าคู่ หรือคุกเข่าเดี่ยวรับ

ให้ของแก่ผู้ใหญ่ ก็ปฏิบัติอย่างเดียวกัน

พับเพียบ ยืน เป็นเคารพธรรมดา นั่งคุกเข่าคู่เป็นเคารพมาก นั่งคุกเข่าเดี่ยวเป็นเคารพสูง แล้วแต่กาลเทศะ

คุกเข่าเดี่ยว คือ คุกเข่าซ้าย ตั้งเข่าขวาท่าเขย่ง แขนซ้ายทอดลงตามลำตัว มือขวาเอางานและรับของ

ข. รับของจากผู้ให้ ถ้าควรกราบ ให้กราบก่อนผู้ให้ยื่นของ อย่าต้องให้ผู้ให้ยื่นมือคอย

ค. ผู้ให้ให้คนอื่นนำของมาให้ ผู้รับแสดงคารวะหรือมารยาทอัธยาศัย ต่อผู้เป็นเจ้าของสิ่งของนั้นตามฐานะ เช่น ไหว้ หรือแสดงความรู้สึกไปทางผู้นั้น

๙. เดินหรือคลานสามขา

จังหวะที่ ๑ คุกเข่าคู่ ผ่ามือขวาคว่ำบนขาอ่อนขวา ผ่ามือซ้ายคว่ำบนขาอ่อนซ้าย หรือประสานมือทั้งสองไว้หน้าขา

จังหวะที่ ๒ มือซ้ายท้าวไปข้างหน้า ผ่ามือขวาคว่ำปกเข่าขวา

จังหวะที่ ๓ ก้าวขาขวาออกไป ตั้งเข่าขึ้น ผ่ามือขวาคงปกเข่าขวา

จังหวะที่ ๔ เลื่อนขาซ้ายออกไป ให้เข่าทั้งคู่จรดพื้นเสมอกัน เหมือนจังหวะที่ ๑ แล้วก้าวต่อ ๆ ไปตามจังหวะ ๒—๓—๔ นี้

ถ้าก้าวแรก ยกขาซ้ายก้าวออกไป มือซ้ายก็คว่ำปกเข่าซ้าย มือขวาท้าวพื้น

ถ้ามือไหนถือของ ก็ยกถือไว้ข้างหน้าตลอดไป อีกมือหนึ่งท้าวพื้น มือข้างไหนถือของ ก้าวแรกยกขาข้างนั้น ถ้าถือของสองมือ ก็ใช้แต่ขา

ไม่ใช้มือท้าวพื้น เรียบร้อยดี

๑๐. เทียนน้ำมนต์

ก. จุดเทียนน้ำมนต์ เจ้าภาพต้องจุดเอง หรือให้ผู้ใหญ่จุด แล้วประเคนหม้อน้ำมนต์ แก่พระสังฆเถระ ผู้เป็นประธานพิธี ในพระราชพิธี พระมหากษัตริย์ทรงจุดและประเคนเอง

จุดเทียนน้ำมนต์ เมื่อพระสวดขึ้นบทว่า

อเสวนา จ พาลานํ

ที่ถือว่าเป็นคำมงคล

ข. หยดเทียนน้ำมนต์ เมื่อพระสวดขึ้นบทว่า

ขีณํ ปุราณํ นวํ นตฺถิ สมฺภวํ

วิรตฺตจิตฺตายติเก ภวสฺมึ

เต ขีณพีชา อวิรุฬฺหิฉนฺทา

หรือหยดก่อน เพื่อให้พอดีกับถึงบทนี้ ด้วยเกรงว่าพอถึงจะหยดไม่ทัน

บทนี้ มีความว่า ขอให้สิ่งไม่ดีต่าง ๆ ที่มีอยู่เก่าหมดสิ้นไป เหมือนเทียนละลายหยดหมดไป ทีจะมีมาใหม่อย่ามีมา

ขณะหยดเทียนน้ำมนต์ มือขวาที่จับเทียนน้ำมนต์นั้น จับสายสินญจ์ไว้ด้วย

ควรหยดเท่าจำนวนใดจำนวนหนึ่ง เช่น เท่าพระพุทธคุณเก้า คือ อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ พุ ภะ

ค. ดับเทียนน้ำมนต์ คือ จุ่มเทียนน้ำมนต์ลงในน้ำมนต์ให้ดับ เมื่อพระสวดขึ้นบทว่า

นิพฺพนฺติ ธีรา ยถายมฺปทีโป

บทนี้ มีความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ดีดับหายไปเหมือนไฟเทียนดับนี้

ขณะจุ่มเทียนน้ำมนต์ในน้ำมนต์ ควรทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นมงคล เช่น วนเทียนเป็นอุณาโลมในน้ำมนต์

๑๑. พิธีสวดมนต์

ก. จัดที่บูชาพระตั้งพระพุทธรูป มีดอกไม้ธูปเทียน หม้อน้ำมนต์ เทียนน้ำมนต์ เครื่องพรมน้ำมนต์ คือ หญ้าคามัด หรืออะไรตามแต่จะได้ สายสิญจน์ เต้ากรวดน้ำ เทียนชะนวน ถ้าไม่ใช่งานมงคล ไม่ต้องมีสายสิญจน์ หม้อน้ำมนต์ เทียนน้ำมนต์ เครื่องพรมน้ำมนต์ ถ้าเป็นงานศพ จัดที่บูชาอีกที่หนึ่ง ที่หน้าศพ ถ้าเป็นงานกระดูก จัดที่บูชาอีกที่หนึ่ง ตั้งกระดูกบนนั้น หรือตั้งกระดูกในที่บูชาพระ ทั้งงานศพและงานกระดูก มีเครื่องทองน้อย ที่หน้าศพหน้ากระดูกนั้น และมีสายโยงบังสุกุลในเครื่องทองน้อยนั้น ธูปอยู่ซ้ายเทียนอยู่ขวา ถ้าบูชาศพกระดูก หันดอกไม้ไปทางศพกระดูก ถ้าให้ศพกระดูกบูชา หันดอกไม้ออก พิธีบังสุกุลก็จัดอย่างเดียวกัน ถ้ามีสวดอภิธรรม ตั้งกะบะเครื่องบูชาตรงหน้าพระสวด จุดเมื่อจะสวด

ข. เจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย และเครื่องทองน้อย

ค. อาราธนาศีล ถ้ามีเทศน์ด้วย ไว้ตอนเทศน์

ง. อาราธนาปริตต์

จ. เจ้าภาพจุดเทียนน้ำมนต์

ฉ. พระอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ

ช. บทอาราธนาศีล ๕

มยํ ภนฺเต, วิสุํวิสุํ รกฺขณตฺถาย, ติสรเณน สห, ปญฺจ สีลานิ ยาจาม ทุติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ฯลฯ ตติยมฺปิ มยํ ภนฺเต ฯลฯ

ขอศีล ๘ เปลี่ยน ปญฺจ เป็น อฏฺฐ

ซ. บทอาราธนาปริตต์

วิปตฺติปฏิพาหาย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา

สพฺพ { ทุกฺข / ภย / โรค } วินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ

๑๒. พิธีเทศน์

ก. ตั้งธรรมาสน์ จัดที่บูชา ตั้งพระพุทธรูป มีดอกไม้ธูปเทียน เทียนประจำกัณฑ์เทศน์ เทียนชะนวน เต้าน้ำกรวด เครื่องทองน้อยบูชาธรรมของเจ้าภาพ ถ้าเป็นงานศพกระดูก มีเครื่องทองน้อยอย่างพิธีสวดมนต์

ข. เจ้าภาพ บูชาสิ่งที่จะบูชา แล้วจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย และจุดเทียนประจำกัณฑ์เทศน์

ค. อาราธนาศีล

ง. อาราธนาธรรม

จ. จุดเครื่องทองน้อย

ฉ. พระอนุโมทนา เจ้าภาพกรวดน้ำ

ช. บทอาราธนาธรรม

พฺรหฺมา จ โลกาธิปตี สหมฺปติ
กตฺอญฺชลี อนฺธิวรํ อยาจถ
สนฺตีธ สตฺตาปฺปรชกฺขชาติกา
เทเสตุ ธมฺมํ อนุกมฺปิมํ ปชํ

๑๓. กรวดน้ำ

กรวดน้ำเมื่อทำบุญกุศลแล้ว เตรียมเต้าน้ำกรวดไว้ วิธีกรวดน้ำ คือ รินน้ำหยดน้ำลงในภาชนะ หรือในที่ใด ๆ ก็ได้ ทำด้วยความเคารพ ขณะรินหรือหยดนั้นนึกแผ่ส่วนบุญกุศลไป ให้ผู้ที่ตนนึกให้ หรือให้ทั่วไป กรวดขณะพระสวด

ยถา วาริวหา ปูรา
ถึง
มณิ โชติรโส ยถา

ต่อนี้ประณมมือฟัง

บทนี้ เป็นบทอธิษฐานใจของพระ ขอให้สำเร็จตามที่ผู้กรวดน้ำนึก ผู้กรวดน้ำนึกแผ่ส่วนบุญกุศลในขณะนั้นใจตรงกัน

น้ำที่รินหรือหยดลงในภาชนะนั้น ต้องเททิ้งในที่สมควร จะรินหรือหยดลงดินก็ได้

ของที่จับยกให้จริง ๆ ไม่ได้ เช่น กุฏิ ศาลา บุญกุศล ก็ให้น้ำแทน เช่น พระเวสสันดรหลั่งน้ำลงในมือพราหมณ์ เมื่อให้ช้างแก่พราหมณ์

๑๔. การตักบาตร

เวลาทำบุญที่มีตักบาตรนั้น ตักข้าวลงบาตร เมื่อพระสวดขึ้นบทว่า

อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส

บทนี้ มีความว่า พระสงฆ์เป็นนาบุญอย่างสูงของชาวโลก หรือเมื่อสวดขึ้นบทว่า

ทานาทิธมฺมวิธินา ชิตวา มุนินฺโท

บทนี้ มีความว่า พระพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมมุนี ทรงชนะด้วยทานเป็นต้น

๑๕. ภัตตกาล คือ เวลาฉันอาหาร นับตั้งแต่เวลาอรุณแดง คือ แสงทองขึ้น เรียกว่า ได้อรุณ ถึงเที่ยงวัน ฉันอาหารยาวกาลิกได้ เวลานอกนี้ เรียกว่า วิกาล ฉันไม่ได้ สิ่งที่ไม่แน่ใจ ถามผู้รู้ก่อน

ข้อสังเกตเรื่องอรุณ คือ อาศัยแสงอรุณ ดูลายมือเห็น เห็นใบไม้ รู้ว่าอ่อนแก่ เรียกว่า ได้อรุณ

๑๖. กาลิก

ก. ยาวกาลิก คือ อาหารทุกอย่าง เป็นขาทนียะ ของควรเคี้ยว เป็นโภชนียะ ของควรฉัน เป็นโภชนะ คือ ข้าวสุก ขนมสด ขนมแห้ง ปลา เนื้อ ฉันได้เฉพาะในภัตตกาล

อ้อยที่ต้องขบเคี้ยว นมสด นมหวาน เนยแข็ง จัดเป็นยาวกาลิก ฉันนอกภัตตกาลไม่ได้

ข. ยามกาลิก คือ น้ำปานะ หรือน้ำอัฐบาน คือ น้ำปรุงรส คั้นหรือออกจากผลไม้ดอกไม้รากไม้ น้ำหวาน น้ำอัดลม น้ำอ้อยสด น้ำตาลสด เมื่อปัจจัยมีอยู่ คือ เมื่อมีความจำเป็น รับประเคนแล้ว ฉันนอกภัตตกาลได้ ตลอดเวลาที่กำหนด ถ้าผลโตกว่ามะตูม เรียกว่า มหาผล เช่น น้ำทุเรียน น้ำสับปะรด น้ำมะพร้าว ฉันนอกภัตตกาลไม่ได้ น้ำอัดลมทำด้วยส้มผลเล็ก ๆ ลางอย่างมีกาก มีเยื่อ ฉันไม่ได้ กรองก่อนได้

น้ำปานะสุกด้วยไฟใช้ไม่ได้ สิ่งที่ทำเป็นน้ำปานะ ใช้น้ำร้อนไม่ได้ พระทำเองไม่ได้

ค. สัตตาหกาลิก คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ที่เคี่ยวแข้นแข็ง รับประเคนแล้ว ฉันนอกภัตตกาลได้ตลอด ๗ วัน

ง. ยาวชีวิก คือ ยาแก้โรค รับประเคนแล้ว ฉันได้ตลอดชีวิต

จ. กาลิกระคน

กาลิกหลายอย่างระคนปนกัน คือ ผสมปนกัน นับกาลิกที่มีเวลาน้อยเป็นประมาณ

๑๗. ลักษณะของต้องประเคน

น้ำเปล่า ๆ เท่านั้น ไม่ต้องประเคน นอกนี้ต้องประเคน คือ กาลิกทั้ง ๔ ของที่กลืนเข้าไป ของเคี้ยว ของอม เช่น หมาก บุหรี่ ยาอม

๑๘. ลักษณะประเคน

ก. ของที่จะประเคนนั้น ยกคนเดียวได้

ข. ผู้ประเคน เป็นสามเณรหรือคฤหัสถ์ผู้ชาย

ค. ยกของนั้น ให้ข้อศอกทอดดิ่งอยู่ตามลำตัว ยกของขึ้น บางบนมือพระผู้รับ

ง. พระผู้รับเอื้อมมือออกรับ ให้ข้อศอกทอดดิ่งอยู่ตามลำตัว คือ ทั้งผู้ประเคน ทั้งผู้รับ เอื้อมมือออกมาชั่วศอกหนึ่ง เรียกว่า ได้หัตถบาส

จ. ถ้าผู้หญิงประเคน ให้พระทอดผ้ากราบหรือผ้าที่สมควร ออกไปชั่วศอกหนึ่ง จับชายผ้าทางตัวไว้ ผู้หญิงวางของบนผ้านั้น

ฉ. ประเคนแก่พระองค์ใดองค์หนึ่ง พระอื่นฉันได้

ช. ของที่ประเคนแล้ว ผู้ไม่ใช่พระจับต้อง ถือว่าขาดประเคน เป็นเสมือนไม่ได้ประเคน

ซ. ของที่ยังไม่ได้ประเคน พระจับต้อง เรียกว่า อุคคหิต ผิดวินัย

ฌ. อย่ารับประเคนของ ที่ฉันในภัตตกาลก็ไม่ได้ นอกภัตตกาลก็ไม่ได้ ในภัตตกาล อย่ารับประเคน ข้าวสาร ปลาดิบ เนื้อดิบ นอกภัตตกาล อย่ารับประเคน อย่าจับต้องของเป็นยาวกาลิก อย่าให้เป็น อันโตวุฏฐะ อันโตปักกะ สามปักกะ

๑๙. ของดิบ

ก. เนื้อ ปลา ไข่ กะปิ น้ำปลา ที่ดิบ ฉันไม่ได้ ต้องให้สุกด้วยไฟก่อน กะปิที่ทำน้ำพริก เผาก่อน

ข. ผักต่าง ๆ ที่ปลูกเป็น พริกมะเขือ มีเมล็ดปลูกเป็น เรียกว่า พืชคาม ฉันหรือทำลายเป็นผิด จะฉันต้องให้ทำเป็นกัปปิยะก่อน

ค. กัปปิยะ หมายความว่า ควรใช้ได้ เขาต้มเผาอย่างไรก็ได้ วิธีทำกัปปิยะอย่างหนึ่ง คือ

พระบอกว่า กปฺปิยํ กโรหิ

จงทำให้เป็นกัปปิยะ

ผู้ทำรับว่า กปฺปิยํ ภนฺเต

เป็นกัปปิยะแล้ว เจ้าข้า

๒๐. ฉันอาหาร ต้องห่มจีวรเป็นปริมณฑล คือ เรียบร้อย นั่งเรียบร้อย ปฏิบัติตามเสขิยวัตร

๒๑. ขณะฉันอย่าคุยกัน จำเป็นพูด ก็พูดพอได้ยิน อย่าคะนอง อย่าล่อกแล่ก อย่ามูมมาม อย่าให้อาหารติดริมฝีปาก อย่าขากถุย อย่าสูดน้ำมูก อย่าให้น้ำมูกไหลหรือแจ่มช่องจมูก อย่าใช้มือที่ถูกของน่ารังเกียจ เช่น เช็ดปากหรือเกา หยิบอาหาร

๒๒. อย่าอ้าปากจนเห็นในปาก อย่าอ้าปากเคี้ยว อย่าเคี้ยวทำปากอย่างลิง อย่าเคี้ยวประหนึ่งว่าหิวเต็มทน

๒๓. ถ้าฉันรวมกันมาก รอให้พระได้อาหารทั่วกันแล้วจึงฉัน และรอพระผู้เป็นประธานก่อน

๒๔. ข้าวในจานหรือชาม ตักฉันตั้งแต่ขอบจานใกล้ตัวออกไป ไม่เปรอะ อย่าฉันทำของให้กระจุยกระจาย เช่น ปลาทูหลายตัว อย่าฉันตัวนั้นบ้างตัวนี้บ้าง ฉันเป็นตัว ๆ เหลือยังน่ากิน อย่าใช้ช้อนซ่อมถ้วยชาม กระทบกันดังมาก

๒๕. ไม่ฉันร่วมภาชนะเดียวกัน ต้องมีชามแบ่งหรือช้อนกลาง อย่าใช้ส้อมตะเกียบ จิ้มเข้าปากซ้ำ เช่น ใช้ส้อมแทงชิ้นเนื้อ แล้วจิ้มลงในน้ำจิ้ม แล้วส่งเข้าปาก แล้วแทงจิ้มเข้าปากอีก อย่างนี้ ส้อมนั้นเข้าปากแล้วเข้าปากเล่า อย่าทำ

๒๖. พิจารณาปัจจัย ๔

จีวร คือ ผ้าต่าง ๆ บิณฑบาต คือ อาหาร เสนาสนะ คือ ที่อยู่อาศัย คิลานเภสัช คือ ยาแก้โรค

ก. จะใช้ผ้าพึงพิจารณาก่อนว่า เราใช้ผ้านี้ปกปิดร่างกาย ป้องกันหนาวร้อน ให้ร่างกายชีวิตเป็นอยู่เพื่อเล่าเรียนปฏิบัติพระธรรมวินัย

ในวันหนึ่ง ๆ ทุก ๆ เช้า ขณะใช้ผ้าครั้งแรก และเวลาเปลี่ยนผ้าผืนใหม่ พิจารณาก็ยังดี

ข. จะฉันอาหาร พึงพิจารณาก่อนว่า เราฉันอาหารนี้ ให้ร่างกายชีวิตเป็นอยู่ เพื่อเล่าเรียนปฏิบัติพระธรรมวินัย ทุก ๆ มื้อพิจารณาคำแรกก็ยังดี

ค. จะจำวัด พึงพิจารณาว่า เราอยู่อาศัยที่นี้พักผ่อน ให้ร่างกายชีวิตเป็นอยู่ เพื่อเล่าเรียนปฏิบัติพระธรรมวินัย วันหนึ่ง พิจารณาเวลาจะจำวัดครั้งหนึ่งก็ยังดี

ง. จะฉันหรือใช้ยา พึงพิจารณาว่า เราฉันยานี้ ใช้ยานี้ ป้องกันบำบัดโรค ให้ร่างกายมีชีวิตเป็นอยู่ เพื่อเล่าเรียนปฏิบัติพระธรรมวินัย นาน ๆ จะฉันยาใช้ยาสักครั้ง อย่าละเลย

จ. การพิจารณาปัจจัย ก็เพื่อให้เห็นประโยชน์ของปัจจัย ๔ อาศัยปัจจัย ๔ เป็นอยู่ เพื่อเล่าเรียนปฏิบัติพระธรรมวินัย เป็นการฝึกให้รู้จักยับยั้ง

๒๗. จำวัด ต้องปิดประตู หรือกั้นบัง หรือให้คนคอยระวัง มิให้ใครเห็น

๒๘. น้ำใช้น้ำฉัน คือ น้ำเปล่า ๆ จะใช้ซัก ล้าง สรง ต้ม ฉัน หรือทำอะไรก็ตาม ต้องกรองก่อน น้ำเหลือติดโอ่งนิดหน่อย ค้างคืนค้างวัน อาจเกิดตัวสัตว์ได้ นึกเอาง่าย ๆ ว่าไม่มี เป็นเหตุให้มักง่ายต่อไป เสียนิสัย นี่แหละ ความหย่อนวินัย ตั้งเค้าขึ้นแล้ว

อาบัติโทษ ไม่ได้ทำให้ปวดหัวปวดฟัน แต่ทำให้ใจตกต่ำ มีบทสวดเตือนทุกวันปาฏิโมกข์ว่า

อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี

เห็นอาบัติโทษแม้นิดเดียวว่า เป็นภัย

เมื่อบวช ท่านให้มีผ้ากรองน้ำ ไม่มีผ้ากรองน้ำท่านห้ามเดินทางไกล ก็เพื่อให้มีผ้ากรองน้ำใช้น้ำฉัน

๒๙. น้ำชำระ ถ่ายแล้ว ต้องชำระด้วยน้ำชำระ แม้ชำระด้วยสิ่งอื่น ก็ต้องชำระด้วยน้ำชำระ ท่านผู้ใหญ่ท่านว่า ตัวเป็นพระ ก้นไม่เป็นพระ เพราะถ่ายแล้วไม่ล้างก้น

๓๐. ใช้รองเท้าทำด้วยหนังอย่างเดียว ชั้นเดียวหรือสี่ชั้นขึ้นไป ไม่มีส้น

๓๑. อย่าขายของ อย่าซื้อของ อย่าต่อราคาของ ราคาค่ารถ ต้องให้ไวยาวัจกรจัดการ

๓๒. รับเองหรือให้เขารับกัปปิยภัณฑ์ ไม่ได้เลย เมื่อเขาถวายกัปปิยภัณฑ์เป็นค่าปัจจัย ปวารณาว่า ถวายปัจจัย ๔ รับปัจจัย ๔ ได้ เขาถวายกัปปิยภัณฑ์ไม่ได้ปวารณา บอกให้เขาปวารณาให้ถูกต้อง หรือสอนศิษย์ให้รู้คำปวารณาไว้ แล้วให้ศิษย์กล่าวคำปวารณา อย่าให้เขาวางซุก ๆ เหน็บ ๆ ไว้เฉย ๆ

ตัวอย่างคำปวารณา

ขอถวายปัจจัย ๔ และสิ่งที่ควรแก่สมณบริโภคเท่าราคา......พับ มอบไว้ที่กัปปิยการกแล้ว เมื่อพระคุณเจ้าประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ขอได้เรียกจากกัปปิยการกนั้นเทอญ

๓๓. สังฆทาน คือ ของที่ถวายสงฆ์

ก. ของที่เขาถวายเป็นสังฆทาน ตกเป็นของสงฆ์ถือเป็นของตนไม่ได้ แต่ถ้าทางวัดจัดให้ไปรับแทนสงฆ์ได้ของเป็นลหุภัณฑ์ ไม่ใช่ของถาวร เช่น อาหาร สบง จีวร ของนั้นเป็นอันสงฆ์แจก ให้แก่ผู้รับไปนั้น ส่วนของเป็นครุภัณฑ์ถาวร เช่น ถัง กะละมัง ตกเป็นของสงฆ์

ข. ถ้ารับสังฆทานจากทายกเอง ทางวัดมิได้จัดให้ไปรับแทนสงฆ์ ของทั้งหมดที่เป็นลหุภัณฑ์ ครุภัณฑ์ ตกเป็นของสงฆ์ เพราะเขาถวายสงฆ์ ต้องแจ้งแก่ทางวัดแล้วทางวัดแบ่งให้จึงได้

๓๔. เสียดสีของสงฆ์

ตัวเปล่า ๆ พิงผนังบานประตู กรอบประตูของสงฆ์เป็นอาบัติ ท่านให้รักษาของสงฆ์ อย่าทำของสงฆ์ให้เสีย แม้ด้วยอาการอย่างอื่น เห็นวัดสกปรกเปรอะเปื้อนสิ่งของของวัดจะเสียจะหาย ควรทำให้สะอาด เก็บงำให้ดี ทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ใครเห็นเข้าก็หมดศรัทธาที่จะให้อะไรแก่วัด

๓๕. สิ่งของของเจดีย์ของวัด

ก. ดอกไม้ธูปเทียนที่เขาบูชาพระ สิ่งของในวัด เช่น ผลไม้ และไม้ไล่ต่าง ๆ จะถือเพื่อตนเพื่อคนอื่น ควรบอกกล่าวทางวัด ควรผาติกรรม ถือเอาเฉย ๆ อาจมีโทษตามพระวินัย แม้ใช้ในการวัดก็ควรบอกกล่าว นี้เป็นสามีจิกรรม

ข. สิ่งที่ทำไว้เป็นของวัด จะเตมตัดดัดแปลง หรือจะทำอะไรเป็นถาวรในวัด ควรบอกกล่าวทางวัดก่อน เพราะวัดเป็นของสงฆ์

อยู่วัดนาน ๆ เข้า กลายเป็นเห็นว่า กุฏิวัดเป็นบ้านของตน ถือเอาของวัดตามใจ ทำอะไรตามใจ

๓๖. ผ้าครอง

ออกจากวัดไปในละแวกบ้าน เขตบ้าน ต้องปฏิบัติอย่างนี้ คือ

ก. ครองจีวรครองทั้งชุด คือ สบง จีวร สังฆาฏิ

ข. แต่ถ้าเห็นว่า เอาสังฆาฏิไปด้วยจะเสียหายเก็บไว้ไม่เสียหาย จะไม่ใช้สังฆาฏิก็ได้

ค. คงใช้สบงครอง และจีวรครองทบกับจีวรอาศัยก็ได้

ง. จะครองสบงอาศัย ซ้อนจีวรอาศัยด้วยกันก็ได้แต่ต้องเอาชุดครองไปด้วย

จ. ถ้าออกจากวัดตรงไปวัดอื่น แม้ผ่านละแวกบ้านไม่ต้องปฏิบัติเช่นนี้ ถ้าไม่ได้อานิสงส์พรรษา อานิสงส์กฐิน ต้องมีไตรจีวรครองอยู่กับตัว ก่อนได้อรุณ จนถึงได้อรุณแล้ว

๓๗. อย่าใช้ผ้าสีอื่น นอกจากสีเหลือง คลุมตัวพาดบ่า ผ้าสีเหลืองก็อย่าพาดบ่า เป็นอย่างผ้าขาวม้าพาดบ่า บ้านนอกขอกนาเขาเรียกว่า พาดควาย

๓๘. ผ้าที่จำกัดเป็นสีเหลือง อย่าให้ซีดจาง มีกลิ่นขะมุกขะมอม พระไม่มุ่งสวยงาม แต่มุ่งความสะอาด

๓๙. ข้ามคณะ หรือในคณะเอง ถ้าไปไกลจากกุฏิปรากฏแก่คนมาก ต้องห่มจีวร

๔๐. อย่ามีแต่สบง แสดงตัวประเจิดประเจ้อให้คนภายนอกเห็น วันที่มีผู้คนมาในวัดมาก เช่น วันพระ อย่าพลุกพล่าน ต้องสงบเอื้อเฟื้อต่อผู้มาในวัด

๔๑. อย่าตากผ้าประเจิดประเจ้อ อย่าให้คฤหัสถ์หรือเด็ก ตากผ้าแขวนผ้าเครื่องคฤหัสถ์ ปะปนกับผ้าเหลือง อย่าให้คนข้างนอกเห็นเป็นประหนึ่งว่าบ้าน

๔๒. ภิกษุสามเณรอย่ามั่วสุมออกับเด็ก อย่าให้เด็กนั่งร่วมอาสนะ อย่าเดินคู่เคียงกับเด็ก

๔๓. อย่าพูดเสียงดังเกินไป พูดพอได้ยิน อย่าครื้นเครง อย่าพูดหยาบโลน อย่าสบถติดปาก

๔๔. มีขันติอดทน ไม่ทำไม่พูด ให้กระทบกระเทือนคนอื่น ได้รับการทำการพูดที่ไม่พอใจ มีขันติไว้อย่าโต้ตอบ อดทนต่อความอยาก

ขนฺติพลํ ว ยตีนํ

ขันติเป็นกำลังของนักบวช

๔๕. ในถนนนอกวัด อย่าทำอย่างนี้ คือ คาบบุหรี่มือไพล่หลัง กอดอกสะพายย่าม อย่าเดินเรียงเป็นหน้ากระดาน ในบ้าน ในรถโดยสาร ในที่ชุมนุม อย่านั่งไขว่ห้าง อย่ากอดอก

๔๖. เดินบิณฑบาต อย่าเรียงขวางถนน เวลารับบาตร ตาจ้องในบาตร นึกในใจว่า เขาให้นี้เพราะเรามีศีล และนึกแผ่ส่วนบุญกุศลแก่ผู้ตักบาตรนั้น

๔๗. อนามาส คือ สิ่งที่ไม่ควรจับต้อง ได้แก่ศัตราอาวุธ เครื่องประหาร เครื่องบรรเลง แก้วแหวนเงินทอง เหล้า ฝิ่น ของที่ไม่ควรแก่พระ ของใช้ของผู้หญิงโดยเฉพาะ และรูปผู้หญิงลางชนิด อย่ามีไว้ในกุฏี

๔๘. อยู่กับผู้หญิงตัวต่อตัว หรือผู้หญิงหลายคน ต้องมีผู้ชายรู้ภาษา เป็นเพื่อนอยู่ด้วยใกล้ ๆ ภิกษุสามเณรก็ได้ ไม่บอดไม่หนวกไม่หลับ ให้ได้ยินพูดได้เห็นความเป็นไป

๔๙. รับแขกผู้หญิง อย่านั่งยืนเดินใกล้กันกับผู้หญิงนัก อย่าใกล้กันภายใน ๔ ศอกเป็นดี

๕๐. อย่าให้ผู้หญิงเยี่ยมหน้าต่างกุฏีชั้นบน ไม่จำเป็นอย่าให้ขึ้นชั้นบน เวลาค่ำคืนเงียบ ๆ หรือในที่ไม่โจ่งแจ้ง อย่าให้มีเสียงผู้หญิง เสียงเด็กเล็ก ๆ ดังออกมาข้างนอก คนเขาจะแปลกใจ ออกมาเปิดเผยให้คนเห็นดีกว่า จะถือความบริสุทธิ์เฉพาะตัวไม่ได้ เพราะอยู่ในหมู่ ต้องให้หมู่รับรู้ความบริสุทธิ์ด้วย

๕๑. อย่าไปในรถเล็ก ๆ เรือเล็ก ๆ ส่วนตัว หรือเช่าเฉพาะ ซึ่งต้องนั่งชิดกันกับผู้หญิง ถ้าเป็นรถเรือเดินสาร ให้มีผู้ชายนั่งคั่น

๕๒. อย่าเข้าเขตเขาดิน สวนลุมพินี บางปู่

บางแสน ร้านเหล้า อย่าเข้าร้านอาหารนอกภัตตกาลอย่าเที่ยวแทรกแซงเบียดเสียดประชาชน

๕๓. รูปเสียงเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์

ก. ภาพยนตร์ โทรภาพ เป็นภาพภูมิประเทศ ภาพศาสนา ภาพชาดก ภาพการบุญกุศล ไม่มีโทษ แต่มีภาพที่ไม่ควร แก่ภิกษุสามเณรแทรกอยู่ ยับยั้งไว้ก่อน จะฉายจะรับจะดู ต้องได้รับอนุมัติก่อน

ข. วิทยุมีประโยชน์ ได้รู้เรื่องต่าง ๆ แต่ก็มีดนตรีลิเกเพลง แทรกอยู่เป็นส่วนมาก ภิกษุสามเณรรับศีลมาแล้วว่า

นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา เวรมณี

คือ ปฏิญญาว่า ไม่ดูฟ้อนรำ ไม่ฟังขับร้อง ชาวบ้าน โดยเฉพาะ อุบาสก อุบาสิกา มาถือศีลฟังธรรม ภิกษุสามเณร กลับเปิดวิทยุให้เขาฟังดนตรีลิเกเพลง ชกมวย เป็นเกาขี้กลากให้เขาดูเป็นการย้อมใจด้วยวัตถุกาม แม้จะฟังข่าวไม่ฟังเพลงแต่เปิดวิทยุทิ้งไว้ เสียงดนตรีลิเกเพลงดังอยู่ ไม่แปลกจากบ้าน เขาถวายค่าปัจจัย ๔ กลับใช้เป็นค่าวิทยุ รับดนตรี ลิเก เพลง ชกมวยเสียนี่ จะมีจะเปิดวิทยุต้องได้รับอนุมัติก่อน

๕๔. ปลงอาบัติ

ก. ปลงอาบัติหรือแสดงอาบัติ ให้บอกชื่ออาบัติและการทำที่ให้เป็นอาบัตินั้น เช่น บอกว่า เข้าบ้านในวิกาลไม่ได้อาปุจฉา คือ ไม่ได้ลา เป็นอาบัติปาจิตตีย์หรือบอกว่า ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะเข้าบ้านในวิกาลไม่ได้อาปุจฉา แล้วแสดงอาบัติ

ข. อย่าปลงอาบัติกับพระใหม่ด้วยกัน หรือในที่ใกล้ปูชนียวัตถุ จะปลงอาบัติต้องอาปุจฉาภิกษุผู้แก่กว่า ที่อยู่ใกล้ก่อน

๕๕. เปลี่ยนท่านั่ง

ก. ต่างว่านั่งพับเพียบทางซ้าย คือ เท้าขวาพับขวางหน้า เท้าซ้ายพับไปข้างหลัง ทีนี้จะพลิกเป็นทางขวา ให้หย่งตัวขึ้น เลื่อนเท้าซ้ายลอดมาพับขวางหน้า เลื่อนเท้าขวาพับไปข้างหลัง

ข. นั่งพับเพียบอยู่ จะขัดสมาธิ ให้หย่งตัวขึ้นเลื่อนเท้าที่พับไปข้างหลังลอดขึ้นมาพับขวางหน้า

ค. นั่งขัดสมาธิอยู่ จะพับเพียบ ให้หย่งตัวขึ้นพับเท้าหนึ่งไปข้างหลัง อีกเท้าหนึ่งพับขวางหน้า

การเปลี่ยนทุกท่าไม่ต้องยกเข่า

๕๖. ดูจำทั่วไป ดีไม่ดี ถูกผิด ที่ดีที่ถูก ถือเป็นตัวอย่าง ทำตามนั้น ที่ไม่ดีที่ผิด ถือเป็นตัวอย่างไม่ทำตามนั้น

ทำอะไรให้มีระเบียบ เช่น ตั้งตาลิปัตรอนุโมทนาตั้งให้ตรง ให้ได้แนวกับหัวหน้า แบ่งด้ามตาลิปัตรเป็น ๓ ส่วน จับระหว่างสุดล่างส่วนบน กับสุดบนส่วนกลาง

จะสวดมนต์สวดอะไร ในที่เขานิมนต์ พึงสวดให้ได้เอง นึกไว้ก่อน ติดตรงไหนดูแบบจำไว้ อย่าตาม ๆ อิง ๆ เขาไปคราวหนึ่ง ๆ มีแปลกเข้ามา สวดไม่ได้ อย่าทำปากหมุบหมิบ เป็นทีว่าสวดได้ คนสังเกตเขาจับได้ จังหวะปากไม่เหมือนเขา อย่ากระแอมไอแก้หน้า ทำให้พวกกันงงไปด้วย นิ่งดีกว่า เวลาสวดอย่าให้ริมฝีปากเป็นจมูกหมู อย่าอ้าปากกว้าง

๕๗. สมณโวหาร

คำสามัญ	สมณโวหาร
กิน	ฉัน
ซื้อ	หา
เงิน	กัปปิยภัณฑ์, ของ
บาท	พับ
เจ็บไข้	อาพาธ
นอนหลับ	จำวัด
อาบน้ำ	สรงน้ำ

การใช้ผ้าเหลือง การปลงผม การพูดจาด้วยสมณโวหาร เป็นสมณสัญญาเตือนให้รู้สำนึกตัวว่าเป็นภิกษุสามเณร จะได้ไม่เผลอตัว พึงใช้กัปปิยโวหารตามพระวินัย ใจจะได้อยู่กับวินัย

แนวเทียบสมาธิ

พระสาสนโสภณ (นิรนฺตรเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

ก็ชาติแล้วชาติเล่า เกิดแล้วเกิดเล่า แก่แล้วแก่เล่า เจ็บแล้วเจ็บเล่า ตายแล้วตายเล่า วนเวียนอยู่เช่นนี้ไม่มีสิ้นสุด เป็นเช่นนี้ก็เพียงนามรูปกับวิญญาณ ออกทางไหนจึงจะพ้น ออกทางวิญญาณต้องเพียรเกิดเบื่อ อย่าเพลิดเพลิน ออกทางนามรูปต้องเพียรทิ้งนามทิ้งรูป ออกทางใดทางหนึ่งในสองนี้เป็นพ้นแน่ แต่ต้องอาศัยจริง ทำจริงได้จริง ทำไม่จริงได้ไม่จริง

เปลือกหอยที่มีไข่มุกอยู่ข้างในเป็นของมีค่าน้อย แต่ว่าเป็นของจำเป็นเพื่อความเติบโตแห่งไข่มุก เปลือกหอยจะเป็นของไม่มีประโยชน์อะไรอีกเลยแก่ผู้ที่ได้ไข่มุก อันผู้ต้องการไข่มุก ย่อมไม่เสียดายอาลัยเปลือกหอยเป็นธรรมดา ก็เมื่อถึงกาลอันสมควรแล้ว ไฉนจะมามัวเสียดายอาลัยเปลือกหอยคือนามรูปนี้อยู่ไยเล่า

ถึงจะมีทางหลายวิถีที่จะนำไปสู่ทะเลอมฤต ข้อสำคัญก็อยู่ที่ไปถึงทะเลนั้นเท่านั้น จะดื่มอมฤตนั้นโดยวิธีไรไม่เป็นปัญหา สมมติว่ามีบ่อน้ำอมฤตอยู่บ่อหนึ่ง เพียงหยดเดียวของน้ำนั้น เมื่อล่วงลำคอ ก็ทำผู้ดื่มให้เป็นอมตะคือไม่ตาย จะดื่มโดยวิธีไรเล่า จะโจนลงไปหรือจะค่อย ๆ ปีนป่ายลงไปทางข้าง ๆ บ่อ จะโจนลงไปหรือจะโดยวิธีไรก็ตาม ผลย่อมเท่ากัน เพราะว่ารสอมฤตหยดเดียวเท่านั้น ก็ทำคนให้เป็นอมตะได้

ยกแว่นส่องหน้าขึ้นส่องดู เงาหน้าจึงปรากฏ แต่ตัวเงาไม่มีจริงแม้สักน้อยหนึ่งฉันใด ความสำคัญว่าเราก็ฉันนั้น ยึดถือขันธ์จึงปรากฏ แต่ความสำคัญว่าเราที่ปรากฏนั้นไม่มีตัวความจริงแม้สักน้อย เสมือนกับเงาหน้าในแว่นส่อง ไม่ถือแว่นส่องหน้าขึ้นส่องดู เงาหน้าย่อมไม่ปรากฏฉันใด เมื่อไม่ยึดถือขันธ์ ปล่อยวางขันธ์เสียแล้ว ความสำคัญว่าเราก็ไม่ปรากฏเลยฉันนั้น เพียรปล่อยให้บ่อย ๆ จะเป็นทางปล่อยได้จริง ๆ

ตะเกียงอาศัยไส้ดูดน้ำมันหล่อเลี้ยงดวงไฟให้ติดสว่าง สิ้นกำลังดวงไฟย่อมดับฉันใด กายเรานี้อาศัยลำไส้ดูดโอชะอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตให้เป็นไป สิ้นกำลังชีวิตย่อมดับ

ฉันนั้น ถึงสว่างอยู่ก็มืด จุดตะเกียงสมาธิเถิด ประคองดวงไฟไว้อย่าให้ถูกลมนิวรณ์พัดไหว ค่อยๆไขให้สว่าง ส่องดูกายนี้ ขาขึ้นแต่พื้นเท้าขึ้นไป ขาลงแต่ปลายผมลงมา ภายในหนังหุ้มรอบๆ ส่องดูให้ทั่วถึงว่ามีอะไร มีอาการ ๓๑ เป็น ส่วนรูป ๑ มีความรู้สึกอยู่นั้นเป็นส่วนนาม ๑ รูป ๑ นาม ๑ นี้เท่านั้นต่างอาศัยกันแลกันเป็นไป ชั่วระยะกาล ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เสื่อมสิ้นแปรผันไป มิใช่ใคร มิใช่ของใครเลย

สลิเล ไสนฺธวํ ยทฺวตฺ สามฺยํ ภชติ โยคตะ |
ตถาตฺมมนโสไรกฺยํ สมาธิรภิธียเต ||

เม็ดเกลือทิ้งลงในน้ำ ย่อมรวมเข้ากับน้ำเป็นเนื้อเดียวกันฉันใด อาการที่จิตและอาตมันรวมกันเป็นหนึ่งแน่ เรียกว่าสมาธิ

(เข้าเค้าที่กล่าวกันว่า สมาธิ คือ รู้อยู่กับรู้)

อวฺฤษฺฏิสํรมฺภมิวามฺพุวาห-
มปามิวาธารมนุตฺตรํคมฺ |
อนฺตศฺจราณำ มรุตำ นิโรธานฺ
นิวาตนิษฺกมฺปมิว ปฺรทีปมฺ ||

เพราะระงับลมภายในกายหยุดสนิท จึงเป็นเหมือนก้อนเมฆฝนที่ยังไม่ปั่นป่วนก่อนตก เป็นเหมือนห้วงน้ำที่ปราศจากระลอกคลื่น เป็นเหมือน (เปลว) ประทีปที่ไม่ไหวเพราะตามไว้ในที่สงัดลม

(เค้าแสดงอาการจิตสงบนิ่งของผู้ได้สมาธิโดยอุปมาแต่ในที่นี้บำเพ็ญสมาธิด้วยวิธีกำหนดระงับลมทางโยคะ)

มโน นวทฺวารนิษิทฺธวฺฤตฺติ
หฺฤทิ วฺยวสฺถาปฺย สมาธิวศฺยมฺ |
ยมกฺษรํ เกฺษตฺรวิโท วิทุสฺต-
มาตฺมานมาตฺมนฺยวโลกยนฺตมฺ ||

สะกดจิตที่หยุดเป็นไปในทวารทั้ง ๙ อยู่ในอำนาจสมาธิแล้ว ให้แนบนิ่งในหทัย เห็นอาตมันอันท่านผู้ชำนาญทางจิตใจ รู้กันว่าเป็นสิ่งไม่สิ้นไปในตัวเอง

(ถึงจะอย่างไรก็ตาม ก็ยังพอเป็นแนวให้รู้ได้ว่าจิตที่เป็นสมาธิ ย่อมหลุดจากการที่เคยเป็นไปในทวารนั้นๆ ในที่นี้ ๙ ทวาร คือ หู ๒, ตา ๒, ช่องจมูก ๒, ปาก ๑

แลที่ลับทั้ง ๒ แล้วหยุดนิ่งอยู่ในหทัย ซึ่งในที่นี้ท่านหมายเอาที่แห่งหนึ่งในสมาธิวิธี มิใช่หัวใจซึ่งทำหน้าที่สูบฉีดโลหิต น่าจะเป็นที่ที่เรียกกันว่าศูนย์ สำหรับตั้งจิต)

กปาลเนตฺรานฺตรลพฺธมารฺคฺร
ชฺโยติ: ปฺรโรไหรฺทิไต: ศิรสฺโต |
มฺฤณาลสูตฺรราธิกเสากุมารฺยํา
พาลสฺย ลนฺฉฺมี ํ คฺลปยนฺตมินฺโท: ||

ข่มแสงงามแห่งพระจันทร์ข้างขึ้นอ่อน ๆ ซึ่งมีความละมุนละไมอ่อนช้อย หากจะเปรียบก็ยิ่งกว่าใยบัว ให้สลัวไปด้วยแสงอ่อน ๆ ที่ออกทางช่องกะโหลกศีรษะ พวยพุ่งจากศีรษะ (นั้น)

(นี้เข้าเค้าที่กล่าวกันว่า เมื่อจิตสงบดีงได้ที่แล้ว มีแสงปรากฏให้ผู้นั้นรู้สึก อย่างมีปีติอิ่มใจแล)

อาการแลภาวะของจิตใจเมื่อเป็นฌาน

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุนั้น ครั้นเธอสงัดใจเสียจากกามทั้งหลายแล้ว สงัดใจเสียจากอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว ก็เข้าถึงปฐมฌาน ซึ่งมีวิตก มีวิจาร ซาบซ่านไปด้วยปีติแล สุขอันเกิดแต่วิเวกคือความสงัดใจนั้น เธอย่อมทำกายนี้ให้ชุ่มโชกทั่วถึง ให้ซาบซ่านไปตลอด ด้วยปีติและสุขอันเกิดแต่ความสงัดใจนั้น ส่วนใดสักน้อยหนึ่งแห่งสรรพางค์กายของเธอที่ปีติแลสุขอันเกิดแต่ความสงัดใจ จะไม่ถูกต้องแล้ว มิได้มีเลย อุปมาเหมือนคนรับจ้างสนานหรือลูกมือโรยฝุ่นสำหรับสีตัวลงในถาดสำริด แล้วเอาน้ำพรมให้ทั่ว ขยำปั้นเป็นก้อน ก้อนฝุ่นสำหรับสีตัวนั้น ยางเหนียวก็จะพึงซึมซุ่มไปทั่วจับไปทั่วทั้งภายในภายนอก ไม่กระจัดกระจาย ฉันใดก็ฉันนั้น

ภิกษุนั้น เข้าถึงทุติยฌาน ซึ่งใสซึ้งในภายใน จิตเป็นดวงเดียวเด่น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกแล วิจารสงบไป มีปีติและสุขซาบซ่านเกิดแต่สมาธิคือจิตตั้งสงบราบเรียบ เธอย่อมทำกายนี้ให้ชุ่มโชกทั่วถึง ให้ซาบซ่านไปตลอด ด้วยปีติแลสุขอันเกิดแต่สมาธินั้น ส่วนใดสักน้อยหนึ่งแห่งสรรพางค์กายของเธอที่ปีติแลสุขอันเกิดแต่สมาธิ จะไม่ถูกต้องแล้ว มิได้มีเลย อุปมาเหมือนห้วงน้ำลึกมีน้ำพุพุ่งขึ้นเอง ทางทิศตะวันออกก็ไม่มีทางน้ำไหลมา ทางทิศใต้ ทางทิศตะวันตก ทางทิศเหนือ

ต่างก็ไม่มีทางน้ำไหลมา ทั้งฝนก็มิได้ตกเพิ่มธารน้ำให้ห้วงน้ำนั้นตามกาลเลย แต่ทว่าธารน้ำเย็นพุพุ่งขึ้นจากห้วงน้ำนั้นแล้วทำห้วงน้ำนั้นให้ชุ่มโชก เต็มเปี่ยมไปทั่วด้วยธารน้ำเย็นโดยแท้ ส่วนใดสักน้อยหนึ่งแห่งห้วงน้ำนั้นทั่วทุกแห่งที่ธารน้ำเย็น จะไม่พึงถูกต้องแล้วมิได้มี ฉันใดก็ฉันนั้น

เพราะปีติคลายจางไป เธอนั้นย่อมอยู่อย่างอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะระลึกรู้ตัวทั่วถึง แลเสวยสุขด้วยนามกาย ยนฺตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารีติ ซึ่งเป็นสุขชนิดที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า ผู้อุเบกขามีสติ อยู่เป็นสุข ดังนี้ เธอนั้นก็เข้าถึงตติยฌาน ย่อมทำกายนี้ให้ชุ่มโชกทั่วถึง ให้ซาบซ่านไปตลอดด้วยลำพังสุขนั้นอันหาปีติมิได้ ส่วนใดสักน้อยหนึ่งแห่งสรรพางค์กายของเธอ ที่สุขอันหาปีติมิได้นั้นจะไม่ถูกต้องแล้ว มิได้มีอุปมาเหมือนในกอบัวสาย ในกอบัวหลวงหรือในกอบัวขาว บัวสาย บัวหลวง หรือบัวขาวลางเหล่าเกิดในน้ำเจริญในน้ำ ยังไม่ขึ้นพ้นน้ำ ยังจมแช่อยู่ในน้ำ อันน้ำเลี้ยงไว้ บัวทั้งหลายเหล่านั้น อันน้ำที่เย็น ท่วมแช่ ทำให้ชุ่มตลอดยอด ตลอดรากเง่า ส่วนใดสักน้อยหนึ่งแห่งบัวสาย บัวหลวงหรือบัวขาว ทั่วทั้งสิ้น อันน้ำที่เย็นนั้นจะไม่พึงถูกต้องแล้ว มิได้มี ฉันใดก็ฉันนั้น

ภิกษุนั้นเข้าถึงจตุตถฌานไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะสุขแลทุกข์สิ้นไป เพราะโสมนัสแลโทมนัสที่เคยรู้สึกในก่อนดับลับหายไป จึงมีแต่สติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา เธอย่อมแผ่ไปทั่วกายนี้ทีเดียวด้วยใจอันบริสุทธิ์ผ่องใสนั้น ส่วนใดสักน้อยหนึ่งแห่งสรรพางค์กายของเธอ ที่ใจอันบริสุทธิ์ผ่องใสจะไม่ถูกต้องแล้ว มิได้มี อุปมาเหมือนบุรุษจะพึงนั่งเอาผ้าขาวคลุมตัวทั่วทั้งศีรษะ ส่วนใดสักน้อยหนึ่งแห่งสรรพางค์กายของเธอ ที่ผ้าขาวนั้นจะไม่พึงถูกต้องแล้ว มิได้มีฉันใดก็ฉันนั้น

แนวเทียบสมาธินี้ ขอจบลงพร้อมกับคาถาของพระจิตตกเถระในเถรคาถาว่า

นีลา สุคีวา สิขิโน โมรา การวิยํ อภินทนฺติ
เต สีตวาตกลิตา สุตฺตํ ฌายํ นิโพเธนฺติ.

เหล่านกยูง ขนเขียว คองาม หงอนสวย ร้องรับ นกการะเวกตามประสาสัตว์หน้าหนาวลมหนาวพัด มันร้องกะโต้งโห่งดัง ดั่งจะปลุกผู้หลับไหลให้ตื่นขึ้นบำเพ็ญฌาน ดังนี้แล ฯ

แสงไฟ – เงาไม้

พระสาสนโสภณ (นิรนฺตรเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

ติณฺหํ โควิกนฺตนนฺติ.

ภคินี[๑] ทั้งหลาย! ตะเกียงน้ำมันกำลังตามไฟอยู่ น้ำมันก็ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป ไส้ตะเกียงก็ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป เปลวไฟก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป กระทั่งแสงไฟก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไปเป็นธรรมดา ถ้าผู้ใดจะพึงกล่าวว่า ตะเกียงน้ำมันที่กำลังตามไฟอยู่โน้น น้ำมันก็ดี ไส้ตะเกียงก็ดี เปลวไฟก็ดี ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไปเป็นธรรมดา แต่ว่าแสงไฟนั้น เที่ยงยั่งยืน ไม่หมดไปสิ้นไป ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหรือไม่ ? พระคุณเจ้าขา! ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหาได้ไม่ เพราะว่าน้ำมันก็ดี ไส้ตะเกียงก็ดี เปลวไฟก็ดี แต่ละอย่างก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดสิ้นไปเป็นธรรมดาแล้ว ไฉนแสงไฟนั้นจะเป็นของเที่ยง ยั่งยืน ไม่หมดไปสิ้นไปเล่า แสงไฟย่อมเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไปแท้ ไม่จำต้องกล่าวถึง ทำนองเดียวกันนั่นเทียว. ภคินีทั้งหลาย! ผู้ใดจะพึงกล่าวว่าอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน แต่ว่าเราอาศัยอายตนะภายใน ๖ นี้รู้รสอารมณ์ สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกขมสุขก็ตาม อันใดสุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขอันนั้น เป็นของเที่ยง ยั่งยืน มีอยู่เสมอทุกเมื่อไม่แปรผัน ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหรือไม่ ? พระคุณ-เจ้าขา! ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหาได้ไม่ เพราะเหตุไร เพราะว่าอาศัยเหตุใด ๆ ที่คู่ควรกัน เกิดเวทนา สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกขมสุขก็ตาม (แต่พอ) เพราะเหตุที่คู่ควรกันนั้น ๆ ดับไป เวทนา สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกขมสุขก็ตาม

---

๑. แปลว่า น้อง หญิงเป็นคำบรรพชิตพูดกับสตรี.

ย่อมดับไป หมดไปสิ้นไปเป็นธรรมดา. ถูกแล้วภคินีทั้งหลาย! ความเห็นอย่างนี้นี่เป็นของอริยสาวกผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริง.

ภคินีทั้งหลาย! ต้นไม้ใหญ่มีแก่น ยืนต้นอยู่ รากก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป ลำต้นก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป กิ่งใบก็ไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป กระทั่งเงาไม้ก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไปเป็นธรรมดา ถ้าผู้ใดจะพึงกล่าวว่า ต้นไม้ใหญ่มีแก่นยืนต้นอยู่โน้น รากก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป ลำต้นก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป กิ่งใบก็ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไป แต่ท่าว่าเงาต้นไม้นั้นเที่ยงยั่งยืน ไม่หมดไปสิ้นไป ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหรือไม่? พระคุณเจ้าขา! ผู้นั้นจะชื่อว่ากล่าวถูกตามความเป็นจริงหาได้ไม่ เพราะว่ารากก็ดี ลำต้นก็ดี กิ่งใบก็ดี แต่ละอย่างก็ไม่? เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไปเป็นธรรมดาแล้ว ไฉนเงานั้นจะเป็นของเที่ยง ยั่งยืน ไม่หมดไปสิ้นไปเล่า เงาย่อมเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน หมดไปสิ้นไปแท้. ไม่จำต้องกล่าวถึง ฉันเดียวกันนั่นเทียว. ภคินีทั้งหลาย! ผู้ใดจะพึงกล่าวว่า อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ของเราเป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน แต่ท่าว่าเราอาศัยอายตนะภายนอก ๖ นี้ รู้รสอารมณ์ สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกขมสุขก็ตาม อันใด สุข ทุกข์ หรือ อทุกขมสุขอันนั้น เป็นของเที่ยงยั่งยืน มีอยู่เสมอทุกเมื่อไม่แปรผัน ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหรือไม่? พระคุณเจ้าขา! ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหาได้ไม่ เพราะเหตุไร เพราะว่าอาศัยเหตุใด ๆ ที่คู่ควรกัน เกิดเวทนา สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกข์มสุขก็ตาม (แต่พอ) เพราะเหตุที่คู่ควรกันนั้น ๆ ดับไป เวทนา สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม อทุกข์มสุขก็ตาม ย่อมดับไป. หมดไปสิ้นไปเป็นธรรมดา ถูกแล้วภคินีทั้งหลาย! ความเห็นอย่างนี้นี่เป็นของอริยสาวกผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริง.

ท่านพระนันทกะ เทศนาสอนนางภิกษุณี เปรียบเวทนาด้วยแสงไฟและเงาไม้มีนัยฉะนี้ เพื่อให้เห็นสภาพของเวทนาตามความเป็นจริงแล้วไม่ติดใจในเวทนาซึ่งเป็นสิ่งอาศัยเหตุเกิดขึ้น เหตุดับผลย่อมดับไปตาม โดยทั่ว ๆ ไปแล้วในพระบาลีแสดงว่า อาศัยจักษุเป็นต้น ซึ่งเป็นอายตนะภายใน และอาศัยรูปทั้งหลายเป็นต้น ซึ่งเป็นอายตนะภายนอก เกิดจักษุวิญญาณเป็นต้นขึ้น ทั้ง ๓ อย่างนี้ประชุมกันเกิดผัสสะ

เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา แต่ในเทศนานี้แยกเป็นอายตนะภายในส่วนหนึ่ง อายตนะภายนอกส่วนหนึ่งดังกล่าวมา น่าจะสันนิษฐานว่า เพื่อจะให้เห็นชัดว่า ทั้ง ๒ นี้ไม่ติดเนื่องกัน แต่เพราะนันทิราคะ ความเพลิดเพลินยินดีติดใจผูกพันไว้ จึงติดเนื่องกันแยกกันไม่ออก ลางแห่งท่านจึงเปรียบอายตนะภายในเหมือนโคดำ อายตนะภายนอกเหมือนโคขาว ต่างตัวต่างก็ไม่ติดเนื่องกันต่างก็แยกกันอยู่ เพราะถูกฉันทราคะความพอใจติดใจซึ่งเป็นเหมือนสายเชือกล่ามติดเข้าไว้ อายตนะทั้ง ๒ ฝ่ายจึงติดเนื่องกันแยกจากกันไม่ได้ ดุจโค ๒ ตัวนั้นถูกผูกล่ามติดกัน ลางแห่งเปรียบอายตนะภายในเป็นดุจฝั่งน้ำฝั่งใน อายตนะภายนอกเป็นดุจฝั่งน้ำฝั่งนอก ท่ามกลางซึ่งคนเราจะจมลงไป ได้แก่นันทิราคะความเพลิดเพลินยินดีติดใจ น่าจะด้วยเหตุผลเช่นนี้ ท่านพระ-นันทกะจึงเทศนาสอนนางภิกษุณีต่อไปอีกโดยนัยว่า ภคินีทั้งหลาย! คนฆ่าโคหรือลูกมือคนฆ่าโค ฆ่าโคแล้วเอามีดเชือดเนื้อที่คม ค่อย ๆ ตัดเชือดเฉือน พังผืด เส้นเอ็น ในระหว่าง ๆ ถลกลอกเอาหนังโคออกเป็นรูปเดิม โดยที่เนื้อภายในก็ไม่ชอกช้ำทั้งหนังภายนอกก็ไม่ชำรุด ครั้นแล้วก็เอาหนังโคนั้นคลุมตัวโคไว้อย่างเดิม ถ้าผู้ใดจะพึงกล่าวว่า โคนี้ติดอยู่กับหนังอย่างเดิมตามปรกติธรรมดา ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหรือไม่ ? พระคุณเจ้าขา ! ผู้นั้นจะชื่อว่า กล่าวถูกตามความเป็นจริงหาได้ไม่ เพราะเหตุไร เพราะโคนั้นถูกเขาตัดเชือดเฉือน พังพืด เส้นเอ็น ในระหว่าง ๆ ถลกลอกเอาหนังออกเสียแล้ว เอาหนังนั้นคลุมไว้เท่านั้น จึงไม่ติดกับหนังเหมือนอย่างเดิม ภคินีทั้งหลาย ! นี้เป็นข้ออุปมา เนื้อโคภายใน ได้แก่อายตนะภายใน ๖ หนังภายนอก ได้แก่อายตนะภายนอก ๖ พังผืดเส้น เอ็น ได้แก่นันทิราคะความเพลิดเพลินยินดีติดใจ มีดเชือดเนื้อที่คม ได้แก่อริยปัญญา ปัญญาอันประเสริฐซึ่งสามารถตัดกิเลสตัดสังโยชน์ ตัดเครื่องผูกใจ ในระหว่าง ๆ ขาดสิ้นไปดังนี้.

โคตัวนั้นมองดูก็เป็นรูปโค แต่เนื้อไม่ติดกับหนังแล้ว ท่านผู้เช่นนั้นตาเป็นต้น ของท่านก็ยังมี รูปทั้งหลายเป็นต้นก็ยังมีอยู่ แต่นันทิราคะ ขาดสิ้นเสียแล้วแล.

เขี่ยไข่ขาง

พระสาสนโสภณ (นิรนฺตรเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

อาสาฏิกํ สาเฏตา โหติ

คนเลี้ยงโคต้องหมั่นเขี่ยไข่ขาง คือฟองแมลงวันที่ตัวโคออกเสียประการหนึ่ง จึงจะหวังความเจริญแห่งฝูงโคได้ฉันใด ผู้ปฏิบัติต้องหมั่นเขี่ยไข่ขาง คือวิตกเป็นอกุศลที่จิตใจออกเสียประการหนึ่ง จึงจะหวังความเจริญแห่งจิตใจได้ฉันนั้น จิตใจที่วิตกเป็นอกุศล คือเกี่ยวด้วยราคะ โลภะ โทสะ โมหะ ริษยา พยาบาท ย่อมปั่นป่วนทุรนทุราย เป็นเสมือนถูกหนอนบ่อนไช มืดมิด อ่อนแอ หมดแม้ปรกติสุขฉะนั้น

๑. เมื่อคิดเรื่องใด เกิดวิตกเช่นนั้น ก็พึงเปลี่ยนนึกเรื่องที่ดีอื่นจากเรื่องนั้น ทำนองเดียวกับช่างไม้เอาลูกสลักใหม่ ตอกลูกสลักเก่าที่ไม่พึงประสงค์ออกเสีย ถ้ายังขืนเกิดก็

๒. พึงพิจารณาดูวิตกเช่นนั้นให้เห็นโทษว่า ไม่ดีมีแต่ผลเสีย เช่นเดียวกับหนุ่มสาวขยะแขยงซากสัตว์ซึ่งมาติดที่คอ ถ้ายังขืนเกิด ก็

๓. ไม่พึงนึกถึง ไม่พึงใส่ใจวิตกเช่นนั้น ฉันเดียวกับผู้ไม่ต้องการจะดูรูปที่ผ่านมา ก็หลับตาหรือเหลียวแลไปทางอื่นเสีย ถ้ายังขืนเกิด ก็

๔. พึงทำใจผ่อนการปรุงวิตกเช่นนั้นลงจนหมด จุดเดียวกับคนที่เดินไปโดยเร็ว ตั้งใจจะค่อย ๆ เดินไป แล้วก็ค่อย ๆ เดินไป ตั้งใจจะหยุดยืน แล้วก็หยุดยืน ตั้งใจจะนั่ง แล้วก็นั่ง ตั้งใจจะนอน แล้วก็นอน ผ่อนอิริยาบถจากเดินมาเป็นนอนฉะนี้ ถ้ายังขืนเกิด ก็

๕. พึงกัดฟัน เอาลิ้นกดเพดาน เอาใจข่มไว้ให้มั่น บีบคั้นให้สงบ อย่างเดียวกับคนมีกำลังจับศีรษะหรือบีบคอคนมีกำลังน้อยไว้อยู่ฉะนั้น.

นี้เป็นนัยพระบาลี แสดงวิธีทำวิตกเป็นอกุศลให้หมดไปโดยลำดับมา ๕ ประการ ถ้ากำลังวิตกเป็นอกุศลอยู่ รู้ตัวแล้ว ทำให้สงบด้วยวิธีทั้ง ๕ หรือด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง สุดแต่แยบยลของผู้นั้น จิตใจย่อมสงบ เข้มแข็ง ชื่นแช่ม แจ่มใจ ได้รับปรกติสุขโดยฐานะทุกครั้งคราว เมื่อว่าทางปฏิบัติขั้นสูงแล้ว การทำวิตกเป็นอกุศลให้หมดสิ้นไปด้วยตั้งสติกำหนดพยายามทางจิตใจโดยตรงเช่นนี้ เป็นวิธีหนึ่งของสมาธิ จิตย่อมตั้งมั่นสงบนิ่ง เป็นทางรู้แจ้งเห็นจริงด้วยวิปัสสนาปัญญาได้ในโอกาส จึงในที่สุดพระบาลีแสดงผลว่า ผู้ละวิตกเป็นอกุศลด้วยวิธีเช่นนั้น จนจิตตั้งมั่นในภายในใสซึ้งเป็นดวงเดียวเด่นแน่แน่วเรียกว่าผู้ชำนาญในกระบวนการวิตก เพราะหวังวิตกเช่นใดก็วิตกเช่นนั้นได้ ไม่หวังวิตกเช่นใด ก็ไม่วิตกเช่นนั้นได้ ผู้นั้นตัดความอยากขาดคลายเครื่องผูกจิตหลุด ทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะละมานะสิ้นทุกประการแล้วแล.

ข้ามฝั่งได้

พระสาสนโสภณ (นิรนฺตรเถร)

วัดเทพศิรินทราวาส

เรียบเรียง

ติณฺโณ ปารคโต ถเล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณติ

มีผู้เอางูพิษ ๔ ตัวมาให้คนหนึ่งเลี้ยงดูปรนนิบัติ พร้อมทั้งสั่งให้คอยเลี้ยงดูปรนนิบัติเป็นอย่างดี ถ้ามันขัดใจขึ้นมา ก็จะกัดถึงตายหรือแทบตาย คนนั้นกลัวจึงออกหนี เขาบอกอีกว่ามีเพชฌฆาต ๕ คนตามมาข้างหลัง ทันเวลาใด ก็ฆ่าเวลานั้น คนนั้นกลัวหนีไปอีก เขาบอกอีกว่า ยังมีเพชฌฆาตอีกคนหนึ่ง เงื้อดาบดักคอยที ติดตามอยู่ ทันเวลาใด ก็ฆ่าเวลานั้น คนนั้นถูกเข้าเช่นนี้กลัวใหญ่ หนีไปพบหมู่บ้านร้าง เข้าบ้านหลังไหนก็ว่างเปล่า ไม่มีอะไรไปทั้งสิ้น กระทั่งภาชนะนั้น ๆ ในบ้านเรือนก็ว่างเปล่า ไม่มีอะไรไปทั้งนั้น เขาบอกอีกว่า พวกโจรปล้นบ้านเรือน เข้ามายังหมู่บ้านร้างนี้อีก หนีงูพิษ ๔ ตัวมาก็แล้ว หนีเพชฌฆาต ๕ คนมาก็แล้ว หนีเพชฌฆาตลึกลับถือดาบ เงื้อซุ่มคอยทีมาก็แล้ว ยังจะมาพบพวกโจรปล้นบ้านเรือนอีกเล่า ทำไฉนดี หนีอีก มาพบทะเลใหญ่ ฝั่งฟากนี้ล้วนแต่มีภัยเฉพาะหน้าไปทั้งนั้น ฝั่งฟากโน้นปลอดภัย เรือแพนาวาสำหรับข้ามหรืออะไรอื่นก็ไม่มี จึงรวบรวมกิ่งไม้ใบหญ้ามัดเป็นแพ ใช้มือเท้าวักว่ายไปสู่ฝั่งฟากโน้นโดยสวัสดี ข้ามขึ้นฝั่งยืนอยู่บนบกได้สำเร็จ

นี้เป็นกระแสความอุปมาที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ ทรงไขข้ออุปมาว่า :—

งูพิษ ๔ ตัว ได้แก่มหาภูตรูป ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่ผสมกันเป็นรูปร่างกายนี้

เพชฌฆาต ๕ คน ได้แก่อุปาทานขันธ์ ๕ รูปูปาทานขันธ์ เวทนูปาทานขันธ์ สัญญูปาทานขันธ์ สังขารูปาทานขันธ์ วิญญาณูปาทานขันธ์

เพชฌฆาตคนที่ ๖ ได้แก่นันทิราคะ ความเพลิดเพลินยินดี

หมู่บ้านร้าง ได้แก่อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

ที่ทรงเปรียบอายตนะภายใน ๖ ด้วยหมู่บ้านร้างหมู่ ๑ นั้น เพราะเรือนหลายหลัง รวมเป็นหมู่บ้านหมู่ ๑ ฉันใด เรือนคืออายตนะภายใน ๖ หลัง รวมเป็นหมู่บ้านอายตนะหมู่ ๑ ฉันนั้น ก็เมื่อพิจารณาตามเป็นจริงโดยถ่องแท้แล้ว เรือนอายตนะทั้ง ๖ นี้ จักปรากฏเป็นของว่างของเปล่า ไม่มีอะไรหรือใครเป็นผู้ครองอยู่ทั้งสิ้น กระทั่งภาชนะเครื่องใช้ไม้สอยถ้วยโถโอชามในเรือนอายตนะนั้น ๆ ก็เป็นของว่างของเปล่า ไม่มีอะไรเป็นสาระแก่นสารอยู่เลยทั้งนั้น

หมู่โจรปล้นบ้าน ได้แก่อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์

ที่ทรงเปรียบเช่นนี้ ก็เพราะ ตาระส่ำระสาย เหมือนบ้านเรือนถูกโจรเข้าปล้น เพราะรูปที่น่าพอใจแลไม่น่าพอใจ หูก็ระส่ำระสาย เหมือนบ้านเรือนถูกโจรปล้น เพราะเสียงที่น่าพอใจแลไม่น่าพอใจ เป็นต้น

ทะเลใหญ่ ได้แก่โอฆะกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา

ฝั่งฟากนี้ที่มีภัยเฉพาะหน้าไปทั้งนั้น ได้แก่สักกายะ คือ สังขารร่างกายนี้ที่ยึดมั่นเป็นตัวเป็นตนนั้นเอง

ฝั่งฟากโน้นที่ปลอดภัย ได้แก่พระนิพพาน

แพ ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น

พยายามวักว่าย ได้แก่บำเพ็ญเพียรเข้มแข็ง

ข้ามขึ้นฝั่ง ยืนอยู่บนบกได้สำเร็จ ได้แก่เป็นพระอรหันต์แล

อธิบายว่า — นามรูปนี้จะพิจารณาในแง่ไหน ส่วนไร ใช้ไม่ได้หมด เป็นโทษไปทั้งนั้น น่าเบื่อหน่าย รูปแยกออกเป็นธาตุ ๔ ก็เป็นเสมือนงูพิษ ๔ ตัว คอยฉกกัดให้เจ็บปวด เดือดร้อนอยู่ร่ำไปไม่รู้จบ เป็นสิ่งให้เกิดลำบากด้วยการบริหารประคับประคอง นามที่อยู่อาศัยรูปนี้เล่า ก็วุ่นวายอยู่กับรูปนี้ ไม่รู้สิ้นสุด นามรูปนี้จะพิจารณาในแง่อุปาทานขันธ์ ๕ ก็เช่นกัน แต่ละอุปาทานขันธ์ ก็เป็นเพชฌฆาตไปหมด คอยแต่จะฆ่าผู้ยึดมั่นให้ตาย เพราะอุปทานยังมีอยู่ตราบใด ก็มีตัวให้ถูกฆ่า

อยู่ตราบนั้น ซ้ำยังมีนันทิราคะ ซึ่งตามธรรมดา ผู้ไม่ปฏิบัติจะไม่รู้สึกว่าเป็นโทษอะไร ที่แท้กลับเป็นเพชฌฆาตลึกลับ ถือดาบเงื้อคอยทีอยู่ เผลอสติเมื่อใด เป็นพ้นคอเมื่อนั้น พิจารณาต่อไปโดยลำดับข้ออุปมา จนเล็งเห็นรวมลงว่า ขึ้นชื่อว่า สักกายะ คือสังขารร่างกายนี้ที่ยึดมั่นเป็นตัวเป็นตนแล้วเป็นโทษก่อให้เกิดทุกข์แท้ ผู้เล็งเห็นแน่แก่ใจแล้ว เบื่อหน่าย หวังความปล่อยวางพ้นไปเสีย จึงได้มุ่งหน้าพากเพียรพยายามอย่างเต็มกำลัง ละฝั่งฝากนี้คือสักกายะเสีย แล้วข้ามขึ้นฝั่งฟากโน้น คือ พระนิพพาน ดั่งกล่าวมาแล้วแล

โอวาทของท่านธมฺมวิตกฺโก ภิกขุ

เจ้าคุณนรรัตนราชมานิต

วัดเทพศิรินทราวาส

---

๑. "PERSONALMAGNET"

เรื่องที่มีคนเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจนั้น เป็นเพราะ คุณธรรมความดี ของตนเอง หลายประการด้วยกัน เป็นต้นว่า วิริยะ อุตสาหะ บากบั่น เข้มแข็ง แรงกล้า และ จิตใจเมตตากรุณา ไม่เย่อหยิ่งจองหอง เป็นเหตุให้ผู้ที่แวดล้อมอยู่เกิดความเมตตากรุณารักใคร่เห็นอกเห็นใจ คิดที่จะช่วยเหลือ

คนซึ่งมี กิริยามารยาทอ่อนโยน สุภาพนิ่มนวล ย่อมเป็นที่เสน่หารักใคร่ของคนที่ได้พบเห็นและพยายามที่จะช่วยเหลือ นี่เป็น Personal Magnet คือเสน่ห์ในตัวของตัว เพราะฉะนั้น จงพยายามรักษาคุณสมบัติดังกล่าวนี้ไว้ จะเป็นเครื่องช่วยตัวเองให้บรรลุความสำเร็จสมประสงค์ทุกประการ ทุกกาลเวลา ทั้งปัจจุบันและอนาคต

๒. เมตตา

อย่ากลัว จงรักษาตัวให้บริสุทธิ์ ไม่มีอะไรทำอันตรายได้

จงจำไว้ว่า ถ้าปรารถนาความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจจากผู้อื่น ก็ควรส่งกระแสใจที่ประกอบด้วยความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจไปยังท่านเหล่านั้น แล้วก็จะได้รับความเมตตาและความเห็นอกเห็นใจจากท่านเหล่านั้นเช่นเดียวกัน นี่เป็นกฎของจิตตานุภาพแล้วความสำเร็จทั้งหลายที่ปรารถนา ก็จะบังเกิดแต่ตนสมประสงค์ทุกประการเป็นแน่นอนไม่ต้องสงสัยเลย.

๓. สบายใจ

คำว่า "ไม่สบายใจ" อย่าใช้ และอย่าให้มีขึ้นในใจต่อไป Let it go, and get, it out!" ก่อนมันจะเกิด ต้อง Let it go! ปล่อยให้มันผ่านไปอย่ารับเอาความไม่

สบายใจไว้ถ้าเผลอไปมันแอบเข้ามาอยู่ในใจได้ พอมีสติรู้สึกตัวว่าความไม่สบายใจเข้ามาแอบอยู่ในใจ ต้อง Get it out ! ขับมันออกไปทันที อย่าเลี้ยงเอาความไม่สบายใจไว้ในใจมันจะเคยตัว ทีหลังจะเป็นคนอ่อนแอออดแอดทำอะไรผิดพลาดนิด ๆ หน่อย ๆ ก็ไม่สบายใจเคยตัว เพราะความไม่สบายใจนี้แหละเป็นศัตรู เป็นมาร ทำให้ใจไม่สงบประสาทสมองไม่ปกติ เป็นเหตุให้ร่างกายผิดปกติ พลอยไม่สงบไม่สบายไปด้วย ทำให้สมองทึบไม่ปลอดโปร่ง เป็น habit ความเคยชินที่ไม่ดี เป็นอุปสรรคกีดกั้นขัดขวางสติปัญญาไม่ให้ปลอดโปร่งแจ่มใส ต้องฝึกหัดแก้ไขปรับปรุงจิตใจเสียใหม่ ทั้งก่อนที่จะทำอะไร หรือกำลังกระทำอยู่ และเมื่อเวลากระทำเสร็จแล้ว ต้องหัดให้จิตใจแช่มชื่นรื่นเริงเกิดปีติปราโมทย์เป็นสุขสบายอยู่เสมอ เป็นเหตุให้เกิดกำลังกายกำลังใจ Enjoy living มีชีวิตอยู่ด้วยความเบิกบาน สมองจึงจะเบิกบาน จะศึกษาเล่าเรียนก็เข้าใจจำได้ง่ายเหมือนดอกไม้ที่แย้มเบิกบานต้อนรับหยาดน้ำค้าง และอากาศอันบริสุทธิ์ฉะนั้น

พระพุทธเจ้าสอนว่า "นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ" สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี"

หมายความว่า ความสุขอื่นมี เช่นความสุขในการดูละคร ดูหนัง ในการเข้าสังคม Social ในการมีคู่รักคู่ครอง หรือในการมีลาภยศได้รับความสุข สรรเสริญ และได้รับความสุขจากสิ่งเหล่านี้ ก็สุขจริง

๔. สันติสุข

แต่ว่า สุขเหล่านี้มีทุกข์ซ้อนอยู่ทุกอย่าง ต้องคอยแก้ไขปรับปรุงกันอยู่เสมอ

ไม่เหมือนกับความสุข ที่เกิดจากสันติความสงบ ซึ่งเป็นความสุขที่เยือกเย็นและไม่ซ้อนด้วยความทุกข์ และไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงตกแต่งมาก

เป็นความสุขที่ทำได้ง่าย ๆ เกิดกับกายใจของเรานี่เอง อยู่ในที่เงียบ ๆ คนเดียวก็ทำได้ หรืออยู่ในสิ่งแวดล้อมสังคมก็ทำได้ ถ้าเรารู้จักแยก ใจ หาสันติสุข กายนี้เพียงสักแต่ว่าอยู่ในที่ระคนด้วยความยุ่ง สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นไม่ยุ่งมาถึง ใจ

แม้เวลาเจ็บหนัก มีทุกข์เวทนาปวดร้าวไปทั่วกาย แต่เรารู้จักทำ ใจ ให้เป็นสันติสุขได้ ความเจ็บนั้นก็ไม่สามารถจะทำให้ ใจ เดือดร้อนตามไปด้วย

เมื่อ ใจ สงบแล้วกลับจะทำให้กายสงบ หายทุกข์เวทนาได้ด้วย

และประสบสันติสุข ซึ่งไม่มีสุขอื่นยิ่งกว่าสันติสุขนั้น พระพุทธเจ้าสอนให้ฝึกเป็น ๓ ทาง คือ

๑. สอนให้สงบกาย วาจา ด้วย ศีล ไม่ทำโทษทุจริตอย่างหยาบที่เกิดทาง กาย วาจา เป็นเหตุให้เกิดสันติสุขทางกาย วาจา เป็นประการต้น

๒. สอนให้ผึกหัดให้เกิดสันติสุขทางใจด้วย สมาธิ หัดใจไม่ให้คิดถึงเรื่องความกำหนัด

ความโกรธ

ความโลภ

ความหลง

ความกลัว

ความฟุ้งซ่านรำคาญ

ความลังเลใจ ทำให้ใจไม่เด็ดเดี่ยว ไม่เด็ดขาด เมื่อละสิ่งเหล่านี้ได้ เป็นเหตุให้ใจสงบ เป็นสันติสุขทางจิตใจอีกประการหนึ่ง

๓. ทรงสอนให้ผึกหัดให้เกิดสันติสุขทางทิฏฐิ ความเห็นด้วย ปัญญา พิจารณาให้เห็นว่า

สรรพสิ่งทั้งหลายไม่แน่นอน เป็น **อนิจจัง** ไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้ ต้องเสื่อมสิ้นแปรปรวน ดับไป เรียกว่าเป็น **ทุกข์**

ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา อ้อนวอน ขอร้อง เร่งรัด ให้เป็นไปตามความประสงค์ ท่านเรียกว่า **อนัตตา**

เมื่อเรารู้เห็นความเป็นจริงเช่นนี้ จะทำให้จิตใจของเราเข้มแข็ง มั่นคง เด็ดเดี่ยว ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์ทั้งหลาย

เพราะรู้เห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาว่าสิ่งเหล่านั้นมันไม่แน่นอน
มันคงอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลง เสื่อมสิ้นดับไป
ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาผ่าผืนของเรา
อย่าไปเร่งรัดให้เสียกำลังใจ
คงรักษาใจให้เป็นอิสระมั่นคงอยู่เสมอ

ไม่หวั่นไหวไปตามเหตุการณ์เหล่านั้น

เป็นเหตุให้ใจตั้งอยู่ในสันติสุข

เป็นอิสระเกิดอำนาจทางจิต Mind Power ที่จะใช้ทำกรณียะอันเป็นหน้าที่ของตนได้สำเร็จสมประสงค์

"นตฺถิ สนฺติปรํ สุขํ สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี"

It needs a Peaceful Mind to support a Peaceful Body, and it needs a Peaceful Body to support a Peaceful Mind, and ? it needs Both Peaceful Body and Mind to attain all success that which you wish.

๕. ทำอะไรไม่ผิดเลย ก็คือคนไม่ทำอะไรเลย
"DO NO WRONG IS NOTHING"

จงระลึกถึงคติพจน์ว่า "Do no wrong is do nothing!" "ทำอะไรไม่ผิดเลยก็คือไม่ทำอะไรเลย!"

ความผิดนี้แหละ เป็นครูอย่างดี ควรจะรู้สึกบุญคุณของตัวเองที่ทำอะไรผิดพลาด และควรสบายใจที่ได้พบกับอาจารย์วิเศษ คือ ความผิด จะได้ตรงกับคำว่า "เจ็บแล้วต้องจำ!" ตัวทำเอง ผิดเอง นี้แหละ เป็นอาจารย์ผู้วิเศษ เป็น Good example ตัวอย่างที่ดี เพื่อจะได้จดจำไว้สังวรระวังไม่ให้ผิดต่อไป แล้วตั้งต้นใหม่ด้วยความไม่เลินเล่อเผลอประมาท อดีตที่ผิดไปแล้วก็ผ่านพ้นล่วงเลยไปแล้ว แต่อาจารย์ผู้วิเศษยังคงอยู่คอยกระซิบเตือนใจอยู่เสมอทุกขณะว่า "ระวัง! อย่าประมาทนะ! อย่าให้ผิดพลาดเช่นนั้นอีกน่ะ!"

ผิดหนึ่งพึงจดไว้ ในสมอง
เร่งระวังผิดสอง ภายหน้า
สามผิดเร่งคิดตรอง จงหนัก เพื่อนเอย
ถึงสี่อีกที่ห้า หกซ้ำอภัยไฉน!

จงสังเกตพิจารณาดูให้ดีเถิด จะเห็นได้ว่า นักค้นคว้าวิทยาศาสตร์ทางโลกก็ดี และทางผู้วิเศษที่เป็นศาสดาจารย์ในทางธรรมทั้งหลายก็ดี ล้วนแต่ผ่านพ้นอุปสรรคและความผิดพลาดนับครั้งไม่ถ้วนมาแล้วด้วยกันทุกท่าน

๖. สติสัมปชัญญะ

(ความระลึกได้ และความรู้ตัว)

ที่จะทำอะไรไม่ผิดนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่สติ ถ้ามีสติคุ้มครองกายวาจาใจอยู่ทุกขณะ จะทำอะไรไม่ผิดพลาดเลย ที่ผิดพลาดเพราะขาดสติ คือ เผลอ เหม่อ เลินเล่อ ประมาท ระเริง หลงลืม จึงผิดพลาด จึงนึกถึงคติพจน์ว่า "กุมสติต่างโล่ป้อง อาจแกล้วกลางสนาม"

ธรรมดาชีวิตทุกชนิด ทั้งมนุษย์และสัตว์ตลอดทั้งพืชพันธุ์พฤกษาชาติ เป็นอยู่ได้ด้วยการต่อสู้ ตรงกับคำว่า "Life is fighting" "ชีวิตคือการต่อสู้" เมื่อต่อสู้ไปไหวขณะใจก็ต้องถึงที่สุดแห่งชีวิต คือ death ความตาย เพราะฉะนั้นยังมีสติอยู่ตราบใดถึงตายก็ตายแต่กาย เช่นกับชีวิตของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ท่านมีสติไพบูลย์อยู่ทุกขณะจิต ท่านจึงทำอะไรไม่ผิดและถึงซึ่งอมตธรรม คือ ธรรมที่ไม่ตาย ตรงกับคำว่า immortal จึงเรียกว่า ปรินิพพาน คือ นามรูปสังขารร่างกายที่เรียกว่าเบญจขันธ์ ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แตกดับไปเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ควรฝึกฝนสติ (ความระลึกรู้ก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิด) สัมปชัญญะ (รู้ตัวทุกขณะที่กำลังทำอยู่ พูดอยู่ คิดอยู่) เมื่อทำเสร็จแล้ว ก็มีสติตรวจตราพิจารณาดูว่าบกพร่องอย่างไร หรือเรียบร้อยบริบูรณ์ดี ถ้าบกพร่องก็รีบแก้ไขเพื่อให้สมบูรณ์ต่อไป ถ้าเรียบร้อยดีอยู่แล้ว ก็พยายามให้เรียบร้อยดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงที่สุด

๗. อานุภาพของไตรสิกขา คือ

ศีล สมาธิ ปัญญา

ด้วยอานุภาพของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้แล จึงชนะข้าศึก คือกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดได้!

๑. ชนะความหยาบคาย ซึ่งเกิดกิเลสอย่างหยาบที่ล่วงทางกายวาจาได้ด้วยศีล !

ชนะความยินดียินร้าย หลงรัก หลงชัง ซึ่งเป็นกิเลสอย่างกลางที่เกิดในใจได้ด้วยสมาธิ !

ชนะความเข้าใจ รู้ผิด เห็นผิด จากความเป็นจริงของสังขารซึ่งเป็นกิเลสอย่างละเอียดได้ด้วยปัญญา !

๒. ผู้ใดศึกษาและปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้ โดยพร้อมมูลบริบูรณ์สมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจึงเป็นผู้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้เป็นแน่นอน ไม่ต้องสงสัยเลย !

เพราะฉะนั้น จึงควรสนใจ เอาใจใส่ ตั้งใจศึกษา และปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญานี้ ทุกเมื่อเทอญ

๘. ดอกมะลิ

ดอกมะลิ เป็นดอกไม้ที่ถูกรับรองแล้วว่าเป็นดอกไม้หอมเย็นชื่นใจที่สุด และขาวบริสุทธิ์ที่สุดในบรรดาดอกไม้ทั้งหลาย

ชีวิตของมนุษย์ที่เป็นอยู่เช่นเดียวกับการเล่นละคร ขอให้เป็นตัวเอกที่มีชื่อเสียงที่สุด เช่นเดียวหรือลักษณะเดียวกับดอกมะลิ อย่าเป็นตัวผู้ร้ายที่เลวที่สุด และให้เห็นว่าดอกมะลินี้จะบานเต็มที่เพียง ๒—๕ วัน ก็จะเหี่ยวเฉาไป

ฉะนั้นขอให้ทำตัวให้ดีที่สุด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ให้หอมที่สุดเหมือนดอกมะลิที่เริ่มแย้มบานฉะนั้น

"จงเลือกทำแต่กรรมที่ดี ๆ"

๙. ทำดี ดีกว่าขอพร

"จงเลือกทำแต่กรรมที่ดี ๆ นะ !"

เตือนให้เตรียมตัวไว้ดำเนินชีวิตต่อไปเป็นคำแทนคำอวยพรอย่างสูงสุดประกอบด้วยเหตุผล เมื่อทำกรรมดีแล้ว ไม่ให้พรก็ต้องดี เมื่อทำชั่วแล้วจะมาเสกสรรปั้นแต่ง

อวยพรอย่างไรก็ดีไม่ได้ ทำชั่วเหมือนโยนหินลงน้ำหินจะต้องจมทันที ไม่มีผู้วิเศษใด ๆ จะมาเสกเป่าอวยพรอ้อนวอนขอร้องให้หินลอยขึ้นมาได้ ทำกรรมชั่วจะต้องล่มจมป่นปี้เสียราศีเกียรติคุณชื่อเสียงเหมือนก้อนหินหนักจมลงไปอยู่กับโคลนใต้น้ำ ทำดีเหมือนน้ำมันเบา เมื่อเทลงน้ำ ย่อมลอยเป็นประกายมันปลาบอยู่เหนือน้ำ

ทำกรรมดี ย่อมมีสง่าราศี มีเกียรติคุณชื่อเสียง มีแต่คนเคารพนับถือยกย่องบูชา เฟื่องฟุ้งฟูลอยน้ำ เหมือนน้ำมันลอย ถึงจะมีศัตรูหมู่ร้ายจงใจเกลียดชังมุ่งร้ายอิจฉาริษยาแช่งด่าให้จมก็ไม่สามารถจะเป็นไปได้ กลับจะแพ้เป็นภัยแก่ตัวเอง ขอให้จงตั้งใจกล้าหาญพยายามทำแต่กรรมดี ๆ โดยไม่มีความเกรงกลัวหวั่นไหวต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งสิ้น ผู้ที่มีความเลื่อมใสในคุณพระรัตนด้วย ผู้ที่มีโชคดี ผู้ที่มีความสุขและผู้ที่มีความเจริญประสงค์ใดสำเร็จสมประสงค์ ก็คือผู้ที่ประกอบกรรม ทำแต่ความดีอย่างเดียวนั่นเอง

คำอธิบายคำว่าบุญ

บุญที่เข้าใจกัน คือ "เหยื่อ" ที่เป็นเครื่องล่อใจ ให้คนโง่หลงใหลพอใจด้วยตัณหา อยากขึ้นสวรรค์บ้าง อยากได้โน่นได้นี่บ้าง เป็นอันแสดงอาการความโลภเป็นมูลฐาน "บุญแท้จริง คือความสงบอย่างยิ่ง หรือความว่างอย่างยิ่ง" ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข คนเราถ้ายังหวังยังอยากในบุญ หรือในอะไรอยู่แล้ว ก็ต้องมีความทุกข์ เพราะความอยากนั้น ถ้าจะให้พ้นทุกข์สิ้นเชิง ก็ต้องไม่หวังบุญ แต่หวังความสงบระงับโดยประการทั้งปวง เมื่อใช้สติปัญญา เห็นว่าอะไรควรทำอย่างไร ก็ทำไปตามนั้น ไม่ต้องทำด้วยความอยาก ๆ

ปัญญานันทะ

รายพระนามและนามเจ้าภาพ
สวดพระอภิธรรมกลางคืนศพ
นายวุธ วีระไวทยะ

ณ วัดเทพศิรินทราวาส

---

๑. วันพฤหัสบดี ที่ ๒๑ ส.ค. ๒๓

ภรรยา – ลูก – หลาน

๒. วันศุกร์ ที่ ๒๒ ส.ค. ๒๓

โรงแรมดุสิตธานี

๓. วันเสาร์ ที่ ๒๓ ส.ค. ๒๓

คุณหญิงพิณพากย์พิทยาเพท และครอบครัว เพื่อน ๆ ราชินี

๔. วันอาทิตย์ ที่ ๒๔ ส.ค. ๒๓

พระธรรมโสภณ วัดเทพศิรินทราวาส

๕. วันจันทร์ ที่ ๒๕ ส.ค. ๒๓

คุณกระมล บำทมพงษ์

คุณอำพล – คุณลำยอง หะรินสุต และครอบครัว

๖. วันอังคาร ที่ ๒๖ ส.ค. ๒๓

บริษัท ศรีมหาราชา จำกัด

๗. วันพุธ ที่ ๒๗ ส.ค. ๒๓

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
และคณะวัดราชบพิธ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แพร่การช่าง ถนนเฟื่องนคร กรุงเทพมหานคร นายอำพัน ฉายางกูร ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๒๓